

BES^eDA

E L E K T R O N S K A K N J I G A

Marjan Rožanc

Ljubezen

O M N I B U S

BES^eDA

Marjan Rožanc

LJUBEZEN

*Elektronska izdaja z dovoljenjem
gospe Janje Rožanc*

*Pripravil Franko Luin
s pomočjo Vanje Strle*

ISBN 91-7301-360-9

beseda@omnibus.se

www.omnibus.se/beseda

UVOD

To moram zdaj res povedati. Nosečnost traja navadno devet mesecev, v redkih, izjemnih primerih lahko traja tudi dve desetletji, a najbrž nikdar več kot trideset let. Ljubezen tedaj kratko malo mora obroditi svoj sad. Samo spomini imajo najbrž to posebno lastnost, da lahko preždijo kot plodne semenčice v človeku leta in leta, potem pa se nenadoma vzdramijo in kar takoj nabreknejo v zrel plod, ki mu kratko malo moramo — ne glede na okoliščine — dovoliti lastno, samostojno življenje.

Saj kar slutim, kaj mi boste očitali — živi in mrtvi. Slepoto. Predvsem pa sentimentalnost in nezrelost, saj vsem vam, skoraj odraslim ljudem, tedaj res ni bilo mogoče živeti tako čustveno razpuščeno in razvezano, kot sem lahko tedaj razvezano živel jaz kot otrok. In pravimate. Tudi jaz sam sem včasih globoko hvaležen slepi usodi, da sem bil tisti vojskin čas še otrok in da mi je bilo zaradi moje nezrelosti z marsičim prizaneseno, da se mi nikdar ni bilo treba odločati o čem zares pomembnem, ker pač tega nihče ni terjal od mene, ne s hinavsko besedo ne s pištolo na temenu. Vse to drži. Vendar drži

tudi to, da so bili tedaj tudi moj otroški svet, moj otroški pogled na ljudi in moja otroška presoja dogodkov prav tako resnični, zato zdaj vsega tega ni mogoče kar izbri-
sati. Ali niso navsezadnje tudi otroci sestavni del človeške resničnosti?

Najbrž boste porekli: o tem odloča objektivna resnica. A kaj je to? Ali je objektivna resnica samo resnica odraslih? Nemara celo samo nekaterih med njimi, tistih močnejših, zmagovitejših? Ali je sploh v ljudeh in v njihovem ravnanju ali je morda v čem drugem? Izvolite: izbirajte! Sam sem že izbral. Pravzaprav sem bil brez svoje vednosti izbran po nečem usodnem, ki mi je priso-
dilo, da sem imel v vojskinem času enajst, dvanajst, trinajst, štirinajst in petnajst let.

Pripovedoval sem že o vsem tem. To je zapisano v mojih prvih črticah o prebrisanih in zvijačnih pubertetnikih v tragikomični vojni, črticah, ki so natisnjene po revijah in časopisih in ki so izšle tudi v eni izmed knjig. Toda to pisanje so v glavnem humoreske, napisane z možato, vzvišeno in domišljavo pametjo, nekako od daleč, iz časovne in prostorske razdalje, ko se človek že lahko prizanesljivo nasmehne vsem strahotnim dogodkom in vsem uničujočim strastem, ki so ga nekoč obvladovale, niso pa več dogodki in strasti same. Laž in potvorba. S tem seveda ne mislim, da je tole zdajšnje pisanje v primeri z onim poglobljena literarna mojstro-

vina v zglednem stilu in z dognano zgodbo, s potrebnim začetkom, zapletom, dramatskim vrhom in razpletom, skratka, lepota in očarljivost pisane besede . . . Nič takega. To je pripoved in nič drugega. Morda pripoved o ljubezni.

Koga sem namreč imel vse rad v tistih otroških letih, imel rad ali kako drugače norel za njim! Prav vse telovadce pri Sokolu, tiste iz Vodmata in one s Tabora, vse tečajnike skrivnostnega plesnega tečaja v gostilni pri Malissu, ki jih je razgnala policija, vse poznejše aktiviste, internirance in partizane: Prelčevega Borisa, Počrvinovega Vinka, Smoletovega Milana, Frasovega Toneta in Frasovega Ludvika, Rožičevega Edija in Balohovega Pavla. Rad sem imel tudi vse komuniste, vseh tistih pet konspirativnih fantov in deklet, ki so se zbirali v Lasanovi gostilni za Kemično tovarno: Markičevega Zdravka, Kogojevega Rada, Bežanovega Frica, Okretičevo Zorko in Koroščevo Tino. Ljubil pa sem tudi vse farške podrepnike iz salezijanskega doma in vse člane fantovskih odsekov, poznejše belogardiste in domobrance: Škobernetovega Cirila in Škobernetovega Metoda, oba Mežnarjeva fanta, Sama in Borisa, Prekovega Lojza, Prekovega Janeza in Prekovega Jožeta in tudi Prekovega najmlajšega, Pavla. Ljubil sem oba domobranska pisuna in hujskača, falirana študenta, Kolenčevega Staneta in Selanovega Marka, še bolj pa mi je bila pri srcu Markova

sestra, gospodična Marija. Ljubil sem tudi vse tri ovaduhe in izdajalce slovenskega naroda, ki sem jih poznal: Šerajevega Karla, Vodnikovega Janeza in Bitežnikovega Lenarta, imenovanega Papagajček, a ljubil tudi njihovega likvidatorja, Bezlajevega Franca, imenovanega Franta. Rad sem imel zmedenca Rožičevega Ladota. Ljubil sem italijanskega vojaka Maria Belardinija, ljubil profesorja italijanščine na realni gimnaziji v Vegovi ulici, fašista Luigija Melassija, ljubil celotni italijanski grenadirski oficirski zbor iz vojašnice na Poljanah, pa tudi anonimnega italijanskega vojaka, po vsej verjetnosti Kalabreža. Ljubil sem vse tri vojaške vlačuge, tisto počestno, Srakarjevo Francko, in onidve, nekoliko imenitnejši, salonski, Krakarjevo Mileno in baletko Valerijo.

A zakaj sem imel rad vse te ljudi? Najbrž samo zato, ker sem bil otrok in ker sem imel na stežaj odprto, brezmejno srce. Počrvinovega Vinka sem ljubil preprosto zato, ker sem nič kolikokrat začutil, da ima tudi on rad mene, Markičevega Zdravka zato, ker me je hotel kot zagnan komunist z vso svojo gorečnostjo prepričati, da telesna ljubezen med dekletom in fantom ni greh, ampak prav narobe, višek v združitvi moškega in ženske; Bassinovega Milana zato, ker je bil najbolj neroden ministrant in ga je gospod Urbanek nekajkrat kar med mašo pognal iz cerkve, hkrati pa je bil najduhovitejši nogometaš na Kodeljevem in v Zeleni jami; Frasovega

Toneta zato, ker si je upal vsak trenutek in povsod zaklicati na ves glas: Živela Rusija! Srakarjevo Francko sem ljubil zato, ker se je tako strastno in tako kljubovalno ciparila, da njeno početje nazadnje ni več spominjalo ne na slast ne na pohujšanje, ampak na načrtno samouničenje; italijanskega vojaka Maria Belardinija zato, ker je Počkajevi Marici napravil najlepšega otroka v Zeleni jami in jo za nameček obdaril še z gramofonom in ploščami, na katere je ob ljudskih praznikih še dolgo plesalo vse predmestje, Kalabreža zato, ker je bil najgrši med vsemi italijanskimi vojaki, ki so potrpežljivo čakali v vrsti na Srakarjevo Francko, najgrši in najbolj potrpežljiv, čeprav nikdar ni prišel navrsto. A zakaj sem ljubil Rožičevega Edija, Škobernetovega Cirila, Prelčevega Borisa in Krakarjevo Mileno, te štiri, ki sem jih imel prav gotovo najrajši — tega niti pri najboljši volji ne vem povedati.

Sprašujem se, ali sem sploh koga sovražil. Morda rusobradega, nasilnega karabinerja iz Furlanije, a še tega sem se najbrž bolj bal, kot sem ga sovražil: sovražil bi ga samo v primeru, če bi čisto zanesljivo vedel, da je bil prav on tisti divjak, ki je ubil Smoletovega Milana, tega pa nikoli nisem zvedel in še zdaj ne vem. Morda sem sovražil Teržanovega Vinka, ki je Škobernetovi Lenki napravil dvojčka in izginil kot strahopetec, izginil hudič vedi kam, ne k partizanom in ne k belogradistom.

Tudi matere nisem imel preveč rad, kar pa je za potepuškega pubertetnika razumljivo: nisem pač maral, da bi me kdo opozarjal na neumnosti, ki sem jih počenjal, ali mi celo stal na prstih. A sovražil, zares sovražil nisem nikogar. Ljubil sem celo Kramarjevo Ivono in Kranjčev Zoro, dekleti, zaradi katerih sem jih največkrat dobil po gobcu, in to celo po nedolžnem.

Ti dve dekleti, prva dijakinja trgovske akademije in druga gimnazijka, sta ves vojskin čas razburjeni presedeli nad tremi letniki predvojnega zagrebškega Filmskega žurnala. Brez konca in kraja sta se naslajali nad slikami filmskih igralcev in igralk in se z revijami pod pazduho spreletavali kot golobici čez Bezenškovo ulico iz ene mansardne sobe v drugo. Njun izbor ljubimcev in ljubimk je bil dokončen: Don Amech, Robert Taylor, Carola Lombard, Alice Faye, Mitzi Gaynor, Loretta Young, Carry Grant, Tyrone Power . . . K temu anglosaškemu izboru lepotcev in lepotic si jima lahko nekaznovano pritaknil samo še kakega Francoza ali Francozinjo, denimo Michelle Morgan, Jeana-Pierra Aumonta in Simone Simon, bog pa ne daj, da bi jima omenil Sybillo Smith, Mariko Röck, Wernerja Dietricha, Kristino Soderbaum, Mario Denis, Osvalda Valentija ali Amedea Nazzarija. Vsi ti Italijani in Nemci so bili osladni, ostudni . . . Še slabše pa si jo odnesel, če si jima omenil kak film, ki so ga tedaj predvajali, kot Vojni pilot Luciano

Serra, Noč maščevanja ali kaj podobnega. Ne, nista vzkipele, samo oči sta zavili od pomilovanja, a ne zaradi tega, ker je šlo za zgodbo italijanskega ali nemškega filma, ampak zato, ker so ju vse filmske zgodbe na smrt dolgočasile. Zanimali so ju samo igralci in igralki. Ure in ure sta bili pripravljeni govoriti o zadržanem nasmehu Frenchota Tona, ki na nobeni sliki ni razkril zob, o njegovih tenkih, vedno usločenih ustnicah, predvsem pa o njegovem desnem ustnem kotičku, v katerem je bila zbrana vsa sladkost njegovega nasmeha. Prav tako o obrveh Tyrona Powerja, o bistrem, odkritosrčnem pogledu Alice Faye, o bokih in sploh o postavi Carole Lombard, najlepše ženske na svetu, ki pa je samo na visokih petah znala poudariti lepoto vsakega dela svojega telesčka posebej, prsi pa stegen in meč. Vse to je sčasoma vplivalo nanju do te mere, da sta tudi sami postali spakljivi, namišljeni filmski igralki, ki nista več znali normalno hoditi, tako da sta postali — prav zaradi pretirane imenitnosti — tarči posmeha vseh zelenojamskih fantov. Največje težave so nastale z njima tedaj, kadar sta morali od svojih filmskih žurnalov iz mansarde na cesto, k frizerju ali kam drugam, kamor sta ju poslala oče ali mati, denimo k peku ali v trgovino. Kramarjeva Ivona, ki svoji materi Anici ni rekla nikoli drugače kot Ann, je tedaj vselej sklenila roke in zaprosila:

»Ann, nikar, lepo te prosim, ne pošiljaj me iz hiše!«

Če pa ste le morali ven, potem sta najprej poklicali mene in me poprosili, naj ju pospremim: v moji otroški družini sta se počutili zaščiteni in sta bili zato še sami malo bolj sproščeni, tako da so bili tudi fantje do njiju precej manj strupeni. Moja požrtvovalnost in uslužnost pa jima nista branili, da bi zunaj ne zakoračili po jarku cestišča in zahtevali od mene:

»Daj, stopi na rob pločnika, da boš videti vsaj malo večji.«

»Po prstih že ne bom tekel ob tebi,« sem se jima upiral, eni in drugi.

»Do prvega vogala se boš pa ja potrudil.«

A kljub posmehovanju se je med fanti zmerom našel kakšen, Rožičev Edi ali kdo drug, ki mu je bila njuna kapricioznost na tihem celo všeč, ki si je naskrivaj želel poleteti visoko visoko, prav do njunih mansard, in jima je pisal pisemca. Tako Ivona kot Zora, odvisno od tega, katera od njiju je bila izbrana srečnica, sta s pisemcem kar takoj pritekli k moji materi na zaupen posvet. Jaz pa sem tedaj že našel izgovor ali opravek, da sem lahko, medtem ko je pisemce potovalo nad mizo iz rok v roke in ko so ženske polglasno ugotavljale skriti pomen posameznih stavkov, ostal v bližini.

Kadar je bila razburjena obiskovalka Kranjčeva Zora, ki se je v gimnaziji učila francoščine, je morala med pretresanjem pisemca vsaj enkrat vzklikniti:

»Mais, c'est incroyable!«

Nikoli se nisem mogel zadržati, da ji ne bi kar takoj spakljivo oponesel:

»Mais, c'est incroyable!«

In že me je mati focnila po zobeh.

Kadar je bila srečnica s pismom Kramarjeva Ivona, ki se je v trgovski akademiji učila žal samo nemščine, si ni mogla kaj, da bi ji vsaj enkrat ne ušlo:

»Aber so was?«

»Aber so was?« sem takoj za njo zapotegnil še jaz, ker se kratko malo nisem mogel obvladovati.

In že je spet mati bliskovito stegnila roko in me s konci prstov oplazila po zgornji ustni, da me je zaščemelo globoko znotraj po zobeh in da mi je ustna sramotno nabreknila in otrpnila v trobec.

No, to seveda že zdavnaj ni več uvod. Pa tudi pripoved, ki sem jo napovedal, še ni.

1

Najprej je bila zelenojamska klapa, ki se je vsak večer sestajala na vogalu Bezenškove in Zvezne ulice pod ulično svetilko, ki je svetila ravno v našo kletno sobo in zaradi katere me je najbrž vsa moja otroška leta — tako se pač temu reče — nosila luna. Dopoldne in dobršen del popoldneva so bili fantje razkropljeni po šolah in po službah po vseh koncih mesta, pozno popoldne so na poti domov zavili nekateri na poletno sokolsko telovadišče v Vodmat ali na Tabor, drugi v dom svetega Vincenca v Zeleni jami ali v salezijanski dom na Kodeljevem, tretji pa kar na nogometno igrišče za Kolinsko; v glavnem so vsi zbijali žogo ali zganjali temu podobne športne umetnije. Šele zvečer po večerji so se prikazali na pločnikih v Zeleni jami, najprej vsak pred svojo hišo, vsi utrujeni in nekako zadržani, z rokami zabitimi globoko v hlačne žepe, vsak svojih misli in vsak svojega ponosa, morebiti celo vsak s svojo zamero v glavi, ki so si jo morali najprej vsak zase malo zvetriti. Razumljivo: saj je bilo tisto, kar je enim ubijal v glavo sokolski starosta na letnem telovadišču v Vodmatu ali na Taboru, precej drugačno od onega, kar so drugim ubi-

jali v glavo kaplani v domu svetega Vincenca in salezijanci na Kodeljevem, oboje pa bistveno drugačno od tistega, kar sta tretjim pripovedovala Bežanov Fric in Perčev Miro med odmori pri treningu na igrišču za Kolinsko. Vse to pa je z večernim mrakom kaj hitro izpuhtelo. Navsezadnje so le bili vsi do zadnjega šolarji in vajenci, trgovski pomočniki in pomožni delavci, predvsem pa sinovi tramvajarjev in železničarjev, delavcev v Kemični tovarni in Saturnusu, ki se jim je pozimi tačas spahovalo po fižolu in kisli repi, poleti pa jim je želodec ta čas razjedala zavrata ječmenova kava. Vsakemu je bilo treba le malo dobre volje in strpnosti, le malo fantovske želje po moževanju, pa je zlahka potegnil roke iz žepov in se napotil proti ulični svetilki. A komaj so se zbrali, že je bil med njimi smeh, takoj za tem pa tisto najslajše in najlepše, najrazburljivейše zaupen fantovski pomenek, ki, hvala bogu, zlepa ni več presahnil. Pozneje, že skoraj ponoči sta se namreč vedno priklatila od nekod še Pippov Ivan s kitaro in njegov Sancho Pansa, Karižev Albert: Albert je samo pozdravil s svojim zvonkim baritonom, Ivan je samo zabobnal po svoji kitari, vščipnil v eno samo struno, in že so se vsi skupaj podjetno razvrstili v strelce po vsej širini ulice, zapeli in se sprehodili — počasi do konca Zvezne ulice, ki se je iztekala v polje, in spet počasi nazaj do ulične svetilke na križišču. Morda je imel kdo te pesmi za podoknice, za

oznanilo dekletom, ki so koprnele v svojih mansardnih sobicah, Počkajevi Marici in Mežnarjevi Albini, Kramarjevi Ivoni in Kranjčevi Zori, da so fantje spet tu, enako nepotešeni kot one tam zgoraj, ampak v resnici sem imel od tega prepevanja največ jaz, smo imeli vsi mi otroci, ki smo morali že zdavnaj prej v posteljo, zdaj pa smo bili kar naenkrat spet sredi najbolj razburljivega življenja. Pa tudi pesmi, ki so jih fantje prepevali, niso bile ljubezenske — ne, bile so v glavnem kupleti, ki sta jih takrat prepevala Ježek in Jožek v humorističnem teatru v palači pokojninskega zavarovanja na Miklošičevi cesti. Najprej so bili ti kupleti le spogledovanje z velikim, daljnim svetom, zato ljudem niso segali do srca: peli so o finančnem bankrotu industrialca Krugerja, o neizprosnem srcu božanske Grete Garbo . . . Potem so postali bolj domači in zajedljivejši: peli so o »Ljubljanci, smrdljivi reki, ki tristo let že vkup smrdi«, o »sestradanem psu z nagobčnikom, ki se vlači po mestu« in o »brezmesnih dnevih«, nazadnje, ko je Hitler zasedel Češkoslovaško, pa so postali kar bojeviti. Tako bojeviti, da so me spreletavali srhi po telesu in da si od razburjenja besedila sploh nisem zapomnil, zapomnil sem si samo lirični, tipično slovenski pripev:

»A lu, lu, lu, lu, lu, l'ubezen bo zmagala kot takrat,
a lu, lu, lu, lu, lu, l'ubezen, midva bova protektorat.«

Vendar to fantovsko prepevanje niti ni bilo najmikavnejše. Najbolj mikavni so bili tisti trenutki, tiste kratke urice, ko so fantje še stali pod svetilko v tesno stisnjeni gruči in se zaupno pomenkovali. Nič kolikokrat sem se jim poskušal približati, ujeti vsaj en njihov stavek, če že ne dveh, a vedno so me prepodili že s srede ulice:

»Spat, mulec.«

Samo enkrat mi je uspelo, da sem se jim približal; po dvoriščni strani sem obšel Jesenkovo hišo in se po gredicah priplazil do telegrafarice, na kateri je nihala žarnica, počenil, zadržal sapo in prisluhnil.

Pri besedi je bil Balohov Pavle:

»O tej frizerki nam lahko najbrž kaj več pove samo Tone.«

»Vi se kar zajebavajte, fantje,« je rekel Frasov Tone, »jaz vam pa samo to povem, da babnica ni slaba. Že frizuro med nogami ima tako zanimivo in bogato, da se jo spleča pogledati.«

Že teh nekaj besed je bilo preveč, da bi lahko še naprej čepel in se pritajeval:

»Kaj imajo ženske lase tudi med nogami?« sem zinil.

»Več kot ti na glavi,« mi je odvrnil Prelčev Boris.

Drugi so se najprej zarežali, potem pa so mi ploskali z dlanmi tik pred nosom:

»Zgubi se, mulec!«

»Kdaj pa se je priplazil tako blizu?« se je zavzel nekdo na ves glas, a to je bilo tudi zadnje, kar sem med begom še slišal; niti glasu nisem več prepoznal.

Fantje pa so potem nadaljevali razgovor in še dolgo razpletali med seboj svoje skrivnosti.

Takšna je bila še leto dni pred prihodom Italijanov fantovska družčina, ki smo jo pubertetniki obletavali z neprikritim zavidanjem, polni ljubosumja in neučakanosti, kdaj bomo že dozoreli in se ji končno pridružili, kdaj bomo oblekli prve dolge hlače in si nadeli trenčkot, ki je bil tisti čas tako nekaj imenitnega, kdaj se nam bodo razrasle kocine pod pazduhami in med nogami v moško grmičje in kdaj nam bodo naši piskajoči glasovi zdrsnili v vsaj nekoliko nižjo lego. In ta zavidanja vredna družčina so bili prav vsi.

Seveda so bile tudi med njimi razlike, med mlajšimi in onimi, nekoliko starejšimi. Vsi trije starejši Prekovi fantje — Lojze, Janez in Jože že tedaj niso zahajali v to družčino in so demonstrativno nosili uniforme klerikalnega fantovskega odseka, planinske klobučke s peresi in pumparice, ki so jim smešno hlamudrale nad belimi nogavicami. Njihova družina je bila osrednja zelenojamska družina. Pročelje poslopja, v katerem so stanovali je bilo najbolj domačno v Zeleni jami; poslikano je bilo z velikim posnetkom Groharjevega Sejalca, ki so ga obdajali slovenski narodni ornamenti, nageljni in aspa-

ragus, domačnost pa je poudarjal še vonj po sveže pečnem kruhu in žemljah, ki se je širil iz njihove pekarnice ob cesti. Poleg tega je stari Prek marsikomu v Zeleni jami dal kruh na up ali celo zastonj. Tudi druga skupina starejših fantov in deklet — govorili so o njih, da so komunisti — Markičev Zdravko, Bežanov Fric, Kogojev Rado, Okretičeva Zorka in Koroščeva Tina, se je držala bolj zase, najrajši okrog Lasanove gostilne za Kemično tovarno, včasih pa so le prišli pod svetilko in se pošpasali z drugimi vred. Razlike v zelenojamski klapi so bile pravzaprav le take in tolikšne, da so to družino delale samo še bolj zanimivo, in to ne samo za nas otroke, ampak tudi za odrasle. Med njimi so bili »sokoli« in »orli« in kadarkoli so se razdelili na moštvi za nogomet ali za kakšno drugo igro, so se zmerom razdelili po tej svoji ptičji pripadnosti. Nekajkrat so organizirali tudi štafetni tek po uličnem kvadratu, ki je objemal zelenojamske hiše. Kot zadnji v sokolski štafeti, ki je vsakič zmagala, je zmeraj tekel gibčni in hitronogi Prelčev Boris, vedno ves v belem, v belih hlačkah in beli majici, v belih nogavicah in celo v belih copatah. Sam pri sebi si je domišljjal, da je Jessie Owens, vsi ljudje brez izjeme pa so ga imeli za hitlerjanca. Vendar si Boris, ki je imel očitno težave s svojo nizko rastjo in se je ob vsaki priložnosti rad šemil, tega ni prav nič jemal k srcu, na cilju je zmagoslavno zalučal štafetno palico visoko čez strehe.

Pa tudi poražencev nenehni porazi niso nikdar premotili do te mere, da po tekmi ne bi šli skupaj s sokoli na Smoletov gostilniški vrt v Ljubljanski ulici in se tam poskusili z njimi še v balinanju.

Tako je bilo vse do italijanske okupacije, tedaj pa se je po prvih izbruhih jeze in ponižanosti Zelena jama na vsem lepem zarotniško potuhnila, obnemela. Tedaj je začela privlačna družčina zelenojamskih fantov počasi razpadati, se razkrajati na posameznike, ki so imeli kar naenkrat opraviti več s sabo kot z drugimi. Vzrokov za to je bilo veliko, resda drobnih, skoraj neopaznih, a trdovratnih in nalezljivih kot kužna bolezen. Vsak se je v teh usodnih trenutkih malo zamislil, poglobil vase . . . Pa tudi salezijanci na Kodeljevem in kaplan v domu svetega Vincenca, sokoli v Vodmatu in na Taboru in komunisti pri Lasanu so najbrž vsak nekaj prispevali k temu razkroju. Vsi so namreč kar naenkrat postali hudičevo zavedni Slovenci, gorečni narodnjaki, in začeli s svojo gorečnostjo in še z mnogimi drugimi iznajdbami priklepiti fante vse bolj nase. Če je bila dotlej Marijina družba v domu svetega Vincenca deklinška stvar, ki so se je fantje sramovali, pa zdaj vse tiste kongregacijske zadevščine za fante niso bile nič več sramotne: tam sta bila zdaj gledališki krožek in mešani pevski zbor, skratka zabavna družčina fantov in deklet, ki je med spogledovanjem in otipavanjem služila narodu. Podobno je bilo

najbrž tudi v salezijanskem domu. Fantje so zdaj ostajali tam veliko dlje kot dotlej, kar ni bilo navsezadnje nič čudnega: celo moj oče, bolniški strežnik v splošni bolnišnici, je nekega lepega dne sklenil ostati kar tam na internem oddelku in niti zvečer ni več prihajal domov. Med ljudmi je bilo vse več skrivnostnega in zadržanega. Fantje so se sicer še vedno vsak večer prikazali na pločnikih pred hišami, vendar so se zbrali, če so se sploh zbrali, vedno v manjše gručice in bližje svojih domov: eni na vogalu Ljubljanske in Središke, drugi na vogalu Tovarniške in Zvezne ulice, rajši v temi kot na svetlem. Kdaj pa kdaj so se v polni nekdanji zasedbi sestali tudi še pod svetilko na našem vogalu, a to ni bilo več tisto nekdanje; če nič drugega, jih je že ob osmih pregnala policijska ura. Niti za pošten fantovski pomenek ni bilo več časa, kaj šele za prepevanje kupletov. Ko pa so bile zelenojamske ulice prvič nastlane z lističi, s srpi in kladivci in z rdečimi peterokrakimi zvezdicami, je bilo še te družabnosti konec že ob petih ali šestih popoldne: v Zeleno jamo je privihrala patrulja karabinjerjev na kolesih, trije nenehno zadihani Italijani, ki so razganjali fante vseppek po vrtovih in jim sledili celo v veže. Eden izmed njih, rdečelasec, furlanski kmetavzar, si je zmerom s posebnim veseljem vzel koga na piko, zdaj Frasovega Toneta, zdaj koga drugega, ga zgrabil za srajco, mu nastavil na grlo pištolo in mu začel na vso ihto tlačiti v usta

zmečkane zvezdice in kladičca. Pištola v njegovih rokah je bila prva gola pištola, ki sem jo ugledal — dotlej sem imel vse pištole samo za uteži na vojaških pasovih, vedno skrbno spravljene v usnjene tulce — in spričo morilskega železja mi je zagomazelo po vsem životu, kot da je nenadoma pihnil od nekod hladen veter. Podoben občutek — občutek strahu, pomembnosti in hladu — sem občutil samo, kadar sem stopil v cerkev. Spričo vsega tega sem zgubil glavo. Moja fantovska klapa, ki sem si jo že leta in leta ljubosumno ogledoval s srede ceste in ki sem ji dolge večere in noči prisluškoval s kletnega okna ves premražen in bolan od nepotešene radovednosti, se je zdaj razkropila kar pred mojimi očmi še preden mi je uspelo, da bi se ji vsaj za trenutek približal in užil vsaj nekaj malega od te omamljive moškosti. Bilo je domala tako, kot da hladni, smrtonosni veter, ki se je dvignil od karabinjerjeve pištole, sploh ni več nehal pihati, hoteč ukleniti v led vso Zeleno jamo. Na vsem lepem sem začel tekati naokrog kot podivjan pes, ki se je utrgal z verige: vtikal sem se zdaj v enega, zdaj v drugega fanta, zdaj v Škobernetovega Cirila, zdaj v Prelčevega Borisa, se vsiljeval kar vsem po vrsti in se kar vsem po vrsti obešal na pete, in kar je bilo pri tem najbolj vrto-glavo in žalostno — padal pod malodušni vpliv zdaj enega, zdaj drugega. Česa vsega nisem počenjal, da bi preprečil to katastrofo, da bi s svojim otroškim ognjem

povezal v celoto, kar je bilo že skoraj razvezano, ogrel, kar je bilo že skoraj zmrznjeno. Počrvinovemu Vinku sem sekal drva in Šlajmarjevemu Vojku čistil čevlje, tiste nizke moške čevlje z dvakrat preštepno kapico, na ktere sem bil že od nekdaj bolj ponosen kot on sam; Frasovemu Tonetu, mesarskemu pomočniku, sem pomagal raznašati meso, Rožičevega Edija sem spremljal po vseh ljubljanskih gradbiščih, kadar je nosil kosilo očetu, pomožnemu zidarskemu delavcu, dokler se nisem temu tako privadil, da sem opoldne kar sam cingljal s posodami po mestu; Strusovemu Janezu sem prekopal vse vrtno gredice, z Vižintinovim Štefanom sem hodil k večernicam k Sveti družini v Mostah . . . Vse to in še marsikaj drugega, dokler nisem slednjič omagal in se nekega jutra ves potlačen spet prikazal v osnovni šoli na Zaloški cesti, skrušen tako pred učiteljico kot pred katehetom.

Po tem sem se nezadovoljen omejil na domače in sosednje dvorišče, na priložnostna srečanja . . . In tedaj sem s presenečenjem odkril, da sta mi pravzaprav že od nekdaj najbližja prav oba sosedova fanta, oba Rožiča, Edvard in Ladislav. Bila sta skoraj pet let starejša od mene, stanovala pa sta v sosednji kleti, še veliko globji od naše, tako da se je morala stara Rožička povzpeti na skrinjo, če je hotela odpreti kuhinjsko okno. Za nameček sta imela nepismenega, razdražljivega, največkrat brezposelnega očeta, ki ju je pretepal kot črni živini, naj-

rajši kar z železno grebljico, ki je slonela pri štedilniku, Naključje je hotelo, da sem prav z njima spet stopil v sredo življenja: prav Rožičev Edi je bil namreč prvi zelenojamski fant, ki so ga italijanski karabinjerji aretirali in zaprli.

Med vrstniki je Edi veljal za največjo šemo, tako da je bilo na njegov račun največ zbadljivk in smeha, navsezadnje pa sta vsakogar razorožili njegova prostodušnost in globina.

Imel je goste, črne in mastne lase, tako da si jih je lahko razčesal samo pod vodovodno pipo, žolto polt Kitajca in Cyranojev nos, pod katerim so mu v ustih tičale namesto zob samo še tri, štiri škrbine. Kljub temu se je vedno prostodušno smejal, in to ne samo z ustnicami, ampak s smehom, ki se mu je trgal nekje iz globine telesa, iz pljuč ali celo iz trebuha, po katerem se je nepretrgoma gladil in s tem vendarle izdajal nekakšno zadrego. Zmerom je bil lačen in je pojedel kratkomalo vse, kar mu je kdo stisnil v roko; popoldne in zvečer je brez sramu pospravljajl ostanke po vseh zelenojamskih kuhinjah, v katere so ga povabili. Temu primerno je bil tudi vedno zagnan in zvrhano poln visokoletičnih načrtov, o katerih je sanjaril na ves glas, a so se mu kar sproti sprevračali v žalostne poraze in razočaranja. Za nameček pa je bil po obrazu in po rokah vedno poln modric in ogrebotin od očetove grebljice, tako da je bil res že na

prvi pogled prav tragikomična figura. Moji materi in Bizjakovi Kristini, ki je imela sama tri nedorasle otroke in dovolj skrbi, si Edija samo omenil in že sta imeli solze v očeh.

Nekoč ga je zaneslo na Celovško cesto, kjer si je najbrž spotoma na igriščih Ilirije ogledal tudi teniške igralce, nakar je leto in dan sanjaril samo o Mayerjevi Pipsy, hčeri židovskega veletrgovca na Tromostovju. Pred prazniki vseh svetnikov je teden dni razvažal nagrobni pesek, strgal grobnice in plel grobove na pokopališču pri Svetem križu, s čimer si je prislužil nekaj denarja, potem pa je mesece in mesece napovedoval novo obleko, ki da jo že ima v delu pri mestnem krojaču in s katero da bo zamašil usta vsem prevzetnežem. Ko se je navsezadnje na cvetno nedeljo enainštiridesetega pokazal v obleki iz zelenega tweeda, posejani z rjavimi kvadrati, v moderno ukrojenem suknjiču in v pumparicah, je vsa Zelena jama bruhnila v smeh, pa čeprav je bilo sredi nemškega letalskega napada. Edi pa je imel tedaj že nove načrte: najprej zapestno uro, vodotesno ankerico, in potem še Puchovo kolo. Tedaj se je namreč že učil za ključavničarja pri Šlajmarjevem Hanziju v zgornjem koncu Bezenškove ulice, kjer je pridno fušal, zraven pa si služil denar tudi na druge načine. Pri Hanziju so se zbirali še drugi obrtni mojstri, gosposki dobrovoljčki, ki so bili navdušeni za vsak špas, in Edi je vpriču

njih za stavo gotal vsakovrsten mrčes. Imel je celo svoj cenik: muho je pojedel za dinar, suho južino za dva dinarja, stranišnega prašička, ki ga v današnjih angleških straniščih ni več, pod pokrovi stranišč na štrbunk pa jih je včasih kar mrgolelo, pa za tri dinarje. Mojstri so metali kovance v zrak in se zvijali od smeha.

»Ta fant ne bo nikoli lačen,« so govorili.

»Tudi če bo huje, kot je zdaj.«

»Kar naj se režijo,« je govoril Edi. »Z dvema dinarjema stopim v mlekarno in si privoščim pol štruce kruha in latvico kislega mleka.« Pri tem se je prostodušno smejal naravnost iz želodca in se zadovoljno trepljal po trebuhu. Imel sem srečo, da je imel v opoldanskem odmoru še vedno čas nositi kosilo očetu in da sem se mu lahko vsaj kdaj pa kdaj prislinil. Seveda me je bilo vsakič vso pot strah, kako se bosta z očetom pogledala.

»Kaj pa imaš tistole pod očesom?« sem ga vprašal.

Mislil sem na modrico.

»To je še od prejšnjega tedna,« je rekel Edi. »Zdaj se je že tako navadil, da zmerom zadene na najbolj občutljivo mesto.«

»Še pravi, da te že dolgo ni premikastil?«

»Že kar precej časa, ampak včeraj ni dosti manjkalo . . . Spet sem ga učil brati, in kadar mu kakšna črka ne gre in ne gre v glavo, pobesni kot hudič.«

»Kako bo pa danes?«

»Ne vem,« je rekel. »Vse posode so zvrhano polne, tako da si ne bo mogel izmisliti, da sem mu spotoma kaj pojedel.«

Kakor hitro sva z očetom srečno opravila, se izmuznila z gradbišča, spet zadihala s polnimi pljuči in se sproščeno sprehodila, je Edi locenj s praznimi posodami potisnil v mojo roko.

»Ti,« je rekel, »ali ne bi stopila gor do Celovške, do teniških igrišč. Tam bi lahko pobiral žogice in dobro zaslužil.«

»Mislil sem, da bi se mimogrede oglasila pri mojem očetu v bolnišnici. Prav gotovo se mu je spet nabralo kaj hrane.«

»No, prav,« je prikimal Edi, »bova pa jutri stopila do Celovške.«

Skozi uvozna vrata sva se vtihotapila v bolnišnico za Ljubljano in potrkala na okno strežniške sobe na internem oddelku; oče je pogledal skozi steklo in naju povabil okrog poslopja v pomožno kuhinjo, kjer naju je na polici že čakal zavitek z ostanki iz bolniške kuhinje in zdravniške menze. Na cesti sva potem zavitek takoj razmotala: jaz sem pobral iz papirja samo piškote, ostalo pa sem s papirjem vred, zamaščenim, da se mi je upiral, potisnil v Edijevo naročje.

»Kaj res ne boš mesa?« me je vprašal.

Odkimal sem:

»Zame je premastno. Že dvakrat ali trikrat se mi je zgodilo, da sem bruhal kot vidra.«

»Prav,« je zadovoljno rekel Edi. »Ne vem pa, kako bo, ko se boš tudi ti privadil na meso.«

»Kar brez skrbi bodi,« sem ga potolažil, »to še ne bo tako hitro.«

»Če ne boš jedel mesa, ne boš nikoli postal dedec.«

»Vem,« sem mu zagrenjeno pritrdil, »a kaj morem. Na klobaso ne smem niti pomisliti. Tisti mastni koščki špeha, ki jih je med sesekljanim mesom vse polno, so mi še vedno obležali v želodcu kot strup.«

»To je prav gotovo samo zaradi tega,« je razumevaljoče dejal Edi, »ker zmerom večerjate samo kavo in kruh. Nimaš še treniranega želodca, in ga tudi še zlepa ne boš imel.«

Medtem ko se je basal s cvrtjem, se je nekajkrat vzdignil na prste in zamahnil z desnico nad glavo, kot bi serviral.

»Tenis se moram navaditi igrati. Prepričan sem, da bi, če bi prišel do pravega loparja, pomedel z vsemi gospodiči pod Cekinovim gradom v enem samem tednu.«

»S tistimi že,« sem pripomnil, »ne vem pa, če bi ugnal Prelčevega Borisa. Ta je hiter kot strela.«

»To grinto!« se je zavzel Edi. »Daj no mir, saj je pravi teniški lopar skoraj večji od njega.«

Pogledal sem ga, kako s svojimi šrkbinami obira meso s kosti in se oblizuje, in rekel:

»Upam, da danes ne boš pojedel nobenega prašička več.«

»Zakaj pa ne?« se je zavzel. »Saj jih ne žrem zaradi lakote, ampak zaradi denarja. Denar pa mi je prav zdaj potreben bolj kot kdajkoli prej. Ne samo zapestno uro in kolo, kupiti si moram tudi teniško opremo in lopar, in to čimprej.«

Taki pogovori in načrti so bili tedaj še mogoči. Italijani so prve mesece delovali kot podjetni sejmarji, ki so prinesli v Ljubljano, na vse njene ulice in trge, predvsem sejmarski direndaj. Če nič drugega, se jih je nakopičilo toliko, vojakov in civilov, živahnih in glasnih, da se je mesto s svojimi ozkimi ulicami kar dušilo od njih. Pred vsako slaščičarno in kavarno je bilo kot pred cirkuškim šotorom ali športnim streliščem, tramvaji so bili ves čas prenapolnjeni in so si le stežka utirali pot skozi gnečo, tako da so nenehoma cingljali in še povečevali direndaj, ljudje pa so kar med vožnjo skakali z njih in se obešali nanje. Kričali in prepevali so na vsakem vogalu, povsod tam, kjer se je kak sladoledar, ki so se razmnožili kot gobe po dežju, ustavil s svojim vozičkom, pa čeprav samo za trenutek. Pred kinematografi so valovale neskončne vrste črnih srajc in zelenih alpskih klobučkov, vse planke, vsi zidovi in vsa izložbena okna pa so bili

prelepljeni s kričečimi filmskimi plakati, s katerih so se nasmihali Maria Denis, Alida Valli, Fosco Giachetti, Amedeo Nazzari . . . Da ne govorim o gramofonih, ki so se nakopičili v mestu prav tako kot Italijani in so skrebali za glasbeno spremljavo tega sejmarskega hrušča; iz vseh kasarn in javnih poslopij, ki jih je zasedla italijanska vojaščina, se je kar naprej kdo drl, zdaj Benjaminso Gigli, zdaj kdo drug. *Voglio vivere così*, *Giovinezza*, *C'è una strada nel bosco*, *Principessa bella*, *E Pippo*, *Pippo chi lo sa* . . .

Ta sprememba dotlej tako spodobne in mirne Ljubljane je morala imeti svoj višek. In ga je tudi imela: to je bila *Fierra di Lubiana*, ljubljanski velesejem, ki so ga postavili kar na nekdanjem sejemskem prostoru za tivolskimi kostanji ob Celovski cesti. Tedaj so že tako prenatrpano mesto preplavile še Italijanke, trgovke in trgovske pomočnice, ki so čez dan posedale in postajale po velesejemskih štantih vseh mogočih italijanskih podjetij, zvečer pa so se sprehajale po mestu in dvignile na noge vso italijansko soldatesko. Pa kakšne babnice so bile, kakšna atrakcija, vse te Milančanke in Rimljanke in Torinčanke, ki so padle iz velemest naravnost v provinco! Vsaka je bila najmanj tako izzivalna kot Clara Calamai, vse pa na visokih podpetnikih in v svilenih nogavicah s temno črto, ki so dajale njihovim nogam še lepše oblike, vse zapeljivo našminkane, glasne, spogledljive.

Razburjale so tudi nas, pubertetnike, ki pa smo jih opozarjali nase samo s pobalinstvi, z drobnimi tatvinami po štantih, predvsem pa z odpiranjem pipic na začasno postavljenih vodomelih, da je okrasni curek vode švignil visoko v zrak in se nenadoma spustil nanje kot dežek, najrajši v trenutku, ko so bile v najbolj spogledljivem pogovoru s kakim moškim. Temu je seveda takoj sledil krik, kriku pa beg in lov okrog štantov, lov na tistih visokih in štorastih podpetnicah iz plutovine, hitro, razjarjeno utripanje dekliških src pa tudi pobita, krvava kolena in sočne italijanske kletvine.

Seveda je neslo na velesejem tudi Edija. V nedeljo je moj brat Berti, ki je bil pri pustolovščinah vedno prvi in najpodjetnejši, vstal že navsezgodaj in dvignil s postelje še Edija in Lada, pridružil pa se jim je še Jesenkov Voje. Vsi štirje so se zgubili iz Zelene jame, še preden sem se sploh predramil, nekako potuhnjeno, in tega jim nisem in nisem mogel odpustiti, čeprav sem se počasi že privajal na to, da se vsi pomembnejši in možatejši podvigi dogajajo brez mene. Ves dopoldne sem trpel zaradi njih in jih nestrpno pričakoval, nestrpno tudi zaradi tega, ker me je na smrt zanimalo, kaj vse bodo nakradli po štantih, pa četudi bodo samo reklamni prospekti.

Vrnili so se šele ob dveh popoldne, ko je bilo kosilo že zdavnaj pospravljeno tako pri nas kot pri Rožičevih in Jesenkovi, in to samo Lado, Voje in moj brat, vsi trije

bledih, prepadenih obrazov in praznih rok. Spregovorili so šele v Rožičevi kleti, ko so posedli na veliko, okovano skrinjo pod oknom in se stisnili drug k drugemu kot obtoženci pred sodnikom.

Edija so odpeljali karabinjerji. Ne, niso ga odpeljali z velesejma, sploh ne zaradi tega, ker bi bil tam kaj sunil ali napravil kako drugo neumnost. Vsi štirje so se pač nekoliko zamudili tam med štanti in so zato na Ajdovščini sklenili, da se popeljejo domov s tramvajem. Pred železniško postajo se je tramvaj ustavil in malo postal, nič drugače kot običajno, prav tedaj pa se je pripeljal mimo s kolesom Frasov Tone; na hrbtu je imel obešen težak mesarski cekar in poganjal je kolo na tisti značilni mesarski način — s petami na pedalih in s koleni navzven — ki ni spravljal v smeh samo Zelene jame, ampak še dobršen del Ljubljane. Fantje so bruhnili v smeh in potrkali po šipi tramvaja, da bi ga opozorili nase, vtem pa je k Rožičevemu Ediju, najstarejšemu in največjemu med njimi, že stopil eden od trojice karabinjerjev na tramvaju in ga zgrabil za laket. Zahteval je od njega osebno izkaznico, *carto d'identità*, vendar mu nazadnje ni prav nič pomagala: obstopila sta ga še druga dva karabinjerja, že na naslednji postaji pa so ga vsi trije potegnili s tramvaja in odpeljali proti belgijski vojašnici.

Zakaj? Tega nihče od fantov ni vedel. Morda zaradi tega, je začel čez čas z občutkom krivde ugibati moj

brat, ker je tramvaj prav tedaj, ko so bruhnili v smeh, stal pred hotelom Miklič, katerega kavarniška okna v pritličju so bila prelepljena z ogromnimi Ducejevimi slikami.

Stari Rožič je zaklel in že iz navade zgrabil za grebljico, ki je bila prislonjena k štedilniku, Rožička pa je zahlipala in sklenila svoje zdelane roke v nemo prošnjo, ki je bila namenjena tako staremu Rožiču kot bogu. Za trenutek je v kleti zavladata globoka tišina, skoraj odsotnost, ki smo jo otroci in fantje hitro izkoristili zato, da smo neopazno smuknili ven in se raztepli na vse strani.

Poglavitni krivec Edijeve aretacije — tak občutek je pač obvisel v zraku — je bil moj brat, ki je Edija zjutraj dvignil iz postelje in ga zvabil na velesejem. Moja mati je bila zaradi tega vsa iz sebe in je že zvečer obiskala Rožičko.

»Oprosti, Malka, če moreš,« je rekla. »Saj fant tega prav gotovo ne bi storil, če bi vedel, kako žalostno se bo končalo.«

»Seveda ne bi, Tilka.«

»Mislim tudi,« je nadaljevala moja mati, »da ubogega Edija ne bodo držali dolgo tam notri, kjer ga že imajo.«

»Daj bog,« je vzdihnila Rožička. »Saj jim bo fant v enem tednu umrl od lakote. Nahranil ga tam prav gotovo ne bo nihče.«

Potem sta se nekaj časa tolažeče lovili z očmi.

»Čuj,« je nazadnje spregovorila moja mati, »kolikšno številko modrcev pa nosiš?«

Rožička jo je pisano pogledala.

»Mislila sem, da bi ti napravila enega,« je hitro povzela moja mati. »Če jih že vse dneve kvačkam za tistih nekaj fičnikov, ki mi jih daje ta skopuški trgovec, potem tudi tebi prav rada naredim enega zastonj.«

»Saj ne vem,« se je obotavljala Rožička, »nikdar ga še nisem nosila.«

»Nič zato,« je podjetno nadaljevala Tilka, »saj mero lahko mimogrede vzamem.«

Rožička se je zgrozila in se z roko na ustih še precej časa sprenevedala; mikalo jo je kot le kaj, a tudi sram jo je bilo.

»No, stopi malo ven, Ludvik,« se je nazadnje odločila in pogledala zabitega in nekoliko naglušnega moža, moža, ki je ves ta čas napeto prebiral besede ženskama z ustnic. »Pospravi malo po drvarnici. Marjan ti bo pomagal.«

Z njim sem se moral torej pobrati tudi jaz.

K sreči pogovora med mojo materjo in Rožičevo Malčko s tem še ni bilo konec. Že čez dober teden dni, ko je bil modrc — šestica ali sedmica — gotov, košarice skvačkane in svileni trakovi prišiti, od Edija pa še ved-

no ni bilo nobenega glasu, se je Rožička kar sredi dneva oglasila pri nas. Vprašala je:

»Kaj misliš, Tilka, na koga naj se obrnem, da bi mi napisal prošnjo za obisk. V belgijski vojašnici jih imajo, tudi naš Edi je najbrž tam, in nekatere svojci že obiskujejo.«

»Mislim,« je rekla moja mati, »da ti lahko v tem primeru pomaga samo ena od onih.«

»Katera?«

»Tale tu, na primer, ki se je vselila v fotografski atelje in zdaj tam notri ordinira po svoje.«

»Srakarjeva Francka, misliš, ta vlačuga!« je zinila Rožička prepadeno in se ugriznila v jezik. Potem se je še prekrižala. »Pa ja ne misliš, da bi šla v tem trenutku, ko sem potrebna božje pomoči bolj kot kdajkoli, prosit tako žensko?«

»Ta ima zveze. In tudi italijansko se je najbrž že naučila.«

S tem je bil pogovor za dalj časa pretrgan: preveč je bil ta razplet za Rožičko pohujšljiv in preveč ji je bil pod čast. V svoji preproščini je bila najbrž celo prepričana, da bi utegnila s tako pomočjo sinu več škoditi kot koristiti; božja zamera še nikoli nikomur ni prinesla nič dobrega.

S Srakarjevo Francko ni bilo kratkomalo nič. Bila je pač italijanska kurba. Saj je bilo celo nam, otrokom,

prepovedno jemati iz njenih rok karkoli, tudi bonbone in podobno, čeprav je imela samo ona vedno polne vrečke sladkarij v torbici in po žepih. Tudi se mi je že svitalo, kako velika pregreha je kurbanje, saj sem za njenim hrbtom že nič kolikokrat dvignil sramežljivo povešene trepalnice in zapičil radoveden pogled naravnost v njeno shujšano rit. Obenem pa sem bil prepričan, da ji Italijani v bunkerju ob železniški progi, iz katerega se je spustila po klancu navzdol pošvedrana in utrujena večkrat šele zjutraj, in za spuščnim rolojem nekdanjega fotografskega ateljeja pulijo lase: imela je namreč vse bolj scefране, vse krajše in vse bolj redke. Večkrat me je imelo, da bi jo vprašal, zakaj se, če se že tako neusmiljeno kurba, ne kurba v ruti ali kapi.

Rožička je misel nanjo zavrgla in vprašala:

»Res ne poznaš nobenega drugega takega človeka, ki bi mi lahko pomagal?«

»Poznam,« je rekla obotavljivo moja mati, »poznam še eno tako. Krakarjevo Mileno, prodajalko v trgovini ženskega perila v Frančiškanski ulici, za katero delam. Ta je nekoliko spodobnejša, ne gre ravno z vsakim.«

»Potem se pa že rajši obrnem nanjo,« je rekla Rožička. »Te vsaj ne poznam tako dobro. In tudi drugi je najbrž ne poznajo.«

Tako je odločitev padla na Krakarjevo Mileno.

To je bila paradna kobila, kot je večkrat dejal o njej moj oče, dokler je bil še doma in jo je še kdaj pa kdaj videval. Za ljubčka je imela Italijana: resno, prekipevajoče je bila zaljubljena v tenenteja Corrada Pacija in tega tudi pred nikomer ni prikrivala. Za pultom v trgovini v Frančiškanski ulici je goltala shujševalne tablete, ki so ji pridno pobirale odvečno salo v trebuhu, da je bila v pasu gibčna kot osa, hkrati pa se ji je maščoba zbirala v nogah, ki so ji zaradi nenehnega stanja povrh vsega še zatekale. Odkar so Corrada Pacija prestavili v Novo mesto, tako rekoč na bojišče, saj so se tam naokrog že zbirali partizani, je od samega strahu zanj kar skoprnela: shujšala je tudi v noge, v obraz pa je postala neka-ko poduhovljena, zares lepa. Ko le ne bi te lepote kvarila s pretiranim šminkanjem!

Mileno je prineslo k nam kar samo; mimogrede se je oglasila, ko je imela opravek v tem koncu mesta, da bi ne bilo treba materi nositi zgotovljenih modrcev v prodajalno v Frančiškanski.

»Poznate koga od vodilnih ljudi pri teh partizanih ali kakor jim že pravijo, Tilka?« je vprašala.

»Jaz!« se je zavzela mati in skoraj užaljeno pristavila: »Niti Poročevalca mi več ne prinesejo v hišo, odkar je mož kar tam v bolnici. Ne vem, kaj sploh mislita ti dve dekleti, Tina in Zorka.«

»Prav nikogar od tistih, ki imajo vsaj malo besede?« je nadaljevala Milena z gorečo zavzetostjo in prepričljivo tesnobo, od katere so se ji tresle roke. »Moram se nekomu zaupati v zvezi z mojim Pacijem. Moram ga obvarovati. Vi ne veste, Tilka, kako miroljuben in ljubezniv človek je pravzaprav. Nikomur ne bi skrivil niti lasu na glavi. In če ga sploh kaj zanima, potem ga prav gotovo zanimam samo jaz.«

»Žal, res, Milena, prav nikogar,« je ponovila mati. »Najbrž sem se preveč obrnila k bogu, da bi mi ti ljudje se zaupali.«

To je bila spet ena od materinih hinavščin. Če nikogar drugega, bi lahko Mileni v tej stiski omenila vsaj očeta, ki se prav gotovo ni zadrževal dan in noč v bolnici samo zaradi pljučnih bolnikov in bolnih na jetrih in je bil v teh najnovejših zadevah prav gotovo vsaj malo razgledan. A ne, mati je bila tudi tokrat nanj ljubosumna.

K sreči zaradi te materine muhavosti pogovor ni čisto do kraja zamrl. Kakor hitro se je Milena kolikor toliko sprijaznila s svojim izjalovljenim poskusom, ji je mati mimogrede omenila Rožičevega Edija, pa prošnjo za obisk in Milena je kar zagorela v pripravljenosti, da bi pomagala; skratka, pograbila je kar prvo priložnost, da napravi uslugo nesrečni družini in se vsaj na ta način približa, če ne celo prikupi zahrbtnim, skrivnostnim ljudem, ki so ogrožali njenega Pacija. Seveda bo to naredi-

la, z velikim veseljem, in kolikor lahko sklepa po svojih dosedanjih uspehih pri Italijanih, ji bo to tudi kar kmalu uspelo.

In res: že čez dober teden dni je spet privihrala k nam, tokrat zadihana in podjetna. Ne da bi zgubljala kaj dosti besed z materjo in Rožičko, se je zapičila vame, me pograbila za roko in me odpeljala s sabo v belgijsko vojašnico.

Tam so stražarji pravkar dvignili zapornico in spustili številne civiliste kar noter, na kasarniško dvorišče, da so se tam nagnetli okrog stopnišča, tik pod vrati, ki so vodila v komandaturo. Kaj kmalu se je na ploščad vrh stopnišča ustopil visok italijanski oficir, lep in polizan kot vsi italijanski oficirji, in začel s čudnim naglasom in smešno popačeno prebirati imena in priimke z dovolilnic, ki jih je držal v rokah. Ljudje so se še tesneje zgrnili pod njim in srečneži, ki so iz oficirjevega žlobudranja razbrali priimek in ime koga od svojih, so kar povriskovali od veselja in stegovali roke po papirju. Z Mileno sva umirjeno in dostojanstveno stala bolj zadaj. Milena je bila globoko zakopana v tople zajčje dlake svojega tričetrtskega kožuha, ki je bil zgoraj razpet, tako da je bila gola po vratu in skoraj tja do prsnih bradavic. Čeprav ni bilo preveč mraz — samo prva jesenska ohladiitev, kot se reče — se je kar naprej sklanjala k meni:

»Te zebe?«

In ne da bi počakala na odgovor, me je od časa do časa pograbila za zapestje, zdaj za levo zdaj za desno, in mi zanesla dlan in prste pod kožuh — kar na toplo, da ne rečem žehteče golo oprsje. Tako sem kar užival: prav nič me ni bilo strah ali sram pred oficirjem, ki ga je to Milenino početje vsakič znova zmedlo, da se je za trenutek zastrmel v naju in prenehal s prelistavanjem dovolilnic in z branjem, ki mu je povzročalo toliko preglavic.

Nazadnje se je le pretolkel skozi papirje, a več kot pol ljudi je še vedno stalo pod njim, ne da bi se zganili; nekateri so bili razočarani, drugi pa so upali, da so med oficirjevim nerazumljivim branjem preslišali ime, ki so ga lovili na ušesa. Oficir se je odkašljaj in — hočeš nočeš — začel brati znova.

»Počakajva tudi midva,« je potrpežljivo rekla Milena. »Prepričana sem, da ima tudi najino dovolilnico še v rokah. Že ko so vpisovali prošnjo, so namesto Rožič napisali Rosichi, in bogve kaj je medtem ratalo iz tega.«

Tako sva čakala tudi midva, samo da je zdaj Milena poslušala veliko pozorneje in je pozabila celo na moje premražene roke, ki jih je bilo treba prej vsak čas greti. Ko je oficir zaklical nekaj podobnega kot Rosichi Eduardo, Rochich ali celo Rochi Eduardo, je dvignila roko.

»Ma no, signora, non puo essere,« se je zavzel oficir in spogledljivo povetil glavo na rame, »questo cognome e nome ho già leto una volta.«

»Certo, ma evidente si tratta d'un sbaglio trascritto-rio,« je rekla Milena in se prestopila nekoliko bliže k oficirju, medtem ko so se ljudje zastrmeli vanjo, najbrž zaradi njene italijanščine in njenega odločnega nastopa.

»Bene, vediamo,« je rekel oficir, še enkrat pogledal v problematični papir v svojih rokah in vprašal: »Quando é nato vostro marito?«

»Non si tratta di mio marito.«

»Allora parlo con la signorina,« je postal še živahnejši oficir. »Purtroppo: dite mi, quando é nato questo uomo?«

»Kdaj je rojen?« se je sklonila Milena k meni.

Povedal sem ji.

»Ventunesimo aprile mille novecento ventiquattro.«

Oficir je še enkrat preveril rojstni datum na dovolilnici, prikimal in hotel iz ustrežljivosti kar sam po stopnicah navzdol, a se žal ni mogel prebiti skozi zgnetene in nepočakane ljudi pod seboj.

»Aspetate un po', signorina, vi prego. Lasciapassare vi darò personalmente.«

»Grazie, signore,« se je zahvalila Milena enako dostojanstveno, kot je govorila doslej, potem pa se je spet sklonila k meni: »Zdaj pa kar teci in jim povej, da dovolilnico za obisk že imam. Poveš pa jim lahko tudi to, da je najbrž sploh ne bi dobila, če bi ne bil fant že obsojen.

Jutri dopoldne naj se kdo od Rožičevih oglasi pri meni v trgovini, mati ali oče.«

Potem se je zravnila in izprsilila. In ker res ni kazala niti najmanjšega namena, da bi se odpravila s kasarniškega dvorišča, sem se slednjič kar brez pozdrava odtrgal od nje in stekel, kolikor so mi dale noge. Novica je bila tako razveseljiva, da sem bil kar preveč zadovoljen, da jo bom prav jaz prvi prinesel v Zeleno jamo. Spotoma še pomislil nisem, da je Edi pravzaprav že obsojen in da je Milena kar naenkrat pozabila, kako vroče si je želela ustreči partizanskim ljudem in obvarovati svojega Pacija pred nesrečo; nenadoma je rajši — še zmerom v izzivalno razpetem kožuhi potrpežljivo čakala na oficirja s kasarniške ploščadi.

Pri Rožičevih, seveda, žalost in veselje: žalost zaradi obsodbe in veselje zaradi bližnjega obiska.

»Primojduš, da ne vem,« je zagodnjral stari Rožič v brado, »ali naj ga premlatim kar tam, vpričo vseh teh prekletih fašistov, da mi ne bo več počenjal takih neumnosti . . .«

»Nič ga ne boš mlatil,« mu je segla v besedo Rožička. »Če nameravaš še tam zganjati svojo surovost, boš ostal kar doma pri štedilniku. Sama z Ladotom bova šla k njemu.«

»No, saj ne mislim . . .« se je skušal pomiriti stari Rožič, »sem pa spet besen kot satan. Sploh pa me naj-

bolj razkuri, da nikdar ne vem, na koga sem pravzaprav besen in zakaj.«

Iz belgijske vojašnice so se vsi trije vrnili objokani. Presenetljivo je bilo, da je srečanje z Edijem najbolj prizadelo in iztirilo starega Rožiča. Sploh ga ni bilo mogoče potolažiti: zanj je bil to kratkomalo udarec več, še ena krivica v njegovi dolgi življenjski vrsti krivic, ponižanj in trpljenja. Brezposelnost, garanje, mizerna plača, brezposelnost . . . Zdaj pa še sinov arest! Kar smrkal in smrkal je v svoj rdeči delavski robec. Nekaj več razsodnosti je ohranil pravzaprav samo Lado, ki je tudi povedal, kar smo hoteli zvedeti. Edi je bil »zaradi javnega posmehovanja Ducejevi sliki, posmehovanja Voditelju Države, obsojen na štiri leta strogega zapora«. S prvim transportom obsojencev ga bodo odpeljali na Ustico, otok v Tirenskem morju, daleč daleč, skoraj na Sicilijo.

Zelenojamski ljudje so se spričo tega smejali, celo vpričo Rožičevih.

»Štiri leta!« se je zarežal stari Jesenko. »Kaj so tile Lahires čisto ponoreli. Fant bo sedel samo do konca vojne in niti trenutka več, konec vojne bo pa že letošnjo zimo, najkasneje prihodnjo pomlad.«

Torej samo do konca vojne! Tudi jaz sem se s tem nekako sprijaznil. S tem pa se je v meni nekaj spremenilo: poslej sta bila zame vojna in ves ta sovražni direndaj samo še nepotrpežljivo čakanje konca vojne, ko bo

Rožičev Edi spet tu. Nekaj časa sem ljudi okrog sebe in tudi dogodke, o katerih sem bral v časopisih ali so mi prihajali na ušesa, meril samo s takimi, nestrpnimi očmi. Nepomembne praske na bojiščih so mi šle na živce, zlasti tiste v severni Afriki, kjer so se Nemci in Angleži prevažali s tanki sem ter tja in dvigali prah brez vsakega otipljivega rezultata; želel sem si katastrofe in takojšnjega razpleta. Čez čas pa mi je spomin na Rožičevega Edija zbledel. Pravzaprav ne spomin, saj sem se ga spomnil skoraj vsak dan, konec je bilo le moje preza-poslenosti z njim, in tedaj sem se zgrozil, da sem mor-da v svoji odsotnosti kaj zamudil. Ne kaj temveč koga. In spet sem začel tekati naokrog kot obseden.

Vendar ni bilo na prvi pogled nič drugače: v Zeleni jami je vladalo navidezno zatišje, še najbolj podobno enoličnim jesenskim dnevom brez napetosti in naelek-trenosti, ki se je poleti vsak večer sproščala v silovitih nevihtah. Fantje so bili v glavnem še zmerom tu, čeprav vse bolj razkropljeni. Kolenčev Stane, Selanov Marko, Vižintinov Štefan, Teržanov Vinko in vsi trije Prekovi fantje so v kapeli svetega Vincenca opravljali pobožno-sti prvih petkov, ki jih je razglasil škofijski ordinariat. Bassinova fanta, Janez in Milan, Mežnarjeva fanta, Samo in Boris, in Škobernetov Ciril in Metod so te po-božnosti opravljali v kapeli svete Terezike v salezijan-skem domn na Kodeljevem, tercijalke pa pri sveti družī-

ni v Vodmatu. Vsi ti so s cerkvenim knezom vred trdno verovali, da jim bo ljubi bog po izteku devetih mesecev naklonil mir in srečo in odrešil trpljenja ne samo Zele-nojamčane, ampak kar vse Slovence. Koliko so ti fantje v svoje molitve zares verjeli in koliko so z njimi nabirali le žige v članske knjižice, za katere so jim salezijanci in duhovniki ob sobotah delili pomaranče in rožiče, ni bilo mogoče ugotoviti — zanesljivo pa je bilo videti, da so bili mirnejši, spokojnejši od drugih. Vsi drugi zeleno-jamski fantje, Prelčev Boris, Frasov Tone, Počrvinov Vinko, Štrusov Janez, Balohov Pavle, Šlajmarjev Vojko in Šlajmarjev Polde, niso imeli nikjer obstanka in so nestrpno pohajkovali, se zbirali v zarotniško, razdraženo gručo in se pripravljali, da ukrenejo nekaj na lastno pest.

Tega navideznega sožitja, pobožnjakarskega moledovanja in čakanja na božjo pomoč na eni strani in prita-jenega pripravljanja na udarec na drugi strani, je bilo nenadoma konec. Nekega jutra je v hipu obšla vso Ze-leno jamo novica, da so se neznanci preteklo noč pode-lali na oltarje vseh treh moščanskih cerkva, na oltar cerkve svete Terezije, na oltar cerkve svete družine in na oltar cerkve svetega Vincenca. Prizanesli so samo oltarju karmeličanske cerkve na Zaloški cesti, pa najbrž samo zato, ker je bila karmeličanska cerkev namenjena samo karmeličankam, ne pa tudi javni službi božji. Zmernejši

ljudje, ki jim je bilo za pomiritev razburjenih duhov, so vzeli novico za izmišljotino, a najgorečnejšim vernikom je bilo zdaj dovolj hinavščine in pretvarjanja, dovolj in preveč: prepričano so zatrjevali, da niso bili s človeškim blatom oskrunjeni samo oltarji, ampak tudi najsvetejše, tabernaklji, monštrance in kelihi, in da sta to zanesljivo storili obe izprijeni že znani komunistki, Okretičeva Zorka in Koroščeva Tina. To ogovarjanje in kar javno kazanje s prstom na grešnici je bilo vsekakor najhujše, kar se je dotlej zgodilo med ljudmi v Zeleni jami. Naj je bilo v tem opravljanju kaj resnice ali ne, je bilo kaj malo važno: v njem je bilo tako globoko sovraštvo in toliko zlobe, da so se spričo tega naježili celo ljudje najtrdnjših živcev. Poslej je ostalo med ljudmi vsekakor zelo malo skupnega. Morda samo še izživljanje nad italijanskimi oficirji, nad vsem grenadirskim oficirskim zborom iz poljanske vojašnice, ki je prihajal igrat nogomet na igrišče za tovarno Kolinsko. In prav to edino, najbrž celo zadnje, kar je bilo ljudem skupnega, bi bil skoraj zamudil. Začetniki tega enkratnega doživetja so bili povrh vsega še moji vrstniki: Kastelčev Sveto, Grumov Janez in Habičev Silvo, starejši fantje: Škobernetov Metod, Prelčev Boris, oba Mežnarja, Teržanov Vine in Bassinov Janez pa so se pridružili šele pozneje, ko se je nogomet že spremenil v cirkus. No, zadnji hip sem se temu veselju pridružil tudi jaz in nazadnje sem bil le zraven.

Navadno smo polegli v travo na igrišču že takoj po kosilu, grizljali travnata stebelca in potrpežljivo čakali, kdaj bo s poljanske strani prihrumel kamion z oficirji. Ko je kamion končno zapeljal na atletsko stezo ob robu igrišča, smo potrpežljivo in potuhnjeno ležali še naprej in čakali, da so oficirji nemoteno izživali svoje vojaške strasti. Posedli so na pločnik, za zid ene izmed stanovanjskih hiš v Ljubljanski ulici in si hladili preznojene riti in razgrevali glave. Eden izmed oficirjev je namreč kar takoj razgrnil časopis, tržaški *Il piccolo*, in potem na ves glas prebiral mastne naslove o zmagovitem pohodu italijanskih in nemških čet v Rusijo. Ob imenih mest, ki so padla v njihove roke, Sevastopol, Minsk, Odesa, Kijev, jih je kar privzdigovalo od navdušenja. Nazadnje, ko so dodobra potešili svojo vojaško lakoto, so se le spomnili žoge in šoferja, ki je medtem dremal v šoferski kabini, in zaklicali proti njemu: Au, Mario . . . ! Tedaj se je Mario skobacal s kamiona in si privoščil edino veselje, ki mu je bilo namenjeno to popoldne: zgrabil je žogo in jo brcnil visoko v zrak, čim višje, kolikor so mu pač dale zaspane telesne moči in razvezani vojaški čevlji. V tistem pa smo bili tudi mi že pokonci. Niti enkrat se ni zgodilo, da bi ne bil prav eden izmed nas prvi pri žogi, še preden je sploh odskočila od travnika — in že se je začel cirkus . . . Prvemu driblingu je sledil drugi, drugemu tretji, in če so hoteli oficirji žogo vsaj poduhati, so

morali sprejeti naš pobalinski izziv in se razvrstiti na enem ali drugem koncu igrišča v moštvo, pripravljeno na tekmo.

Tekma pa kljub temu nikoli ni bila tekma. Vsaj z naše strani ne, saj nas — bosonoge in telesno slabotnejše — še malo ni zanimal rezultat, ampak le osebni obračun z oficirji. Vsak srečnež, ki si je priboril žogo, že ni več videl soigralca, ampak samo še najbližjega oficirja, proti kateremu se je potem usmeril z edinim namenom, da ga čim bolj osmeši in poniža. Driblali smo do onemoglosti, vse bolj razjarjeni oficirji pa so nas s težkimi, okovanimi vojaškimi čevlji in škornji neusmiljeno klestili po nogah, še najrajši po členkih, kjer je bilo sicer videti komaj kaj krvi, a je zato toliko bolj bolelo. Toda vsaka kapljica krvi, vsaka ogrebotina, sleherna bolečina je bila samo dokaz naše premoči, ki nas je samo še bolj podžigala: s preigravanjem smo nadaljevali še bolj zagrizeno in izzivali oficirje k še večjemu divjanju in surovosti. Največji užitek je bil, če je ta ali oni oficir docela izgubil oblast nad seboj, krona vsega pa, kadar se je višji ali celo najvišji oficir razjarjeno obrnil k najbližjenni podrejenemu in mu s prstom pokazal na kakšnega izmed nas:

»Dai, Giovanni, ciapa questo maledetto mulo là. Ciapalo! Non si puo far vergogna con un ufficiale d'armata italiana senza castigo.«

Kdor si je prislužil to silno jezo, je bil medtem že pri hišah v Ljubljanski ulici in je z varne razdalje kazal na noge:

»Guarda, signore! Sangue . . . ! Non si giuoca calcio così.«

Nato se je Giovanni zasmeljal, ker se je hotel otresti neprijetne dolžnosti, da bi tekal za mulcem po zeleno-jamskih ulicah, višjemu oficirju pa še malo ni bilo do smeha. Moral je še naprej reševati ugled in čast.

»Vieni qui!« je pokazal predse. »Immediatamente!«

»Kar misli si, butec!«

In tako — z izmenjavanjem italijanskih in slovenskih stavkov, ki jih ne eden ne drugi ni več razumel — se je tekma končala. Navsezadnje vedno z obojestranskim zadovoljstvom: oficirji so zlezli na kamion zadovoljni s končnim rezultatom, z dejansko zmago in s tem, da so se za vsa ponižanja pošteno oddolžili, saj so zapustili na igrišču vse polno ranjencev, ki so si lizali svoje rane, mi pa prezadovoljni s tem, da smo vsakemu posebej dokazali njegovo nespretnost in da smo kar vse po vrsti spravili tako ob pamet, da so se morali zateči h grobosti. Naša zmaga je bila torej zmaga duha in zvijačnosti nad neumnostjo in grobo silo.

Pri vodovodni pipi na dvorišču ene izmed hiš v Ljubljanski ulici smo si izprali rane, oplaknili preznojene obraze in se še zlepa nismo razšli. Obnavljali in pretre-

sali smo najbolj komične prizore na igrišču in se smejali, smejali . . . Dai, Giovanni, ciapa questo mulo là! Ciapalo! Non si puo far vergogna con un'ufficiale d'armata italiana senza castigo. Pri tem smo se med smehom učili italijanščine.

»Castigo?« je vprašal Grumov Janez. »Kaj pa je s tem mislil?«

»Hotel je reči,« mu je pojasnil Škobernetov Metod, »da se živ krst ne more norčevati iz italijanskega oficirja, ne da bi ga kar takoj ne doletela kazen.«

Smeh nas je počasi minil. A prav željno smo čakali naslednjega popoldneva, ko se bodo italijanski oficirji spet pripeljali. Bilo je domala tako, kot da skoraj ne moremo več drug brez drugega in kot da smo navezali med seboj čustvene vezi, kakršne so v navadi med lovci in divjačino pa tudi med krvniki in njihovimi žrtvami.

In vendar je bilo vse to poigravanje samo videz. Prav tiste dni so izginili v hosto prvi zelenojamski fantje in možje, kar še malo ni spominjalo na naše zapletene čustvene vezi z Italijani, ampak le na neizprosen boj na življenje in smrt. Najprej je vzela noč Bežanovega Frica, Markunovega Zdravka, Kogojevega Radota, Okretičevo Zorko in Koroščevo Tino, vseh pet kompromitiranih komunistov po vrsti. Potem je vzela noč še Balohovega Pavla, Počrvinovega Vinka in Prelčevega Borisa, našega Ica Hitreca, ki se je še prejšnje popoldne z nami vred

izživiljal nad italijanskimi oficirji na nogometnem igrišču.

Presenečenje se še ni pleglo, ko je izginil Kamnikarjev Viki, nekoliko starejši možak, molčeč in zadržan silak, ki je kdaj pa kdaj bos in v spuščenih pumparicah prišel med nas na nogometno igrišče in ki ni ravnal z nami prav nič drugače kot italijanski oficirji. Že ko se je pognal za žogo, nas je veter, ki ga je dvignil okrog sebe in za seboj, razmetal vseppek po travi. Če pa te je mimogrede oplazil še s kovinskimi zaponkami, ki so mu visele na koncih spuščenih hlamudrač, se ti je po stegnu ali mečih ulila kri kar v curku. Razlika med njimi in italijanskimi oficirji je bila samo v tem, da te je Viki potem odpeljal čez Ljubljansko ulico v hišo in dejal svoji ženi:

»Daj, Minka, speri in obveži tega fanta!«

In če potem, ko ti je Minka spirala rano s špiritom ali jodom, nisi niti bevsknil, te je potrepljal po ramenih in rekel:

»No, če boš tako napredoval, boš morda še res kdaj fuzbalist.«

Nazadnje je izginil še Frasov Tone, ki pa je zvest svojemu bojevitemu in nepremišljenemu značaju — svoje izginotje že vnaprej napovedal. Njemu je bilo najbolj očitno že lep čas vsega zadosti: raztrganih srajc, ki mu jih je uničeval rusobradi karabinjer, ogrebotin pod bra-

do in po vratu, ki so mu ostajale od mušice karabinjerjeve pištole, goltanja umazanega papirja, okrvavljenega mesarskega cekarja in razklampanega kolesa, sploh vseh sramot in ponižanj . . . Kmalu potem, ko so izginiili prvi zelenojamski fantje in možje in se zbrali nekje pod Krimom, je vsak dan vsaj enkrat kar sredi belega dneva in sredi ulice z nabrekliimi žilami na sencih zakričal na ves glas: Živela Rusija! Živel Stalin! Bolj ko so ga ljudje mirili in bolj ko so zapirali okna pred njim, bolj raztogoteno se je pištoli in glasneje je kričal, potem pa se je samo še odločil. Tudi svoj odhod je moral napovedati v bombastičnem, izzivalnem slogu, najbrž zato, da je dal še malo duška svoji jezi in da je spral s sebe še zadnji ostanek sramote. A zakaj si je izbral za to najpobožnejšo hišo v Zeleni jami, Vižintinovo, in najspodobnejšega sina, Vižintinovega Štefana, je bila najbrž skrivnost, ki si je niti samemu sebi ne bi mogel razložiti.

Prilomastil je dol v Vižintinovo klet, v hodnik pred drvarnicami, ko se je Štefan ravno sklanjal nad skobeljno mizo, jaz pa potrpežljivo čakal in ugotavljal, kaj bo spet lepega scimpral iz neobdelane deske, sedel na čevljarski stolček in rekel:

»Samo še Srakarjevo Francko nategnem, potem pa grem.«

Štefan, ki se ni dal tako zlahka zmotiti pri delu, je zaprl stranska vrata na stopnišče, ki je vodilo navzgor v

hišo, da bi Tonetovo pohujšljivo govorjenje ne prišlo na ušesa očetu in materi, in nadaljeval s skobljanjem.

»Odkar se cipari z Italijani,« je nadaljeval Tone z nezmanjšanim ognjem, »mi je obležala v jajcih, da ne morem več zatisniti očesa. Poglej tale kolena!« se je dvignil s trinovega stolčka in pokazal Štefanu na raztegnjene hlačnice na kolenih, umazane od trave in zemlje. »Od samega kavsa! Nekaj me je obsedlo, odkar sem se odločil, da jo popiham v hosto, ampak dokler ne podrem še te cipe, ne bom imel miru. In še to ti povem, če je imel samo en Italijan večjega od mojega, bom prvo kroglo, ki jo bom izstrelil, pognal sebi v glavo.«

Štefan je še naprej obdeloval kosmato desko v primežu, potem pa le spregovoril, in to kot fant s fantom:

»Samo toliko pazi, Tone, da jim ne prineseš triperja v hosto. Triperaša gotovo ne bodo veseli.«

»Brez skrbi. Ko sva se zgovorila za nocoj, mi je kar sama rekla: Samo ne pridi mi brez balona.« Zarežal se je spet in se dvignil z majavega stolčka.

»Na, mali, da ne boš strigel z ušesi ko veverica,« se je obrnil k meni in mi stisnil v roko nekaj denarja v preganjenem koščku papirja, »skoči v apoteko na Zaloški cesti in mi prinesi, kar imaš napisano na listku.«

Radovedno sem razgrnil listek.

»Olagumi?« sem se zavzel. »Kaj pa je spet to?«

»Nič ne sprašuj in ne govori. Apotekarju daj listek in plačaj.«

Pričakal me je zunaj, na ulici pred Vižintinovo hišo, in mi nastavil žep suknjiča, da sem spustil vanj ostanek drobiža in škatlico, ki sem jo dobil od apotekarja.

»Tako,« se je zadovoljno potrepljal po žepu in se odpravil. »Vidva s Štefanom kar pridno delajta, jaz pa grem in me jutri zjutraj ne bosta več videla. Zbogom.«

2

Že v začetku novembra se je razširila po Zeleni jami skrivnostna vest, ki so jo ljudje prišepetavali drug drugemu samo na uho in samo na samem, da je Prelčev Boris doma; niti sam ne vem, kako in kdaj sem te prita-jeno glasove ujel tudi jaz. Novica je bila navsezadnje skrajno površna. Nič ni govorila o tem, da ga je kdo vi-del. Tudi ne, da se je vrnil, temveč samo to, da je Prelčev Boris doma; skoraj tako, kot da sploh nikamor ni šel, Seveda sem začel hišo na vogalu Tovarniške in Poko-pališke ulice, kjer sta pod streho stanovala oba Prelca, kar takoj obletavati, tudi po večkrat na dan, kadarkoli sem se pač spomnil na to razburljivo novico.

Tudi kljukal sem na zunanja vrata. In sumljivo mi je bilo, da so prav ta zunanja, cestna vrata, ki so se odpi-rala na stopnišče v nadstropje, ves čas zaklenjena; že res, da je bil Borisov oče zavirač na železnici, eden tistih mož s težkimi kožuhovinastimi bundami, in da je delal v turnusih, ki so nemalokrat trajali tudi po dva dni, a včasih bi moral biti možakar le doma.

Prav zato sem vztrajal s svojim obletavanjem in klju-kanjem. In nazadnje se mi je moja vztrajnost poplačala:

po dobrem tednu dni se mi je neko popoldne na vsem lepem zazdelo, da sem zagledal Borisov obraz, ki se je iz temne notranjosti primaknil k orošenim šipam v podstrešnem oknu, in roko, svetlejšo in razvidnejšo od obraza, ki mi je namignila, naj pridem gor. Pokljukal sem spet, in res: zunanja hišna vrata, ki so vodila na stopnice v podstrešje, so bila tokrat odklenjena.

Na vrhu stopnišča me je, pritajen v polmraku, pričakal Boris; za njim so bila — najbrž za vsak primer — nastožaj odprta vrata na balkon, skozi katera je bilo videti na vrtove.

Spustil me je v kuhinjo, in šele ko je stopil za mano, sem opazil, da je v pižami in natikačih, ves nekako ohlapen, pa da ima levo ramo pod pižamo povezano, saj je upognjeno levico prislanjal k prsim in se tudi sicer gibal zanj nenavadno okorno.

Sprva sem bil čisto presenečen. Predstavljal sem si, da ga bom dobil v zimskem plašču in gojzarjih, po vojaško opasanega in s pištolo v rokah, preganjano zver, ki v svojem podstrešnem brlogu čaka na preganjalce, kot partizana na preži, pripravljenega, da se vsak hip soproime s komerkoli. Šele potem sem pomislil, da pravzaprav res ne more biti kar naprej na nogah in da mora, če se hoče malo spočiti in pomiriti, se pripraviti na nove podvige, včasih le obleči pižamo in si natakniti copate, se malo sprostiti . . .

Pa vseeno je bil v ohlapni pižami in resnega, skoraj zaskrbljenega obraza kaj klavrna podoba nekdanjega junaka, ki je svojčas dvigal okrog sebe toliko vetra pa tudi navdušenja. Zmeraj je bil nekoliko slaboten, nemara kar malce zaostal v rasti, in moral si prav pozorno pogledati njegov obraz, njegovo nekoliko žolto, nadrobno nagubano kožo okrog usten in oči, da si lahko ugotovil njegova prava leta, zato pa je bil vedno spreten in gibčen kot podlasica. Preden se je zresnil in posvetil šoli, ga je bilo videti več po strehah, po ograjah in po drevju kot na tleh. Nikdar nisi vedel, izza katerega dimnika v Zeleni jami ti bo na vsem lepem zaskovikal in pomahal. In kakor smo si pubertetniki njega izbrali za svojega junaka, tako je imel tudi sam svoje idole, s katerimi je bil dobesedno obseden. Kadar je tekel v štafeti, je bil, kot sem že povedal, Jessie Owens; kakor hitro se je postavil v nogometna vrata, je že zahteval od gledalcev kapo s ščitnikom in se je imel za Františka Planičko ali za Ricarda Zamoro. Kadar je zaigral na desnem krilu, je postal Ico Hitrec — kar med tekmo je glasno komentiral vsako svojo potezo: Ico Hitrec štopa, potegne, strelja . . . in se ob vsaki uspešnejši potezi obračal k resničnim ali namišljenim gledalcem: Ste videli to? Ico Hitrec, Grasshoppers, Zurich, Švica! Brž ko je prijel za teniški lopar, pravzaprav leseni otepač, s kakršnim smo zbijali Bato-ve žoge po zelenojamskih ulicah, je bil takoj Borotra,

Von Cramm ali Punčec. V zapletenejših fantovskih zadevah je zahteval: Fantje, to prepustite meni, Sherlocku Holmesu! Kadar so se fantje podali v rabutanje ali v kako drugo sumljivo zadevo, ki jo je bilo pač treba izpe-ljati, se je vedel kot George Raft ali James Cagney, skrat-ka kot gangster velikega kova. Imel si vtis, da se pri vseh svojih početjih, tudi kadar je najbolj zanesen in razgret, ves čas opazuje v ogledalu, kar je vsem njegovim gibom dajalo uglajenost in visok filmski stil. V resnici je bil naj-brž tako globoko zakompleksan, da bi se najrajši zbrisal s sveta in se poistovetil s kom pomembnejšim in uspeš-nejšim od sebe. Bil je kratko malo obseden od veličine, zato se je rad silil v ospredje, vendar pa s tem svojim postavljaštvom ni bil niti malo nevaren, prej nebogljen, tako da so ga imeli njegovi vrstniki kljub vsemu radi. Prizanesljivost ga je spremljala na vsakem koraku.

Pravo Borisovo nasprotje je bil Počrvinov Vinko; prav tako je hotel biti zmeraj povsod zraven in v ospredju, vendar samo kot pobudnik. Kakor hitro je dogajanje steklo, naj je bila to nedolžna igra ali hudičevo po-membna zadeva, se je že umaknil, niti malo užaljen in prizadet, narobe, zadovoljen in srečen, da lahko nevsilji-vo in skoraj neopazno spremlja dogajanje, poosebljeni Rodolfo Valentino, ki se nikdar ne zaplete v dogodke niti toliko, da bi si skuštral skrbno počesane lase. Šele kadar se je kaj zataknilo in je bilo treba zadevo pognati

naprej, je spet uglajeno pristopil, četudi v sredo najhujšega ognja. Skratka, bil je tip človeka, ki je sicer med ljudmi najbolj priljubljen in cenjen, samo da mora preteči prekleto veliko vode, preden ljudje to njegovo nepogrešljivo kvaliteto opazijo, medtem ko je otroci ne zaznajo sploh nikoli.

Vinko je edini izmed odraslejših fantov ure in ure prestal ob travnikih ali ob nogometnem igrišču in nas z veseljem opazoval, kako smo zbijali žogo. Tudi hvalil nas je in spodbujal. In edini je opazil, da so naš poglavitni problem žoge, takšne prave, z gumijasto dušo in usnjenim telesom, saj je vsa Zelena jama premogla samo tri. Ena je bila v shrambi športnega kluba Mars v Pohlinovi ulici, čudnega naslednika Perčevega rdečega Slovana, in klubski gospodar jo je prinašal na igrišče za tovarno Kolinsko samo ob torkih in četrtnih pod večer, lastnika drugih dveh pa sta bila Hvaletov Silvester in Šeligov Primož; obema je za odlični spričevali poslal dragoceni darili sveti Miklavž po dveh premožnih tetah. Jasno, da sta bili ti žogi nenehno vzrok za jezo in prepir: kakor hitro je Silvestra ali Primoža poklicala mati, je z enim ali drugim odšla tudi žoga, največkrat sredi najbolj napete igre. Vrh vsega sta bila Silvester in Primož mamina ljubčka, kot zanalašč nerodna in neuporabna, in kakor hitro smo sestavili dve moštvi, ki sta obetali razburljivo igro, seveda brez njiju, je žogo ta ali oni že spet

užaljeno odnesel. Smrkavca — iz dneva v dan poniževana in žaljena — sta se namreč vse bolj zavedala svojega premoženja in postajala vse bolj zlobna. Primož je nazadnje že kar pred začetkom tekme, ko je žogo še čvrsto držal v svojih rokah, pokazal s prstom na tega ali onega in ga kratko malo škartiral: Ti že ne boš igral. Tudi Silvo je slišal, kaj si včeraj govoril o meni.

Vinko je vse to nekaj časa opazoval, potem pa se je nekega jutra že navsezgodaj prikazal na oknu naše sobe in potrkal na šipo s povsem novo žogo pod pazduho:

»Odpri!«

Kar s pločnika mi je vrgel žogo v naročje in odšel.

Zvečer se je spet oglasil pri meni in vprašal:

»Ste igrali?«

»Smo,« sem rekel. »Samo ob petih popoldne me je mama poslala v mesto po opravkih . . .«

»In?«

»Saj si lahko misliš, da nisem mogel biti taka svinja, kot sta Silvo in Primož. Žogo sem pustil Grumovemu Janezu.«

»Tako se dela,« me je Vinko zadovoljno udaril po rami. »Samo da boš zmerom vedel, pri kom je.«

A nekaj ga je pri tem vseeno mučilo.

»Pa fantje sploh vedo, čigava je pravzaprav žoga?« je vprašal čez čas. »Si jim povedal, kdo ti jo je prinesel?«

»Seveda sem jim povedal. Zdaj bomo vsi igrali, pravi-
jo, zdaj je konec tvojega in mojega . . .«

»Samo to pazi, da boš zmerom vedel, pri kom je,« je
dvignil prst in odšel.

K sreči me ni spraševal še po čem drugem. Vinko je
bil namreč tudi tak, da si mu samo omenil kakšno ma-
lenkost, pa te je kar takoj popadel za besedo in poskušal
izvleči iz tebe prav vse, kar ga je zanimalo; zanimalo pa
ga je v glavnem samo to, ali so ljudje, s katerim smo
pubertetniki prihajali v stik, dobri ali slabi. In kdo med
njimi je dober in kdo slab.

»Na,« je rekel Prelčev Boris in mi stisnil v roko zvitek
prav nagnusno zmečkanih in posvaljkanih bankovcev,
kakršne so bile lahko samo lire, »skoči v trafiko in pri-
nesi Staremu Mačku sto ibaric. Najprej si bom privezal
dušo, potem se bova pa pogovorila.«

»Komu?« sem zinil na vsa usta.

»Staremu Mačku.«

»Zakaj pa Staremu Mačku?«

»Tako so me pač krstili. In kakor vidiš, so že morali
vedeti zakaj.«

Zdaj je bil torej Stari Maček iz kavbojskega stripa v
predvojnem zagrebškem tedniku; tega kavbojskega
mačka so konjski tatovi večkrat kar prerešetal, zadeli po
sedemkrat in večkrat, preden se je umaknil za prerijski
voz in začel pobirati svinčenke iz svojega telesa. V prs-

nem žepu svoje prestreljene srajce, kamor jih je spravljajal za zabavo, pa jih je imel že trideset, štirideset . . .

Popejal me je na ploščad vrh stopnišča in mi pokazal na balkon:

»Tukajle pojdi! Spusti se dol po brajdi in se potem po vrtovih odplazi do trafike na Pokopališki. Pa tudi vrni se tako, da te ne bo kdo videl.«

Šele zdaj sem se zavedel nevarnosti, v katero sem se zapletel s svojo radovednostjo, pa tudi zaupanja, ki mi ga je Boris izkazal; zdaj je bilo že očitno, da me ni poklical gor k sebi samo za špas. Nekoliko tesno mi je postalo pri srcu, še bolj pa sem se počutil počaščenega.

Vrnil sem se v treh, štirih minutah. Boris me je pričakal kar tam, kjer sem ga zapustil, za vrati na balkon, in me prestregel hvaležen kot le kaj. Potem si je kar takoj prižgal eno izmed ibaric in nekajkrat hlastno potegnil tobačni dim globoko vase, vendar ga je kajenje bolj vznemirilo kot pomirilo. Hodil je po podstrešni kamri in še dolgo nepotešeno izsesaval cigareto, vdihaval in izdihaval dim skozi usta in skozi nos, pri tem pa bolj poskakoval kot hodil. Ni bil namreč samo ranjen, ampak tudi ožuljen.

»Tudi v kavbojkah ne vidiš kaj takega,« je končno le spregovoril, »kvečjemu v indijanaricah. Potem pa še ta prekleti sneg po hribih, ki je letos kot nalašč zapadel že sredi oktobra. Od stotih nas je v štirinajstih dneh osta-

lo živih samo devetnajst.« Poblisnil je po meni in se precej kislo nasmehnil: »In evo — le dobro me poglej — Stari Maček je med njimi.«

»Kaj pa Frasov Tone?« sem vprašal.

»Nisa bila skupaj,« je odkimal. »Ampak kolikor sem slišal, je prišel v hosto živ in zdrav.«

»Še pravi, da ima le večjega tiča kot vsi Italijani.«

Boris me je pogledal precej pisano, ne da bi razumel ali vsaj skušal razumeti, kaj s tem mislim. Vprašal je:

»Kaj pa drugi fantje? Šlajmerjev Vojko? Škoberneta? Mežnarja? Teržanov Vinko?«

»Eni se pripravljajo, da bodo šli v partizane,« sem skomignil z rameni, »drugi pa molijo.«

»Dokler molijo,« je rekel Boris, »je še vse v redu. Tistih se boj, ki služijo denar. Ti so tisti, ki ljudem ne dajo več zatisniti očesa ne po vaseh ne tukaj v mestu. Bitežnikovega Lenarta, Šerajevega Karla, Vodnikovega Janeza in takih . . . Ti so bili že pred vojno pripravljeni za denar narediti vse in so tudi zdaj pripravljeni za denar prodati celo najboljšega prijatelja.«

»Tudi Bitežnikov Lenart?« sem se zavzel. »Papagajček?«

»Ta pa sploh . . . ! Ta je najbolj kramarska duša v Zeleni jami.«

»Še predvčerajšnjim mi je obljubil kanarčka.«

»Tega kanarčka kar pozabi. Nikar ne misli, da ta človek goji ptiče zato, ker jih ima tako neznansko rad. Goji jih zato, da z njimi prekučuje in da mu ni treba delati.«

Nad tem sem se malo zamislil in se tudi malo razžalostil, vendar mi Boris ni dal priložnosti, da bi pretirano tuhtal in razglabljal; na vsem lepem si je primaknil stol k meni, sedel in kar treščil vame:

»No, zdaj se pa pomeniva! Najprej boš stopil k svojemu očetu v bolnico.«

»K mojemu očetu?«

»K njemu,« je kimnil Boris. »Samo on mi lahko pomaga, da izližem to svojo rano in da se spravim iz Ljubljane nazaj v hosto.«

»Moj foter?!«

»Kdo pa! Zakaj pa misliš, da sem poklical gor ravno tebe?!«

Slišati je bilo žaljivo, vendar nisem bil užaljen. Narobe, spet sem bil počaščen, presenečen in počaščen, ponosen, da je tudi moj oče pomemben človek in da ga Prelčev Boris Stari Maček — sploh pozna.

»Stopi torej k njeni,« je povzel Boris, »in ga vprašaj, kdaj me lahko sprejme na oddelek. Kako bom prišel do bolnice, naj ga nič ne skrbi — za to bova poskrbela mi-dva — pove naj samo, kdaj naj pridem in kje me bo pričakal. Razumel?«

»Razumel.«

»No, zdaj pa teci!«

»Že tečem,« sem rekel, »samo po aktovko še skočim domov.«

Še sam nisem vedel, zakaj moram celo v tem trenutku po šolsko torbo in zakaj sem jo nosil s seboj na vseh svojih daljših pohodih, naphano kot sod z vsemi šolskimi knjigami in vsemi šolskimi potrebščinami. Odkar je profesor italijanščine Luigi Melassi kar med poukom segel v svojo denarnico in mi zalučal kovanec za dve liri, naj nemudoma zginem k frizerju, ker da me takega niti trenutek več ne bo gledal, se nisem več vrnil v razred in sem se tudi zaklel, da me nikdar več ne bodo videli v Vegovi ulici. Imel sem preveč drugih skrbi in drugih potov. Torbo pa sem vendarle prenašal s seboj. Malo zaradi dobrega namena, ki ga niti sam sebi nisem priznaval, da bom morebiti kdaj pozneje, ko bom že postoril najnujnejše, le še zavil proti šoli, malo zaradi kamuflaže, saj sem s šolsko torbo v rokah materi in drugim najuspešneje prikrival vsa svoja sumljiva pota, malo pa tudi zaradi važnosti, saj kar nisem mogel pozabiti, da sem gimnazijec, dijak najstarejše slovenske gimnazije v Ljubljani, kakor nam je razrednik povedal že prvi dan pouka, in da se bom čez osem let preselil na drugo stran Vegove ulice, na univerzo, ki me že željno pričakuje, Skratka, šolsko torbo sem moral imeti s seboj, ker mi je služila ob vsaki priliki in za vse namene, pa naj je bila še

tako težka in naj mi je še tako zoprno opletala okrog kolen. Tokrat — ob tej zaupni in nevarni nalogi — mi je bila najboljša kamuflaža. Oče me je sprejel hudičevo nasajen, tako da je minilo kar precej časa, preden sva prišla do Prelčevega Borisa. Brž ko me je zagledal, je zakopal roke v žepe svoje strežniške halje in me začel nezaupljivo meriti od nog do glave. O njegovi običajni darežljivosti ni bilo niti sledu in tudi na policah pomožne kuhinje — kolikor sem jih lahko na hitro premeril — ni bilo videti ničesar. Niti koščka zamaščenega papirja, v katerem so navadno tičali tudi piškoti, vsaj tisti najnavadnejši, s katerimi so v bolnici hranili operirance.

»Ravno jutri sem nameraval domov,« je rekel, »da vaju preluftam, oba, tebe in Bertija.«

»Zakaj pa mene?« Vzrokov za to je bilo seveda dovolj, kot zmerom, ampak vedno je bilo dobro vsaj v začetku napraviti čim bolj nedolžen in začuden obraz.

»Kaj pa prenašaš v tej torbi?« se je zapičil vame. »Ali tudi ti že preprodajaš in šverčaš?«

»Iz šole grem.«

»Kam pa hodiš v šolo?«

»V gimnazijo v Vegovi ulici.«

»Že v gimnazijo hodiš?« se je zavzel oče.

»Seveda. Kaj niti tega ne veš?«

»Tega res nisem vedel,« je rekel oče nekoliko popustljiveje, »zato pa prekleto dobro vem, da je Berti čisto

navaden kriminallec.« Spet se je razjezil. »Prav danes so me klicali na italijansko kvesturo zaradi njega. Če jutri ne bom utegnil domov, mu le povej, da danes niso časi, ko bi se ljudje dajali Italijanom v roke zaradi takih paglavskih lumparij.«

Očetova jeza je bila več kot upravičena.

»Za aktivista ali kakor se temu že pravi, so to res nepotrebne, če ne celo nevarne sitnosti,« sem rekel možato, v strahu, da sem ga morebiti prav s tem najbolj polomil.

Če sem bil kdaj jezen na Bertija in njegovo bando, sem bil tokrat, pa ne samo zaradi nevoščljivosti in ljubosumnosti, ker me niso nikdar jemali na svoje pohode in so me odganjali od sebe kot pamža. Vsi ti starejši pubertetniki, ne samo Berti, tudi Jesenkov Voje in Debevčev Ludvik, stari štirinaest ali petnaest let, ki so jim zaenkrat še vsi gledali skozi prste, da so živeli v razpuščeni Ljubljani kot vrabci v prosu, so naravnost podivjali. Kradli so kot srake, preprodajali nakradene reči po črnoborzijanskih cenah in se polni denarja petelinili, da jih ni bilo več gledati. Najprej so se spravili na Merharjevo trgovino na Kodeljevem: vsako opoldne, ko so bili roloji za nekaj ur spuščeni, so pod kovinskim predpražnikom pred vhodom v trgovino vdirali v klet in odnašali vse, kar jim je prišlo uporabnega pod roko. Dokler so odnašali blago, ki ga je Merhar s svojimi komiji nakradel

ob razpadu Jugoslavije iz vojaškega magazina na Kodeljevem in ga zdaj — tudi sam črnoborzijanec, da mu ni bilo para — prodajal naskrivaj, pod pultom, bolgarska jajca, nularico, cvibah in vojaške konzerve, jim je posel cvetel, da so postali kar objestni. Pozneje, ko je tega blaga zmanjkalo in je bilo v Merharjevem skladišču samo še racionirano blago, italijansko surovo maslo, marmelada in riž, ki je bilo stokrat popisano in ki se je moralo ujemati z odrezki živilskih kart, pa je tudi Merharju prišlo za nohte. In prav dan pred mojim obiskom pri očetu so fante pred trgovino pričakali trije karabinjerji, naložili vsak enega na bicikel in jih odpeljal na kvesturo: veselja je bilo konec. Pa to še ni bilo najslabše, kar bi lahko povedal očetu. Vsi ti starejši pubertetniki niso bili namreč samo objestni tatovi, ampak tudi spolni manjaki. Vsak večer so se, prenapeti od domišljavosti in prenažrti s kremšnitami, s katerimi so se basali v čakalnici kina Moste in kina Kodeljevo, sprehajali od enega do drugega kina in skakali dekletom, svojim sošolkam, v joške in jim jih stiskali, da so revice kar vreščale. In bolj ko so vreščale in bolj ko so jim grozile, da jih bodo zatožile v šoli, več veselja so imeli s tem svojim nebrzdanim nasiljem.

»Mislim, da Bertiju ni več pomoči,« sem rekel. »Vse te svinjarije počenja samo zaradi greha.«

»Zaradi kakšnega greha?« se je spet naježil oče.

»Ne vem čisto natančno. Jaz ponoči spim in nič ne vidim in nič ne slišim. Mati pa je Bertija že večkrat kar sredi noči nadrla, da naj preneha s temi svinjarijami in da se mu bodo posušile roke, če bo še naprej tako nebrzdano grešil.«

»Hočeš reči, da onanira?«

»Onanira, ja,« sem prikimal, ker sem se prav ta trenutek spomnil, da sem to besedo že nekajkrat slišal v podobni zvezi. »Večkrat se njegova postelja kar trese.«

»Kakšno punco bi rabil,« je suho ugotovil oče. »Saj mu je že petnajst let.«

»Hudič je v tem,« sem rekel, »da ima prav zaradi tega zmerom pripravljen izgovor. Kakršno koli neumnost naredi čez dan, četudi polije samo mleko, se začne pred materjo kar cmeriti. To je samo zaradi tega greha, pravi, zaradi skušnjave, ki je močnejša od mene. In kadar koli grešim, sem potem ves dan zmešan in sploh ne vem več, kaj počenjam. Po eni strani je tako ošaben, po drugi pa tako cmerav, da ga ni več prenašati.«

Oče se je posmejal in zmajal z glavo.

Toliko še nikoli doslej nisva govorila, in ko sem pomislil, da mu moram povedati še najbolj poglobitno in delikatno, tisto o Prelčevem Borisu, sem postal kar utrujen in sem si poiskal najbližji stol. Potreben sem bil počitka.

Potem ko sem si nekoliko odpočil, sem mu povedal, da me pošilja Prelčev Boris.

»Jessie Owens?«

»Maček«, sem rekel, »Stari Maček.«

Oče se je pozanimal za njegovo rano, o kateri mu nisem znal povedati nič zanesljivega, potem pa rekel:

»Počakaj, da pogledam, katera od sester je nocoj dežurna.«

Vrnil se je kar kmalu:

»V redu, sestra Cecilija . . . S prebiranjem rožnega venca res ne zna nehati, ima pa rajši naše ljudi kot Italijane. Fant bo pač malo molil . . .« Potem se je za trenutek zamislil in rekel: »Takole mu povej. Pride naj kar nocoj med sedmo in osmo, tik pred policijsko uro, ko se že znoči in se tudi ulice že malo spraznijo. Jaz ga bom pričakal pri vratarju, da ga ne bo poslal na nezgodni oddelek. Drugo pa naj ga nič ne skrbi. Kanali še zmerom delujejo.«

Tudi s Prelčevim Borisom sva se potem kar hitro zmečila.

Spet me je pričakal na mračni ploščadi za balkonskimi vrati in me nepočakan in radoveden pograbil za zapestje. Bil je že oblečen, v nekakšnem delovnem kombinezonu in visokih čevljih, kot da bi vedel, da bova celotno operacijo izpeljala že nocoj.

»Poznaš starega Čebohina?« me je vprašal v kamri, ko sem mu povedal, da ga oče pričakuje malo pred policijsko uro,

»Poznam,« sem pokimal skoraj z zamero.

In res se mi je za malo zdelo, da mene, zelenojamsko vprežno živino, sprašuje kaj takega. Kdo od nas ni poznal starega Čebohina in njegovih voz, upokojenega železničarja, nekdanjega strojevodjo, ki je v drvarnici v Bavdkovi ulici s starčevko natančnostjo vzdrževal vrsto majhnih prevoznih sredstev za vsako rabo. Imel je majhen lojtrnik, ki ga je lahko vlekla za seboj celo ženska in ki je bil prav zdaj, ko so bila živila na karte in ko se je kupovalo samo enkrat na mesec, najbolj v rabi; imel je lojtrniku podoben voz brez lojtrnic, s široko paleto na štirih kolesih, ki je bil kot nalašč za prevoz cementa, opeke in manjših kosov pohištva, vendar si ga je zdaj, med vojno, le redko kdaj kdo izposodil. Imel pa je tudi branjevsko cizo, ki jo je bilo treba potiskati pred seboj, natančno tako, kakršno so imele kmetice po okoliških vaseh in s kakršnimi so vozile na ljubljanski živilski trg mleko in zelenjavo, skratka babje vozilo, s katerim se je zdelo nam, pubertetnikom, sramotno priti na ulico. Če smo se v lojtrnik in paleto, kadar je bilo pač treba, še nekako vpregli, seveda zmerom rajši v dvoje kot posamez, smo se branjevske cize otepali kot najhujšega ponižanja in sramote. Res pa je bilo, da je stari Čebohin vsa

tri vozila lepo vzdrževal in jih izposojal po dva dinarja, zdaj, med vojno, pa po liri.

»No,« je rekel Boris, »stopil boš k Čebohinu in si sposodil enega izmed njegovih voz. Potem ga zapelji v Koroščevo ulico in me tam počakaj. Pridem čez vrtove.«

»Vzel bom paleto ali lojtrnik, saj lojtrnice lahko snameva, če nama bodo v napoto,« sem pohitel in hotel kar iti.

»Čakaj,« me je zadržal Boris, vprasnil vžigalico in jo pritaknil k sveči na robu mize, potem pa potegnil iz miznega predala kuhinjski nož in preizkusil ostrino njegove konice ob palcu. »Pridem čez vrtove, tak, kakršnega me vidiš zdajle. A ne prestraši se, če bom krvavel. Povej na rami si bom odvezal in si rano pod ključnico nekoliko razrezal. Če naju bo spotoma po naključju kdo ustavil, bova rekla, da me je ranila zagozda, ki mi je spodletela pri cepljenju klafrskih polen. Razumel?«

»Razumel.«

Vse drugo sva speljala brez najmanjšega zapleta. Z lojtrnikom sem ga pričakal v Koroščevi ulici, na pločniku ob eni izmed vrtnih ograj. Prikazal se je res okrvavljen po srajci in po kombinezonu, s kocem in blazino pod pazduho, in se zleknil po vozu. Potisnil sem mu blazino pod glavo in ga pokril s kocem vse do vratu, potem pa ga — težkega bolnika — odpeljal po Tovarniški in Domžalski ulici proti bolnici.

»Ti,« se je spotoma oglasil Boris, »ali te tole spominja na kaj pametnega ali sploh na nič?«

»Veš, da ne vem,« sem mu odgovoril in se malo zamislil. »Jaz sem Annabella. Spominjam se, da je v enem puščavskih filmov igrala bolničarko, ki je prav lepo poskrbela za ranjenega Tyrona Powerja. Tako lepo, da sta se na koncu celo zares poročila; tako mi je vsaj povedala Kramarjeva Ivona.«

»Jaz pa najbrž res nisem podoben prav nikomur,« je rekel Boris. »Vsi ti kurčevi filmski igralci se zmerom izližejo kar sami, brez vsake pomoči.«

»Pa bodi Tyrone Power!«

»Kako naj bom Tyrone Power,« je rekel Boris, »če sem Stari Maček.«

»Imaš prav,« sem rekel, »saj si res ne moreš privoščiti, da bi bil zdaj kak sentimentalen Arabec s turbanom na glavi.«

S temi besedami sva se tudi poslovila. Pred bolniškim upravnim poslopjem naju je že čakal oče, ki nama je stopil naproti in mi pokazal na stežaj odprta uvozna vrata; poskrbel sem samo še za to, da sem Borisa z vočikom zapeljal na bolniški vrt kot z rešilnim avtom.

Potem sem s praznim lojtrnikom, na katerem sta poplesavala koc in blazina, oddrdral nazaj proti Zeleni jami, nekoliko prikrajšan in žalosten, ker ni bilo več ne Borisa ne z njim povezanega razburljivega dogajanja, v

katerem sem se zgubil kot ob napetem filmu. Vendar som imel že polno glavo drugih misli.

Vodnikov Janez. Serajev Karel. Papagajček.

Trije zelenojamski fantje so kar na lepem postali prav skušnjavsko skrivnostni in zanimivi, skrivnostnejši in zanimivejši od vseh drugih. Stremuški naj bi bili. Pohlepneži. Pa tudi ovaduhi in izdajalci, kakor je bilo mogoče razumeti namigovanje Prelčevega Borisa, in najbolje bi se jih bilo ogibati, ker so bili nevarni prav vsem zelenojamskim ljudem, tudi meni, vsaj zdaj, po tej zadevi z Borisom, z bolnico in lojtrnikom. Kljub temu me je že spet mučila samo radovednost, ki je tokrat že od vsega začetka spominjala tudi na ljubosumnost. Zame so bili ti fantje samo drugačni, drugačni od vseh drugih in predvsem — veliko bolj tuji. Vsi drugi so bili namreč že razdeljeni v dve znani skupini, na tiste iz salezijanskega doma in iz doma svetega Vincenca, ki so še zmerom opravljali pobožnosti prvih petkov in verovali, upali, in na one druge, ki so se zbirali po vogalih in se odločali, da ukrenejo nekaj na lastno pest; vseeno pa so imeli oboji nekaj skupnega, bili so somišljeniki, soborci . . . Ti trije pa niso imeli z nikomer nič, živeli so vsak zase in stregli le vsak svojemu apetitu. Živeli so odtrgani od ljudi, zavrženi, osamljeni, onstran robu, kamor me je kot otroka, žejnega osebne svobode in pohujšljivega poguma, zmerom mikalo, a se nikoli nisem upal stopiti. De-

lovali so name kratko malo kot gangsterji, ki so že od nekdaj burili mojo domišljijo. Ob misli nanje sem zdaj trpel ne samo duševno, ampak tudi telesno, ker sem jih kljub vsemu tako slabo poznal. In še bolj zaradi tega, ker sem slutil, da se jim nikdar ne bom mogel približati in jih do kraja spoznati.

Serajev Karel je navsezadnje res živel daleč, v Peselhausu, v edinem stanovanjskem bloku na robu Zelene jame, v nekakšnem človeškem čebelnjaku, iz katerega je bilo res težko izluščiti posameznega fanta. Toda stara Serajka je vsaj dvakrat na teden prišla k nam, sedla k štedilniku in potem, naslonjena s komolcem na rob štedilnika, ves popoldan srebala z materjo cikorijino brozgo, kramljala, pripovedovala o vsem, kar ji je prišlo na jezik. In kaj sem lahko razbral iz njenih besed o Karlu, kaj iz njenega značaja, kaj iz njenega videza izkušene in za svoja leta bistre ženske? Nič. Spominjal sem se samo dneva, ko je njen mlajši sin Polde odšel v partizane: slo-nela je na robu štedilnika kot vse prejšnje popoldneve in rekla:

»Meni zdaj že ne more več sfaliti, Tilka. Starejši je nepoboljšljiv falot, mlajši je v hribih . . . Naj zmagajo eni ali drugi, pokojnine ne bom zgubila.«

In Vodnikov Janez? Saj ni nikoli z ničimer izstopal. Tudi videti ga skoraj ni bilo. Dvakrat ali trikrat, ko sem prišel v čevljarsko delavnico k njegovemu očetu in sem

stal pri njem v samih nogavicah, čakaje, da mi nabije na izlizane pete mojih edinih čevljev nove podkvice — torej dvakrat ali trikrat, ko zaradi sramu nisem želel videti nikogar, je Janez smuknil iz stanovanja v nadstropju mimo odprtih vrat delavnice na cesto. Enkrat je mimogrede zavil v delavnico, izbrskal iz cigaretnice na očetovi čevljarski mizici cigareto, si jo prižgal in poprosil:

»Daj mi še nekaj denarja, da grem v kino. Do zdajle sem buljil v knjige, da sem že čisto trapast.«

Stari Vodnik je segel za hrbet po listnico v hlačnem žepu in mu brez besede dal nekaj denarja, ker je očitno verjel, da je fant ves popoldan presedel pri knjigah. Tudi pri drugih ljudeh je Janez veljal za marljivega študenta, ki bo najbrž še visoko prilezel, ampak to je bilo tudi vse, kar se je vedelo o njem.

Tu je bil torej samo še Papagajček. Tega sem edinega nekoliko bolje poznal, ker sem vsa štiri leta hodil v osnovno šolo na Zaloški cesti mimo njihove hiše v Koroščevi ulici, povrh tega pa mi je pred dobrim mesecem obljubil kanarčka.

To je bila nekam čudna hiša, že zaradi Papagajčkovih ptic, ki so pozimi ščebetale in prepevale v vsem prvem nadstropju in pod streho, pozimi pa so vreščale v veliki vrtni kletki za hišo; v hiši pa so bili tudi nekam čudni ljudje. Očeta nikoli nisem videl in je najbrž že zdavnaj umrl. Zato pa je ves čas mojega osnovnega šolanja

prebil na dvorišču ob hiši živahen pritlikavček, majcen, drobcen, zaostal fantiček, za katerega so ljudje govorili, da mu postiljajo kar v peharju za kruh. Tudi ta je medtem že umrl, tiho in neopazno, kakor pač umirajo otroci, katerih smrt je celo najbližjim sorodnikom bolj v olajšanje kot v trpljenje. Dokler je bil ta otrok še živ, sem kdaj pa kdaj videl tudi mater, ki je stala ob njem na dvorišču in včasih stopila do vrtnih vrat na cesto, poslonela na njih z rokami pod brado in se razgledovala po cesti gor in dol, vendar nikdar ni stopila niti koraka dlje. Nikdar na pločnik, kaj šele kam drugam, v trgovino ali k mesarju. V obraz je bila namreč grozljiva, skoraj taka kot gobavi zamorci, ki nam jih je — reveže — katehet v osnovni šoli kazal na fotografijah iz Afrike, da smo še pridneje prinašali v šolo zlat in srebrn ovojni papir. Nos je imela razjeden do ličnih kosti, če ne kar odsekan. Svoje čudaštvo je izkazovala še s tem, da je kljub praznemu pritličju ves čas stanovala v kleti in da je večji del dneva preživela v postelji pod oknom na cesto, da jo je lahko videl vsak, ki je šel mimo.

Kje v tej čudaški hiši je živel in si postiljal Papagajček, na podstrešju med ptiči ali v kleti pri materi, ni nihče vedel. Tudi on ni bil telesno čisto normalen: v telo in okončine je bil sicer lepo in somerno raščen, imel pa je pretirano veliko, vodenično glavo, ki mu je kar sredi pogovora nekam utrujeno padala zdaj na levo, zdaj na

desno rame, včasih, resda bolj poredko, pa tudi na prsi. Poleg tega je bil pri svojih dvajsetih letih že skoraj plešast, a tudi to drugače kot drugi ljudje: ne po glavi, temveč po senceh. Tisti rumenkasti puhek, kolikor ga je še ohranil, mu je plapolal vrh glave in po temenu. Vendar je bil kljub temu živahen in ljubezniv. Nekaj ljubeznivosti je tako njemu kot vsej mračni hiši dajalo že to, da je s tako vnemo gojil kanarčke, še bolj pa to, da je bil s svojimi kletkami in ptiči vedno na cesti, vedno na poti in po opravkih, pri tem pa se prav vsakomur v zadregi ljubeznivo nasmihal.

Imel sem srečo, da sem trčil nanj že na vrtnih vratih; srečo, da sem ga dobil doma, srečo pa tudi zato, da mi ga ni bilo treba iskati po hiši, v katero sem se odpravil s tesnobo in bojaznijo.

»A,« je zinil, »moj mladi prijatelj je prišel po svojega ptička. Kar za menoj! Zadnji čas te je prineslo. Najmanj leto dni ga moraš imeti namreč pri sebi, če hočeš, da se boš do prihodnje zime, ko se bodo živalce spet parile, navadil na vse njegove muhe.«

Popeljal me je z dvoriščne strani v pritličje in obstal:

»Samico ali samca?« In odgovoril si je kar sam. »Samca, seveda samca, saj samo samci pojejo. A vprašati sem te le moral, veš, ker imam samice zaprte tu spodaj, ločene od samcev.«

Povzpela sva se v nadstropje, od tam pa še naprej: ko mi je odprl vrata v podstrešni prostor, sem kar odskočil in si pokril z rokami ušesa in oči. Na podstrešju je snežilo v kosmih, pomešanih s trdo sodro, žvrgolenje, ki je naraščalo že po poti navzgor, pa se je tu povzdignilo v pravcati trušč. Po vseh štirih stenah in pod stropom so bile navešene kletke, v katerih so poskakovali rumenkasti in zelenkasti ptički, se obirali, se drgnili ob rešetke tičnic in kljuvali po zrnih, da se je vsevprek usipalo puhasto perje in odskakovalo zrnato semenje, pri tem pa vsi hkrati žvrgoleli kot v zboru. Papagajček je gledal, kako zaman si pokrivam oči in ušesa, se smejal in užival. Tako srečnega človeka že kmalu nisem videl, pa tudi tako svojevrstnega kraljestva ne.

»To pa je cirkus, kaj?« je zavpil.

Vrata je pustil odprta, da se je nekaj trušča razneslo po hiši navzdol, tudi do samic v nadstropju, ker se drugače sploh ni bilo mogoče pogovarjati, potem pa me je potisnil v sredo podstrešnega prostora:

»No, zdaj si jih pa le oglej in si izberi enega. Vse imaš tu, harcerje, rolerje, malince in celo križance s čížkom.« A ker si je kar mislil, da se spričo tega poskakujočega bogastva barv in glasov ne bom mogel kar takoj odločiti, je nadaljeval: »Veš, kanarček je pravzaprav najlepše darilo. Mislim celo, da ni lepšega darila, ki ga lahko moški pokloni ženski, kot je pravi kanarček. Moški gre

po svojih potih, kanarček pa ostane doma, prepeva in žensko še naprej spominja na njega, že navsezgodaj, ko sicer ženski blodijo po glavi največje neumnosti. Samo za to mora imeti človek vsaj malo srčne kulture. Naši ljudje te še nimajo, Italijani, zlasti oficirji višjega stanu, pa že veliko. Tako kot se mi je zdaj razcvetel posel s temi živalicami, se mi ni še nikoli.«

Spet je pogledal, če sem očaran in če mu sploh še sledim. Potem mi je pokazal na kletko pod stropom, nad katero je bilo nekaj strešnih opek zamenjanih s steklom, tako da je imel kanarček v njej svojo lastno svetlobo:

»No, koliko misliš, da sem prejšnji teden dobil od colonella Trapatonija za enega samega takegale malinca?«

»Pojma nimam.«

»Seveda, če ne veš, kaj je malinec, tudi o njegovi ceni ne moreš imeti pojma. Malinci, veš, so tako imenovani belgijski kanarčki, ki so zlasti pri Francozih v velikih čisljih. In kar je v čisljih pri Francozih, je seveda tudi pri Italijanih. Pojejo živahno, toplo, pa tudi raznovrstno, samo veliko krajši čas kot rolerji, veliko krajši čas! In veš, koliko sem iztislil iz njega, iz tega colonella? Sto petdeset lir! To je skoraj pol mesečne plače. To je skoraj toliko, kot če bi za časa Jugoslavije pospravil za kanarčka petsto dinarjev.«

»Pa si prepričan,« sem ga vprašal, »da ti je colonello plačal s tem samo kanarčka?«

Vprašanje je kratko malo preslišal. Spet me je pogledal, zdaj malce hudomušno, in me dregnil pod rebra:

»No, si se že odločil?«

»Tegale mi daj,« sem rekel in mu pokazal na zelenkasto pisano živalico, nekoliko večjo in mirnejšo od drugih.

»Tega starca!« se je zarežal na ves glas, kot da sem zinil največjo neumnost. »Najbrž samo zato, ker je malo bolj pisan. Ali ne vidiš, kako ima nasršeno perje. Ta je star že najmanj toliko kot ti, če ne celo več, povrh tega pa je najbrž celo bolan.« Vzdignil se je na prste, odprl kletko, spretno ujel kanarčka v dlan in mu potem prav od blizu pihnil v trebušček, da mu je razpihnil puhek skoraj do golega. »Bolan, bolan,« si je prikimal in spustil ptička nazaj v kletko. »Najbrž sem mu pozabil zamenjati vodo ali pa sem revčku nastrgal starega jajca. Te živalice so občutljive na hrano kot le kaj.« Potem se je spet posvetil meni in moji neumnosti: »Kanarčka se ne izbira po lepoti in velikosti, ampak po petju, zlasti še rolerja. Prisluhni jim malo.«

Prisluhnil sem, napel ušesa, vendar niti pri najboljši volji nisem zaznal nobene razlike med takim in drugačnim žvrgolenjem; ušesa mi že sicer niso služila najbolje, v tem direndaju pa so sploh odpovedala. Kar strah me

je bilo, da mi bo Papagajček začel razlagati še o razlikah v cvrkutanju in žvrgolenju, o preglasnih in pretihih kanarčkih, o petju z odprtim in zaprtim kljunom, o dolžinah tirov, skratka, o vsem, s čimer mi je nekoč že solil pamet. K sreči me ni niti pogledal.

»Ja,« je rekel sam zase, »pa že imaš kletko?«

»Nimam. Mislil sem, da bi ga imel zaenkrat kar v kuhinji.«

Ob tej neumnosti se ni zadržal niti za trenutek.

»Kaj pa hrana?« je spraševal dalje. »Jo že imaš na zalogi?«

»Kakšna hrana?«

»Za kanarčka vendar! Oljčnega semena, konoplje, sploh vseh vrst zrnatih semen?«

»Nimam še.«

»Pa vsaj veš, kako ga je treba hraniti?«

»Tudi še ne,« sem rekel. »Vsa sreča, da sem prišel tako zgodaj, da se bom do prihodnje zime, ko se bo živalica spet parila, že navadil na vse njene muhe.«

Vendar tudi ta dobro hlinjena zvijača ni vžgala.

»Ja, zakaj pa potem sploh hodiš k meni!« se je razburil Papagajček. »Ali misliš, da sem kot preverjen rejec res tako trdega srca, da bi lahko zaupal kanarčka takole nezgojenemu mulcu. Ne, ne, dragi moj, tega si pa res nikdar ne bi mogel odpustiti, da bi kdo celo po moji krivdi mučil te ljubeznive živalice. Kar pojdiva!«

In kakor me je prej ustrežljivo in odločno povabil za seboj na podstrešje, tako me je zdaj z nič manjšo odločnostjo pahnil čez prag; na vsem lepem sem se kar opotekel po stopnicah navzdol.

Še preden sem stopil na cesto, se mi je že posvetilo, da se je hinavec pravzaprav le poigral z mano, da nikdar niti za trenutek ni imel resnega, iskrenega namena, da bi mi podaril katerega koli od svojih ptičev, tudi zelenopisanega in bolehnega starčka ne. To me je tako raztogotilo, da sem pri priči pograbil najbližji kamen. Potem ga sicer le nisem zalučal in mu nisem razbil nobenega njegovih strešnih stekel, a zamera in jeza sta me še dolgo glodali prav v želodcu. Šele ko sem pomislil, da se prazaprav tudi jaz nisem odpravil k njemu z najiskrenejšim namenom in da mi je bil kanarček pravzaprav le pretveza za vse kaj drugega, sem se pomiril: bila sva si bot. Vsaj zatrjeval sem si tako, v dnu duše pa sem še vedno besnel, saj nisem zvedel prav ničesar od tega, kar sem hotel zvedeti.

S Papagajčkom sva za nekaj časa opravila to mi je bilo jasno, a kot zanalašč mi je naključje kaj kmalu prineslo na pot Vodnikovega Janeza.

Komaj teden dni pozneje je ponoči zapadel nov sneg, zjutraj pa je pritisnil še mraz. In kakor vsako jutro, ko sem se moral s šolsko torbo odpraviti od doma, sem si tudi tokrat iztrgal iz enega od zvezkov prazen list papir-

ja in si zvil iz njega imenitno cigareto. S torbo pod pazduho in s »cigareto« v ustih sem se potem kar na slepo odpravil proti tramvajski postaji na Šmartinski cesti, to jutro še posebej napihnjjen in možat, saj se mi je zrak, ki sem ga pihal iz sebe, v mrazu spreminjal v prepričljive oblačke dima. Da bi bil vtis možatosti še popolnejši, sem spotoma otresal tudi pepel, vdihoval strupeno mrzli zrak čim globlje v pljuča, ga tam zadrževal, da se je do-dobra segrel, in ga potem izdihaval zdaj skozi usta, zdaj skozi nos.

V Tovarniški ulici sem naletel na Vodnikovega Janeza. Zagledal me je prej kot jaz njega in se mi že od daleč dobrodušno smejal, tako da se nisem več mogel potuhniti pred njim in prenehati s kajenjem; bilo bi še smešneje kot sicer. Nadaljeval sem, kot sem začel, ko pa sva prišla vkup, je Janez potegnil iz žepa cigaretnico.

»Na,« je rekel, »pripali si eno pravo. Saj si že skoraj dedec.«

Že tako in tako osramočen sem se sramežljivo branil, pravzaprav lagal: čeprav mi ni prišlo niti na misel, da bi se odpeljal v šolo, sem rekel:

»Saj bi prav rad, a se bojim, da me bodo v šoli zaduhali.«

»Ti kar zapali,« me je spodbujal Janez. »Ko pa prideš v šolo, stopi najprej na stranišče in si izperi usta. Ziv krst te ne bo zaduhal.«

Segel sem v cigaretnico, Janez pa je kaj hitro vprašnil še vžigalico in me s plamenčkom pogrel pod nosom. Potegnil sem, cigareta je zagorela in mi napolnila usta z gostim, kiselkastim in rezko žgečkljivim dimom, ki se mi je toplo oprijel hladnega ustnega neba. V hipu sem bil omamljen, ne toliko zaradi dima, ki mi je vdiral iz ust v nos in pod čelo, kolikor zaradi telesne napetosti, ki se me je polotila vsakič, kadar sem okušal kaj povsem novega. Janez je napeto sledil spremembam na mojem obrazu in bil ves čas zadovoljen, spodbuden. Še preden se mi je zaletelo in sem izpljunil dim iz sebe kot dobro prežvečen grižljaj, me je pogledal pod noge in vprašal:

»Zakaj pa ne prideš po gojzerice? Kolikor vem, so že zdavnaj popravljene.«

»Kaj vem,« sem skomignil z rameni. »Mati mi še ni rekla, naj grem ponje. Najbrž ni denarja.«

»Kristus, v teh šolnih vendar ne moreš hoditi po snegu,« se je zavzel Janez. »Ti kar pridi, bom že jaz starega pregovoril, da ti jih bo dal.«

»V redu,« sem rekel. »Morda pridem že popoldne.«

»V šoli pa naredi tako, kot sem rekel. Najprej si v stranišču izperi usta.«

Tako sva se razšla: jaz nekako šteman in obenem previden, da si ne bi s cigareto zavdal, čeprav sem kar takoj spet potegnil iz nje, Janez pa najbrž zadovoljen, da me je vpeljal v skušnjava in mi napravil še uslugo. Nisem še

naredil deset, petnajst korakov, toliko da sem priskakljajal z nespluženega cestišča na odmetan pločnik, ko je za mojim hrbtom že počilo, enkrat in še enkrat, in v čistem jutranjem zraku je zadišalo po smodniku ali nečem podobnem. Zasukal sem se na petah in zagledal Janeza, še zmerom tam, v celem snegu sredi cestišča, le da je otrdel kot prestreljen, se z odrevenelo roko otipal okrog ust in začudeno zavpil:

»Ti, Franta . . .«!

Potem se je zavrtel okoli svoje osi, telebnil na hrbet in obležal.

Nekaj korakov od njega je na odmetanem pločniku onstran ceste stal Bezlajev Franc. Razjahal je bicikel, tako da je bil zdaj samo z eno nogo na tleh, z drugo pa je podpiral bicikel, medtem ko je v pokrčeni roki še vedno držal pištolo.

»Jaz, ja!« je zakričal proti Janezu. »Toliko, da boš vedel, svinja izdajalska!«

In kakor hitro se je prepričal, da je Janez obležal in da se niti ne gane, je spustil pištolo v globoko notranjo malho usnjenega površnika, zajahal bicikel in pritisnil na pedala . . .

Dalj časa sem stal kot okamnel, medtem ko me je žerjavica cigarete, ki sem jo samogibno skril v dlan, žgala v živo meso. Ko pa sem se končno le približal Janezu, nisem bil več sam: okrog njega se je nateplo nekaj ljudi

iz bližnjih ulic in hiš, ki so zbrozgali sneg v širokem kolobarju, ne da bi se mu kdo upal pristopiti. Janez je ležal v obsežnem krogu celega, neomadeževanega snega, tudi sam nekako pobeljen, iz dveh ranic nad kotičkom zapotegnjenih ust sta se vlekla dva curka krvi, ki se je v mrazu strdila, še preden mu je stekla po bradi in kanila v sneg, in imel je velike, široko odprte, začudene oči.

Kaj kmalu je zaoral po cesti proti nam vojaški kamion z oboroženimi italijanskimi vojaki in ljudje so se prestrašeno zamaknili. Jaz sem stekel in odvihral naravnost domov. Šele doma, globoko v kleti za zaklenjenimi vrati, me je obšla nepopisna groza. Očeta tako in tako nikdar ni bilo doma, mati je odšla na delo in so se ji tačas že solzile oči nad seseklano čebulo v Štrukljevi hotelski kuhinji, brat je stregel zidarjem nekje v šempetrski vojašnici . . . V stanovanju je bilo prazno in gluho kot v grobnici. A najgroznejše je bilo to, da ni bilo nikjer več nobene svete slike na steni, ne angela varuha z razklenjenimi perutmi in razširjenimi rokami nad dvema ne-bogljjenima otrokoma ob rečnem tolmunu, ki je nekdam visela nad mojo in bratovo posteljo, ne brezmadežnega srca Jezusovega, Jezusa Kristusa z odprtimi prsmi, iz katerih so sijali žarki milosti božje, ki je nekdam visela sredi sobe; vse to je mati pred kratkim kot malikovalske podobe naskrivaj spravila iz hiše. Vse, kar sem uspel odkriti, je bil droben kipec matere božje priprošnjice, ki je

prašen in pozabljen stal med drugo navlako na nočni omarici. Padel sem na kolena pred njim in molil, molil; molil tako strastno in zamaknjeno, da nisem čutil ne drgetavice, ki mi je stresla vse telo, ne šklepetanja neposlušnih čeljusti, s katerimi sem zaman poskušal oblikovati svojo molitev v besede. A kljub temu sem molil, prosil . . . Prosil sem Marijo priprošnjico, edino usmiljeno dušo na vsem širnem svetu, naj izprosi pri dobrotljivem bogu, da Vodnikov Janez, četudi je ovaduh in izdajalec, ne bi prišel kar naravnost v pekel, da bi ga ljubi bog poklical v vice in mu naložil tam najzahtevnejšo pokoro, samo naj ne leži še kar naprej v mrzlem snegu nepreklicno mrtev, brez vsakega upanja. V isti sapi sem enako goreče prosil tudi za Bezlajevega Franca, Toma Mixa in Kena Mainarda v eni osebi, ki je tako nenadoma stopil s filmskega platna in se prikazal v zasneženi Zeleni jami, za tega nesrečnega junaka, ki se je s svojimi streli prav gotovo spozabil in mu je zdaj neizmerno žal — prosil, naj mu pomaga pobegniti pred italijanskimi kamioni in puškami, naj mu vrne njegovega dresiranega konja ali pa naj mu da kar peniti, da bo vzletel in se rešil, ostal pri življenju.

Uslišana je bila samo ena od mojih dveh prošenj: Franta je pobegnil.

Prihodnji dan je ubil še Šerajevega Karla. Opoldne — tako sem zvedel — je prišel v Peselhaus in v tistem če-

belnjaku s tremi mostovži in tridesetimi stanovanjskimi vrati, v katerem se živ krst ni znašel, nezmotljivo poiskal Šerajevo stanovanje, vstopil, ko je bila družina ravno pri kosilu, in Karla trikrat ustrelil v prsi. Karel je s polnimi usti omahnil v krožnik pred seboj in roke so mu mrtvo zabingljale pod mizo, tako da ni bilo pričakovati, da bi še kdaj zbiral denar za partizane in ga spravljajl v svoj žep. Zvečer istega dne je že skoraj v trdi temi prišel k nam Papagajček — pravzaprav ne k nam, ampak k meni. Kot ukopan sem obstal na stanovanjskem pragu in zlepa nisem prišel k sebi. Dotlej me namreč še nikdar nihče ni počastil s svojim obiskom niti čez dan, kaj šele ob tako pozni uri. Kdaj pa kdaj se je seveda že kdo spustil po stopnicah navzdol k nam zaradi mene, ampak to so bili zmerom ljudje, moški in ženske, ki so me prišli tožarit zaradi razbite šipe, zaradi rabutanja na njihovem vrtu, skratka obiski, ki so bili namenjeni bolj materi kot meni. Da bi kdo prišel k meni tako, kot je zdaj prišel Bitežnikov Lenart, Papagajček, in povrh vsega še s kletko s kanarčkom, kaj takega se mi še ni zgodilo. Celo čustveni pretresi minulih dveh dni, ki so me začeli med štirimi stenami z nočjo prav neprijetno stiskati okrog srca, so se spričo tega presenečenja kar potajili.

Nič čudnega, da se mi je Papagajček režal na vsa usta:
»Debelo gledaš, kaj?«

Nič čudnega tudi, da se je mati kar takoj uglasila iz kuhinje:

»Kaj pa imaš spet pri vratih?«

»Gospod Lenart je prišel.«

»Kdo?«

»Papagajček. Menda mi je prinesel kanarčka.«

»Potem pa stopita v sobo,« je rekla mati.

Stopila sva v sobo. Papagajček je postavil tičnico s kanarčkom, rumenim in mladim, a nekoliko krmežljivim ptičkom, na sredo mize, ne da bi se prenehal hahljati.

»Premislil sem si, kot vidiš,« je rekel. »Veš, ko si prejšnji teden odšel od mene, se mi je zazdelo, da ti je kar malo hudo pri srcu, in sem spremenil mnenje o tebi. Potem pa sem v drvarnici staknil še tole staro kletko, leseno, kot vidiš, ne drateno, ker samo lesene kanarčkom ne škodijo — no, sem si rekel, mu jo pa odnesem z enim teh mojih ptičkov.«

»Ja,« sem zinil in kar zaplesal okrog tičnice, »saj ne vem, kaj naj bi ti rekel . . . !«

»Zahvali se mi, butec! Tegale kanarčka bi lahko med brati prodal za petdeset, šestdeset lir.«

Še preden sem se utegnil zahvaliti, najti primerno besedo ali mu stisniti roko, se je že sklonil nad tičnico in povabil k njej še mene:

»Poglej! Vse je natančno tako, kot mora biti. Na tleh je malo peska z mivko, v temle koritcu tu je sveža voda, v temle tu pa spihana konoplja. Zdaj samo pazi, da bo tako ostalo. Vsak dan mu spihaj malo semenja in vsak dan mu nalij sveže vode, pesek pa mu zamenjaj vsaj enkrat na teden. A pazi, zlasti na vodo pazi, zakaj na vodo so te živalice občutljive še bolj kot ljudje.«

»Veš, da bom pazil,« sem ga skušal pomiriti.

»No, upam,« je rekel in se mimogrede razgledal po sobi.

»Samo kanarček ni videti prav nič živahen,« sem pripomnil. »Nič še ni zapel.«

»Saj vidiš, da spi, butec,« se je spet obrnil k meni. »Zdaj je za njega že skoraj polnoč. Najboljše narediš, da kletko s čim pokriješ, z rjuho ali s časopisnim papirjem, da se do kraja pomiri in se počasi privadi na novo okolje. Zjutraj boš pa že slišal, kako bo prepeval. Si zdaj zadovoljen?« Slišati je hotel mojo zahvalo in se nagledati mojega zadovoljstva — to je bilo več kot očitno, a obenem ni in ni hotel popustiti svoji nečimrnosti: tudi zdaj se je obrnil od mene k vratom in me šele od tam spet pogledal: »Očeta ni doma?«

Odkimal sem.

»Kaj misliš s tem?« se je zavzel. »Da se še zmerom zadržuje kar tam, v bolnici?«

»Tam je,« sem pokimal, »na internem oddelku.«

»Potem bom pa tja stopil. Moram se pogovoriti z njim o nečem, moram . . .«

In odšel je, kakor je bil prišel: povsem nepričakovano. Planil je v temo na hodniku in se kar sam pretipal po stopnicah navzgor. Že to, da v naglici ni privoščil ljubeznivega pogleda niti kanarčku, ki je precej žalostno čemel v kletki na mizi, mi je bilo sumljivo; kar nehote sem pomislil, da ga najbrž ni prinesla k meni samo dobrotljivost. Še bolj pa sem se zamislil nad tem, da je hotel videti očeta in da se je celo ob tej pozni uri namenil k njemu v bolnico. Drugačni nameni so ga prinesli in drugačne skrbi so ga trle, sem domneval, precej globlje in resnejše. Kanarček je bil več kot očitno samo pretveza.

Komaj dobro uro po njegovem odhodu — pokrival sem kletko in nisem še zlezel v posteljo — so se iz spodnjega konca Zelene jame oglasili streli; najprej nekaj posameznih, potem pa se je začelo pravcato puškarjenje in nastal je preplah, kakršnega je znala dvigniti samo italijanska soldateska in ki je kar trajal in trajal, vendar se kot zanalašč ni hotel približati naši hiši. Samo zgubljen na svinčenka se je zadrta v omet naše hiše nekje v višini nadstropja in zveneče zdrsnila ob zidu na pločnik.

Že zjutraj se je razvozlala tudi ta uganka: tisto iznakaženo truplo, ki je obležalo ponoči pred Semetovo trgovino v Tovarniški ulici in ki se mu vso noč ni upal

nihče približati, je bilo Papagajčkovo. Bilo ga je sicer težko razpoznati, ker ga je raznesla italijanska ročna bomba in ker so bili delčki njegovega telesa zalepljeni celo na rolo trgovine, vendar je le bilo njegovo, truplo Lenarta Bitežnika, imenovanega Papagajček.

A Papagajčka ni ubil Bezlajev Franc. Ubili so ga Italijani sami. Pomotoma.

Franta je tik pred policijsko uro — torej tedaj, ko je bil Papagajček še pri meni ali pa se je že odpravil v bolnico — vdrl v njegovo hišo. Najprej v prazno, neobljudeno pritlično stanovanje, potem v nadstropje in na podstrešje med speče ptiče, nazadnje pa v klet, kjer je v postelji ležala samo Papagajčkova mati. Izstrelil je vanjo dva, tri strele — morebiti zato, ker je nameraval ubiti tudi to potuhnjeno gobavko, morebiti pa samo zato, ker ga je ženska prepoznala — in se zgubil čez hišno dvorišče in vrtove v noč. Za njim so kaj kmalu pridrveli Italijani, odkrili v hiši še toplo žensko truplo, ki mu ni bilo več pomoči, in se bojovito razkropili okrog hiše z naperjenimi puškami. Prvim trem, štirim vojakom je prihrumel na pomoč še kamion do zob oboroženih vojakov v čeladah, ki so poskakali z voza, naperili puške pa začeli v trdi noči lomastiti kar vsevprek in preiskovati okoliške hiše in vrtove. Ob prvem nenavadnem šumu, ki ga je morda povzročila kaka splašena domača žival, je že počil prvi strel in temu je sledilo — kakor včasih beseda

da besedo — vesplošno, brezglavo streljanje, pri katerem je imel najbrž strah poglavitno vlogo. Prav tedaj se je vračal domov Papagajček — morda od mojega očeta iz bolnice, morda od kod drugod — in ko se je približal italijanskemu obroču, je eden izmed zmedenih vojakov zalučal proti njemu ročno bombo.

Papagajčkova trupla nisem videl: pobrali in odnesli so ga, preden sem pritekel pred Semetovo trgovino. Tam je bilo zbranih samo še nekaj prepadenih ljudi in Semečka, ki se je zmedeno obračala od enega k drugemu:

»Saj ne vem, ali naj sploh odprem trgovino. Kaj pravite?«

Ploščad pred trgovino je bila še vedno krvava in rebrastega roloja so se še zmerom držali drobceni koščki razškopljene človeškega mesa, strjene krvi in — kakor so cepidlačili natančneži, ki jih je ob takih priložnostih vedno dovolj — možganov.

»Ljudje božji,« je rekel nekdo, ki se je očitno povrnil na mesto dogodka, »da bi vi slišali, kako se derejo ptiči tam v njegovi hiši . . . ! Zdaj zdaj bodo dvignili streho.«

»Še bolj se bodo drli,« je pripomnil nekdo drug. »Saj nimajo nikogar več, ki bi jih nahranil.«

Pomislil sem tudi na svojega kanarčka. Zjutraj je že navsezgodaj zaprhutal v kletki in zažvrgolel, potem pa začel prepevati kot obseden; če bi ne bilo njega, bi zdaj prav gotovo še spal in zamudil še to malo, kar je pustil

za sabo nočni dogodek. Spomnil sem se, da mu še nisem zamenjal vode, in stekel proti domu, pravzaprav sem zbežal stran bolj zato, da bi se otresel teh grozljivih ljudi okrog sebe, da bi pobegnil grozljivemu prizoru pred Semetovo trgovino in da bi pregnal iz glave grozljive misli. Kanarčka sem bil pravzaprav že sit.

3

Tem dogodkom so kaj kmalu sledile prve italijanske racije, ki jim potem kar ni in ni hotelo biti konca. Sprva sem mislil, da je namen vseh teh do zob oboroženih vojakov s čeladami, ki so se nekega jutra navsezgodaj zgrnili s kamioni v Zeleno jamo, vseh teh španskih jezdecev, s katerimi so zastavili ulice, vse te bodljikave žice, ki so jo razmotavali dneve in dneve in jo nazadnje razpotegnili takoj za Taškarjevim borštom, skratka, vsega tega vojaškega direndaja — ujeti Bezlajevega Franca. To bi se s tem temnim junakom zelenojamskih ulic, Tomom Mixom in Kenom Mainardom v eni osebi, maščevalcem Lassitrom s koltom v globoki malhi usnjenega površnika, kar ujemalo. V tem mojem prepričanju me je podpihoval tudi posmehljivi odnos do italijanskih vojakov, ki so mi ga dan na dan vcepljali odrasli, češ saj so samo živahni babjeki, kot vojaki pa nesposobni in strahopetni. Ta posmeh se je še stopnjeval, ko so med racijami zvedeli, da se je Bezlajev Franc medtem že izmuznil in da je že zdavnaj v hosti. Neki kmet iz Štepanje vasi da ga je stlačil v cisterno za gnojnico in ga mimo bloka, ki so ga Italijani postavili na Li-

tijski cesti, in mimo svojih njiv odpeljal čez Sostro v Podlipoglav, kjer so se zbirali partizani. Pozneje, ko sem se že nekoliko ojunačil in se odtrgal od doma, dvakrat ali trikrat prekoračil celo kočevsko progo in se razgledal po mestu, pa sem se kaj hitro prepričal, da je ta vojaški direndaj pravzaprav odločno in sistematično organizirana vojaška akcija, ki je zajela vso Ljubljano, četrt za četrtjo, in da je prišla Zelena jama samo med prvimi na vrsto.

Tudi racije same so potekale brez naglice, sistematično, od hiše do hiše; gruča vojakov s strojnico se je počasi pomikala vzdolž ulice in pred vsako hišo posebej postavila strojnico na nožice. Prav ta počasnost je ustvarjala še posebej mučno napetost in pritisk. Fantje in možje, ki so tičali po hišah od zgodnjega jutra do poznega popoldneva, so imeli tako več kot dovolj časa za tesnobno premišljevanje o svoji prihodnosti in za strah: nekateri tega pritiska kratko malo niso zdržali, sloneli so po okenskih policah in izmenjevali z vojaki pri strojnici na cesti kisle, včasih pa tudi solidarne nasmehi. A zaradi tega niso bili vojaki, ki so vdiral v hiše in stanovanja, nič manj trdi in neusmiljeni. Vsi, ki so se jim zazdeli kakor koli sumljivi, so morali na cesto in na kamion. Starejši pubertetniki, moj brat, Jesenkov Vojo, Pečnikov Matej in Debevčev Ludvik, ki so se v teh dneh spet oblekli v kratke hlače, so se jim še nekako izmuznili, vsi drugi pa

so morali z njimi. Odpeljali so — če štejem samo tiste iz najbližje okolice, ki se zvečer niso vrnili iz kasarn — Rožičevega Lada, Smrekarjevega Lojzeta, Štrusovega Janeza, oba Mestinška, moža in ženo, gospoda Rajerja . . . Pozneje, ko je bilo racij konec in so se začeli ljudje zbirati po dvoriščih in uličnih vogalih, pa smo k prvim pogrešancem prištevali nove in nove. Ko me je zanesla pot v bolnico — ker me je tja poslala zaskrbljena mati in ker sem hotel tudi sam razčistiti z očetom vsaj nekatere nejasnosti — me je sestra Cecilija potegnila pod razpelo v kotu pomožne kuhinje in me s palcem prekrižala po čelu, enkrat in še enkrat . . . Križala me je toliko časa, da ji nazadnje sploh ni bilo treba nič praviti, ker se mi je zasvitalo kar samo od sebe. Odpeljali so tudi mojega očeta. In ne samo njega — tudi Prelčevega Borisa so potegnili kar iz bolniške postelje, z njim pa še veliko drugega bolniškega osebja in celo nekaj zdravnikov.

Skratka, ko je bilo vojaškega divjanja po hišah in hručenja kamionov po ulicah konec, je bila Zelena jama kot opustošena, prazna in mrtva. Mladega človeka skoraj ni bilo več videti; ostalo je samo še tistih nekaj fantov, ki so zahajali v salezijanski dom na Kodeljevem in v dom svetega Vincenca: Kolenčev Stane, Selanov Marko, Teržanov Vinko, Bassinov Janez, Vižintinov Štefan, Mežnarjeva fanta, Škobernetov Ciril in Škobernetov Metod . . . Starcem in ženskam so se spričo tega kljub

bolečini za izgubljenimi sinovi in možmi obrazi kar razjasnili — kot da so določene stvari šele v nesreči dobile tisto razvidnost in jasnost, na katero so že tako dolgo čakali. Zdaj se je končno dalo ugotoviti, čigav je kdo, kdo je njihov in kdo je le sam svoj, če ne celo tujčev. Vsi ti fantje, med katerimi so nekateri ostali doma morebiti res samo po sreči, so bili poslej sokrivci za najhujšo nesrečo, ki je kdaj doletela Zeleno jamo; če zaradi ničesar drugega, so bili krivi že zato, ker niso z ostalimi zelenojamskimi fanti in možmi trpeli v Renicciju, v Viscu, v Gonarsu ali na Rabu . . . Pa tudi zaupal jim ni nihče več. Ljudje so previdno umolknili, še preden se jim je kateri približal, obenem pa so budno in pazljivo spremljali vsak njihov korak; zanimalo jih je, kaj neki bodo ti izvrženci zdaj ukrenili.

Tudi moje zanimanje je veljalo zdaj največ njim.

Predvsem Škobernetovemu Cirilu. Njemu še toliko bolj, ker me je že od nekdanj privlačil: kadar koli me je mimogrede počehljal po glavi ali me skuštral, in to je znal samo on napraviti zares mimogrede, vzvišeno in dobrohotno obenem, sem se počutil počaščenega; kadar koli sem iz kina Kodeljevo zavil še na dvorišče salezijanskega doma, sem med množico fantov iskal z očmi samo njegovo plavolaso glavo večnega mladeniča z zašiljenim, orlovskim nosom. Morda zato, ker sem bil tam tujec in se nisem počutil varnega, ker sem si želel

njegove pokroviteljske roke in zaščite, a morda tudi zaradi česa povsem drugega . . . Tega si nisem znal nikoli pojasniti. V njem je bilo pač nekaj izjemnega. V domu se je družil bolj z gospodoma, z gospodom Urbanjkom in gospodom Ksaverjem, bolj s salezijanci kot s svojimi vrstniki, in rajši je ministriral kot igral nogomet . . . Skratka, na njem ni bilo nič junaškega, kar me je pritegovalo k drugim fantom, morda le za malenkoat skrivnostnega, vendar je bilo več kot dovolj, da sem bil z njim že dolgo obseden in da sem ga začel zdaj prav zalezovati.

»Pojdi!« mi je končno namignil za seboj na dvorišče, ko sem se mu že nekaj dni nastavljal okrog hiše. »Očistila bova kolesi in jih spravila na podstrešje.«

Očistiti kolesi — se mi je zdelo normalno, to sem že nič kolikokrat počel.

»Zakaj pa spravila?« sem se zavzel. »Saj je vendar pomlad.«

»Kaj ne veš, da so Italijani prepovedali vožnjo s kolesi,« mi je odvrnil suho. »Zaradi Bezlajevega Franca in takih, ki pobijajo po cestah, pa ne samo Italijanov, ampak tudi naše ljudi.«

»Papagajčka so ubili Italijani, ne Franta,« sem pripomnil. »Serajevega Karla pa je počil zato, ker je kradel partizanski denar.«

»Zakaj pa je počil Vodnikovega Janeza?« me je pogledal. »Najbrž samo zato, ker je bil izobražen in je znal misliti s svojo glavo.«

Zgubil se je v hišo in se vrnil z zaboječkom naoljenih krpic in drugim priborom. Komaj začetega pogovora je bilo zanj konec: počenila sva h kolesoma, ki sta sloneli ob hišnem zidu, in medtem ko sem jaz z naoljeno krpo osmukaval kovinske igle in z golimi nohti praskal blato z obročev, je on z bobenčkom vbrizgaval olje v pogonske ležaje, po zobnikih in verigah. Pri delu je bil veliko spretnejši in natančnejši, kot bi si lahko predstavljal, kdor ga je poznal kot zamaknjenega in molčečega ministranta. Nazadnje sva pograbila vsak svoj bicikl za krnilo, si ga s prosto roko dvignila na bok in zanesla na podstrešje.

Pred stanovanjskimi vrati me je Ciril zadržal in vprašal:

»Kaj naj ti dam? Dve liri ali malico?«

Ni mi bilo ne do tega ne do onega. Zadovoljen sem bil, da sem mu lahko pomagal in da sem vsaj nekaj trenutkov prebil z njim. Vseeno sem nekam žalosten, ker sva se že ločevala, rekel:

»Rajši imam malico.«

Popeljal me je v kuhinjo, v kateri je bilo tiho kot v cerkvi, čeprav je bila polna ljudi, ki so razkropljeni sedeli po stolih, tako da sem presenečen in kar malce prestrašen

obstal na vratih; ta tiha družčina je spominjala na nekaj zarotniškega. Tu je bil Cirilov brat Metod, tu je bil Teržanov Vinko, tu sta bila oba Mežnarjeva fanta in tu je bila tudi Cirilova in Metodova sestra Lenka. Dva med njimi, Mežnarjeva fanta, sta bila v belogardistični uniformi, ki sem jo doslej videl le od daleč, zdaj pa sem si jo imel priložnost ogledati od blizu: črna baretko s posrebranim križcem, rjavkasto zelene hlače in prav taka bluza z zajetnimi žepi na naborek, okrog meč pa tradicionalne jugoslovanske vojaške ovijače, samo nekoliko krajše.

»Zakaj si pa tega pripeljal v hišo?« je spregovoril Teržanov Vinko in kratko poblisnil po Cirilu. »Ta še zlepa ne bo za vojaka.«

»Je že priden fant,« je suho odvrnil Ciril, stopil h kredenci in postavil na mizo krožnik s kosom kruha, debelo namazanim z marmelado. »Vzemi in jej!«

Pobral sem kruh na dlan in se ritenski pomaknil nazaj proti vratom, pravzaprav v kot, in se začel naglo daviti s kar prevelikimi grižljaji.

Prva se me je polotila Lenka. In bilo mi je kar prav. Veliko rajši bi se sicer zapletel v pogovor s fanti, z vsemi, razen s Tržanovim Vinkom, prav skušnjavsko sem si želel prav tega, a obenem me je bilo strah, da bi ga utegnil kaj polomiti in se izkazati pred njimi kot otročaj. Lenka je sedela pri oknu s stisnjenimi koleno in sklenje-

ne roke so ji ležale v naročju; očitno je bila posvečena v vse fantovske skrivnosti in obenem vzvišena nad njimi, razsodna in mirna, postavljena v svetlobo, če ne kar svetloba sama. Na vsem lepem me je namreč prešinilo, da se tudi fantje niso zbrali tukaj zaradi mojih pogovorov, zaradi političnih in vojaških zadev, ampak samo zaradi nje. »Ali še hodiš k spovedi?« me je vprašala.

»Že dve leti je minilo, odkar sem bil zadnjič.«

»To se pravi, da ne hodiš,« je ugotovila.

»Saj lahko grem še ta teden. Magari kar jutri,« sem pohitel sramežljivo in poiskal z očmi Cirila, če ga nisem morda polomil.

»Le pojdi,« mi je vzpodbudno pokimal Ciril od krence. »Tudi jaz hodim.«

»In ne samo k spovedi,« je pripomnila Lenka, ne da bi se zganila, »tudi k obhajilu. In to k zgodnji maši, ker v tem primeru pokora veliko več velja.«

»Pa k zgodnji maši,« sem rekel, ker mi je bilo navsezadnje res vseeno.

»S tabo bom šla,« je prikimala Lenka bolj sebi kot meni. »Samo pridi pome in me pokliči, ker sem ob nedeljah zjutraj tudi jaz zaspana in lena.«

V nedeljo zjutraj sem bil pod Škobernetovo hišo že navsezgodaj, še v jutranji meglici, ki mi je spotoma orosila lase in trepalnice in mi dodobra ovlažila tudi obraz, da sem bil izmit in buden kot še nikoli. Hišna vrata so

bila še zaprta, zato sem z dvorišča zaklical v okna v nadstropju. Potem sem čakal.

Lenka je prišla dol šele čez petnajst, dvajset minut, vsa v temnem, z molitvenikom v rokah, sklenjenih na prsih, in z molkom iz drobcenih belih jagod, rahlo navitim na enega izmed palcev. Poleg beline molka je bil bel samo še njen obraz.

»Slišala sem te,« je rekla, »vendar se mi je dalj časa dozdevalo kot prsluh. Bilo je tako, kot bi zakikirikal petelin. Nisi še čisto moški.«

To je bil nekakšen očitek, brez dvoma skoraj žaljiv očitek, a njenih besed le nisem razumel tako: preveč sem bil še presvetljen od spovedi, od brezmadežnosti svoje očiščene duše, in preveč omamljen od lepote zgodnjega jutra, da bi lahko komur koli pripisal kak slab namen.

»Kaj pa Ciril?« sem vprašal.

»Pride za nama,« je rekla Lenka. »Vedno pride šele k povzdigovanju. Evangelijsko branje si izbere sam in ga prebere doma ali spotoma. K maši ne hodi z molitvenikom, ampak s svetim pismom.«

Potem sva se odpravila proti kapeli svetega Vincenca. Prvi koraki so mi bili neprijetni — ne samo zato, ker ni bilo Cirila, ampak tudi zato, ker je bila Lenka že odraslo dekle in niti pri najboljši volji nisem vedel, kako naj se vedem in kaj naj rečem. Poleg tega sem imel slabe

skušnje s Krmarjevo Ivono in Kranjčevo Zorko, tako da nisem vedel, kje naj hodim, po robu pločnika ali ob njej. K sreči je besedo kar takoj prevzela Lenka, stopaje ob meni, ne da bi razklenila roke in premaknila molitvenik ali molek:

»Ali ni svoj čas zahajala k vam Krakarjeva Milena, tista prodajalka iz Frančiškanske ulice, ki je na tako slabem glasu?«

»Samo dvakrat ali trikrat je bila pri nas in pri Rožičevih,« sem odgovoril. »To pa zato, ker ima dobre zveze z Italijani in je izprosila dovoljenje za obisk pri Ediju. Menda je edina v Ljubljani, ki lahko doseže kaj takega.«

»Ali veš, kako pravijo takim ženskam?«

»Vem.«

»No, kako?«

»Italijanske kurbe,« sem izdaval bolj težkega srca. »Samo Milena je drugače zelo dobrega srca.«

Lenka ni niti trenila z očmi. Več kot očitno je bila zadovoljna z najinim dosedanjim pogovorom, le da je moj zadnji stavek kar preslišala in je še kar naprej hodila zazrta nekam predse, čeprav se je nekje globoko v sebi zadovoljno muzala.

»Kaj pa vaša soseda Srakarjeva Francka,« je vprašala čez čas. »Tista, ki živi v fotografskem ateljeju?«

»Ta je pa zares kurba,« sem rekel. »Vsako popoldne se Italijani kar vrstijo pred njenimi vrati.«

»In kaj misliš da delajo tam notri?«

»Kavsajo.«

»Kaj delajo?« je prvič spregovorila nekoliko glasneje.

»Pulijo si lase.«

»In kaj še?«

»Šlatajo se povsod tam, kjer se ne bi smeli.«

»Samo to?«

»Ne samo to. Prav gotovo počenjajo še kaj drugega.«

»Si ti že kdaj počel kaj takega?«

»Ne še.«

»Pa bi, če bi imel priložnost?« je vprašala, k sreči še vedno kar nekam predse, da najbrž ni videla rdečice, ki mi je že nekaj časa zalivala obraz, in tudi ne uhljev, ki so mi od razburjenja kar goreli. A odgovorila je kar sama:

»Seveda bi, saj čutim po tvojem nemiru in po tvojem glasu, ki ti kar podrhteva.«

Nisem imel poguma ugovarjati, ker bi me tedaj prav gotovo pogledala. Nekaj korakov pred domom svetega Vincenca, preden sva se pridružila ljudem, ki so se zgri-njali k cerkvenim stopnicam, pa je kot zanalašč obstala in me, ne da bi se v svoji notranjosti nehala muzati, prvič pogledala naravnost v oči:

»Ali misliš, da po vsem tem, kar sva pravkar govorila, lahko pristopiva k obhajilu in sprejmeva najsvetejše?«

Od sramu sem povetil oči in obenem odrevenel od strahu spričo peklenškega brezna, ki je na vsem lepem zazijalo pred mano.

»No, zini že kaj,« se je sklonila še bliže k meni in me še predirnejše pogledala. »Ali ne misliš, da bova z obhajilom zagrešila največji greh, božji rop?«

Nisem si upal dvigniti oči. Pri najboljši volji nisem vedel odgovora; a tudi če bi ga vedel, bi ji ne mogel odgovoriti, ker se mi je grlo stisnilo, ustnice pa osušile in zlepile.

»Ti samo glej! Boš videl mene,« je rekla glasno, a dvoumno, potem pa se je odtrgala od mene in se pomešala med ljudi na stopnišču pred cerkvenimi vrati.

Ves zmeden sem pohitel za njo po stopnicah in v kapelo, vendar se mi je zgubila nekje med klopmi na ženski strani.

Tisti blaženi občutek čistosti, ki me je navdajal od včerajšnjih spokorniških molitev pa vse do tega trenutka, je bil zdaj pri kropilnikov kapeli skaljen, zapravljen, in srce mi je zaplalo v strašni praznoti, v kateri ni bilo prav nič oprijemljivega več. Kar naenkrat mi je bilo čisto vseeno, če tak, kakršen sem, prazen in zavržen, poklekнем k obhajilni mizi in stegnem svoj osušeni jezik, sprejemem nanj tisto neslano, lepljivo testo in ga pogoltnem. Tudi prdniti sem bil pripravljen pred oltarjem. Če

sem že grešil, naj bom grešnik. In če sem že preklet, naj bom preklet do konca, do smrti.

A kakor hitro sem zlezel v klop na moški strani — prvič v svojem življenju, saj sem doslej kot šolar vedno stal le pri enem ali drugem stranskem oltarju — in so me stisnili medse odrasli, resnobni možje, ki so se pobožno sklonili nad molitvenike na naslonjalu, se je v moji duši spet vse sprevrglo: kapela in maša sta bili vendar zadeva vseh teh zbranih, pobožnih ljudi, ne pa Lenkine muhavosti in mojih občutkov. In če bi grešil, ne bi grešil samo zoper boga, ki sem ga tako in tako že pregnal iz svojega srca, ampak tudi zoper vse te zamaknjene, verujoče ljudi okrog sebe. Zares bi oropal nekaj božjega.

Potem pa še sama kapela in maša, ki sta me potegnili vase: vsa pozlata in vsa svečava, ves omamljivi vonj in resnobni hlad, belo opravljeni mašnik in njegova svetniška opravila pred razsvetljenim oltarjem . . . In križev pot, vseh dvanajst podob Kristusovega trpljenja po stranskih zidovih, ki sem jih drugo za drugo počasi obšel s pogledom in ki je vsaka posebej poglabljala v meni posvečenost trenutka. Ko je nenadoma pozvonilo k povzdigovanju in so možje obakraj mene ponižno zdrknili na kolena, sem zdrknil na kolena še jaz in šepetal z njimi, svetohlinsko sem pregibal ustnice, ne da bi se spomnil ene same besedne molitve, v primeri z njimi že tako grešen in zavržen, da si nisem več upal dvigniti

pogleda. In ko so se ministranti obrnili od oltarja in prekrili obhajilno mizo z belim, poškrobljenim pregrinjalom, ko so nekateri možje v klopi pobožno vstali, sem stisnil glavo še globlje med ramena in si nisem več upal niti ganiti. Tudi kaj bo storila Lenka, mi ni bilo prav nič mar. Jaz sem se že odločil, da se ne pregrešim še bolj.

Vendar mi skušnjava ni dala miru: nazadnje sem le dvignil pogled in zagledal med verniki, ki so klečali pred obhajilno mizo, tudi Lenko. Trenutek pozneje je vstala in se napotila od oltarja proti klopem, me spotoma izzivalno poiskala z očmi in nekoliko odprla našobljena usta, da sem čisto razločno zagledal hostijo na njenem jeziku, hostijo, v katero je potem nesramno zasekala z zgornjimi zobmi in jo pregriznila, ne da bi pri tem razklenila roke z molitvenikom na prsih. Zgroženo sem odmaknil pogled od nje nazaj proti oltarju in trenutek pozneje samo še bolj osupnil: s hostijo v ustih se je dvignil od obhajilne mize tudi Ciril, ki ga doslej še nisem opazil, in se mehko stisnjenih ustnic in priprtih vek, zasnan kot slepec, ki je obdarjen s posebnim notranjim videnjem, napotil ob moških klopeh nekam v ozadje.

Po končani maši sem se kot omotičen splazil iz cerkvenih klopi in se prepustil počasnim, presvetljenim možem, ki so še zadnjič pokleknili proti oltarju in se prekržali, potem pa se počasi usmerili proti kropilniku in vratom.

Že na stopnišču pred cerkvenimi vrati me je pričakal Ciril:

»Zakaj nisi bil pri obhajilu?«

Nisem mu vedel kaj odgovoriti.

»Ali si bil včeraj pri spovedi?«

»Bil.«

»Kdo te je potem pregovoril od obhajila?« me je zgrabil za ramena in se zapičil vame z nenavadno ostrim pogledom. »Povej! Nič se ti ne bo zgodilo. Katera od teh komunističnih svinj te je pregovorila?«

Zdaj seveda nisem več mogel molčati. Povedal sem, pravzaprav izjecljal ves najin pogovor z Lenko na poti v cerkev, tisto pred cerkvijo in tudi tisto, kar se je zgodilo v cerkvi med povzdigovanjem in obhajilom. Še preden sem končal in se pripravil na najhujše, pa se je Ciril že divje odtrgal od mene.

Z dolgimi koraki je pohitel za odhajajočimi ljudmi in kaj hitro dohitel Lenko, ki je, nič hudega sluteč in navidezno pobožno, stopicala proti domu z molitvenikom in molkom na srcu. Kar od zadaj jo je zgrabil za lase in jo sunkovito potegnil k sebi, da so se ji noge zapletle in da se je že trenutek pozneje povaljala po tleh.

»Prasica,« je siknil in se razkoračen sklonil nadnjo. »Spet si se izživljala nad nedolžnim otrokom! Doklej boš še počenjala te svinjarije? Doklej?«

In svojemu nenavadnemu besu je dal duška še z dve-
ma, tremi brcami.

Prizor je bil tako surov, tako divjaški, da so se verni-
ki, razkropljeni po pločnikih obakraj ceste, prvi hip
zdrznili in zastali, že naslednji trenutek pa zgroženi po-
hiteli vsak svojo pot: nihče ni hotel tega ne videti ne sli-
šati. Jaz sem že hotel poseči vmes in obvarovati Lenko
česa hujšega, saj tako surovega znašanja za svoje zlob-
no poigravanje z menoj le ni zaslužila, a se nazadnje
nisem upal niti zganiti: tako divjega in nerazsodnega
Cirila nisem poznal.

Pobral sem se tudi sam. Seveda sem si želel videti Ci-
rila, ga pogledati prav od blizu, vendar ne zdaj; šele čez
nekaj dni, ko se bo unesel in ko se bom pogovoril z njim
na dolgo in na široko prav o vsem.

A tedaj me je prestrelila novica: vrnil se je Rožičev
Lado. Tega prvi hip kratko malo nisem mogel razume-
ti. Ni se še dobro poglelo navdušenje nad tem, da so
partizani nekje na Notranjskem napadli transportni
vlak z ljubljanskimi interniranci, med katerimi so bili
tudi Štrusov Janez, gospod Rajer, Rožičev Lado . . . jih
osvobodili in odpeljali v hosto. Partizani da so najprej
obvezali ranjence in vse skupaj dobro nahranili, potem
pa da so začeli — brž ko so vsakega od njih povprašali,
ali se jim želi pridružiti ali ne — drugega za drugim obo-
roževati.

In zdaj je bil Rožičev Lado doma.

A vendar sem bil jaz nad njegovo vrnitvijo pravzaprav še najmanj presenečen. Morebiti zaradi tega, ker sem bil vesel, da se je vrnil in da bo zdaj spet vse dneve tu v sosednji kleti in na sosednjem dvorišču — seveda, če ne bo šel za vajenca v Saturnus, kot se je bil odločil, preden so ga odgnali Italijani. Res pa je tudi, da sem ga imel že vse-skozi za drugačnega — ne samo od njegovega brata Edija, ampak tudi od vseh drugih zelenojamskih fantov. Lada ni nikdar zanimal noben šport. Še gledanja se je kaj kmalu naveličal, celo tedaj, kadar so se fantje raz-igrali na sosednjem dvorišču in kadar se je boj med njimi najbolj razplamtel; rajši se je spustil dol v klet, otrkal ogrlice in si zaigral melodijo iz najnovejšega filma, Ramono, Sweet Heart ali Rose Marie. Njegova strast je bil film. A ne meni ne drugim ni bilo jasno, kaj ga pravzaprav pri tem navdušuje in privlači, ker je v kino Moste ali kino Kodeljevo vedno odhajal sam: varna samota v topli temi dvorane, razburljivo migetanje slik na platnu ali morebiti melodije, s katerimi se je potem preizkušal na orglicah? Jasno je bilo samo to, da, čeprav je presegel v kinematografih ure in ure, ni poznal po imenu prav nobenega igralca, ne Edija Nelsona, ne Jeanette MacDonald, ne Erola Flynna ne Olivije de Hawilland, čisto drugače od Ivone in Zore. Pri tem pa si je presenetljivo dobro zapomnil najbolj intimne človekove želje ali

navade: enkrat samkrat sem ga zaprosil, naj mi posodi svoj zemljepisni zvezek, ker sem želel — obseden od zemljepisa — prepisati iz njega opise posameznih evropskih dežel in prerisati zamljevide, in potem mi je redno vsako soboto brez besed prinašal svoj zemljepisni zvezek. In čeprav redkobeseden, mi je znal ravno on najbolj zapletene stvari razložiti najbolj nazorno. Medtem ko sem ga spremljal, ko je namesto Edija nosil očetu kosilo, mi je razložil, kako se zaplajajo in kako prihajajo na svet otroci, in to mi je povedal tako lepo, da poslej na očeta in mater nisem gledal s prav nič drugačnimi očmi. Nikakršnih živalskih strasti ni bilo v tej njegovi pripovedi, samo človekova žalostna usoda: starši se ne spravijo k parjenju zato, ker bi se jim zahotelo grešiti, temveč zato, ker si prej ko slej zaželiijo otroka in pač morajo storiti, kar je za to potrebno.

Morda je bil res nekoliko čudaški in samosvoj, preveč zapreden vase, vendar se je zdel čudaški v glavnem zato, ker se ni veliko oziral na mišljenje drugih ljudi. Tako, na primer, edini med zelenojamskimi fanti ni spremenil svojega vedenja do Srakarjeve Francke niti potem, ko je postala italijanska kurba in so se vsi vprek zgražali nad njo. Kadar sta naletela drug na drugega, sta se ustavila in pokramljala — pokramljala tako, kot pač pokramljata bivša sošolca. Dober mesec dni, preden so ga odgnali Italijani, je slonel na vrtni ograji, ko je prišvedrala mimo

Francka in se ustavila ob njem. Takoj so na podoknike okoliških hiš polegale domala vse sosede, ki žal niso mogle ničesar slišati, zato pa so hotele vsaj videti, kar se je videti dalo, že od vsega začetka razburjene in zgrožene. Lado in Francka sta kramljala, dokler se jima je dalo, potem pa se je Francka poslovila, ne da bi pozabila obdariti fanta z bonbonom, kot je imela navado.

»Prav zanima me, kaj boš zdaj storil s tem cukrom?« se je zajedljivo nagnila skozi okno Štrusovka.

Z njo vred so napeto razširile oči še vse druge ženske.

»Pojedel ga bom,« je dvignil Lado pogled proti Štrusovki, izmotal bonbon iz ovojnega papirja in si ga vtaknil v usta. Vendar brez kljubovalnosti, brez najmanjše zlobe: z bonbonom je samo storil, kar je pač z bonbonom storiti.

Nič čudnega torej, če je odkimal, ko so mu partizani tiščali puško v naročje, vstal in jo kar peš ubral skozi hosto do prve železniške postaje, do Borovnice, sedel na vlak in se pripeljal v Ljubljano. In zdaj je bil doma.

Nekaj dni ga sploh ni bilo na spregled in tudi glasu od tam spodaj ni bilo slišati nobenega. Zlasti zjutraj in dopoldne, ko je odhajala zdoma tudi Rožička, ki se je medtem zaposlila v tovarni mila na Viču, in so bila pozaprta vsa okna, je vladala v kleti za nepredirnimi šipami prav gluha tišina. Domneval sem, da Lado najbrž počiva ali da je celo bolan. Domneval sem tudi, da ima sta-

novanjska vrata prav gotovo zaklenjena, da bi se obranil vseh nezaželenih obiskov, Štrusovke, Rajerice in drugih žensk, ki so hotele zvedeti od njega, kako je bilo z njihovimi fanti in možmi ob napadu na vlak in potem v hosti. V tišini in temi tam spodaj se še dolgo ni nič zgnilo. Potem so se nekega jutra oglasile njegovi orglice. Vendar melodija, ki jo je Lado izvabljal iz njih, ni bila ne Ramona ne Sweet Heart ne Rose Marie, sploh nobena od prejšnjih melodij. To so bili akordi iz filma o Frankensteinu, pravzaprav akordi iz vseh filmov o Frankensteinu, ki so se oglašali v trenutku, ko se je Boris Karloff končno odločil za umor in se štorast kot robot počasi napotil po brezkončnih stopnicah navzgor ali navzdol k svoji žrtvi. To muziciranje se je potem z vsakim dnem stopnjevalo in postajalo vse bučnejše, dokler se ni spremenilo v prav nadležno budnico.

Čez štirinajst dni ali tri tedne se je Lado le prikazal na dvorišču, s klopjo, ki jo je zbezal izpod navlake v drvarnici in ki jo je potem prenašal po dvorišču kot mačka mlade z ene sončne zaplate na drugo. Kratko urico dopoldne in številne, neskončne ure popoldne je poslej predsedel na klopi in se grel na soncu, strmel predse in si ogledoval roke, zlasti členke, ne da bi koga pogledal ali s kom spregovoril. Njegovo življenje se je sčasoma v tem ustalilo in tudi ljudje so se navadili nanj: zjutraj navsezgodaj orglice in Frankenstein, dopoldne brkljanje

okrog štedilnika in malo posedanja na klopi in ždenja na soncu, popoldne pa dolgotrajno posedanje na klopi in ždenje na soncu.

Dolgo sem si ga ogledoval od daleč in nisem vedel, kako naj se mu približam.

Slednjič sem se ojunačil in začel z zemljepisom:

»Ali veš, da je New York po številu prebivalcev že prehitel London?«

Nič odgovora.

»Ali veš,« sem poskusil še enkrat, »katero je glavno mesto Švice?«

Spet nič.

Poskusil sem še z nekoliko osebnejšim vprašanjem:

»Ali se je Edi že oglasil s kakšnim pismom?«

»Glavno mesto Jave je Džakarta. Glavno mesto Kube je Havana. Glavno mesto Filipinov je Manila. Glavno mesto Gvatemale je Guatemala. Glavno mesto Salvadorja je San Salvador.«

Tako mi je odgovoril, ne da bi trenil z očesom in ne da bi svoj glas obarval s kakršnim koli čustvom, ne da bi mi hotel s tem sploh kaj povedati. Ne bi mogel reči, da sem mu bil nadležen s svojimi vprašanji, kaj šele, da je bil ponosen na svoje znanje. Nič. Ko bi mi vsaj rekel: Pojdi v maloro s tem svojim zemljepisom, bi se ga prav gotovo razveselil. Imaš prav, bi mu odvrnil, pomeniva se rajši o čem drugem, in bi prisedel k njemu, tako pa . . .

Zares nič. Tema. Mraz. Mraz, ki ga ni moglo ogreti nobeno sonce. Utrnilo se mu je pač nekaj v možganih, sprožilo zapovrstje besed, ki jih je mehanično zdrdral predse, potem pa spet otopelo sedel na soncu in čakal na nov dražljaj ali pa niti tega ne. Če bi ga vprašal, kakšna je nemška valuta — tako se mi je zdelo bi morda čez čas rekel: Nemška valuta je marka, italijanska valuta je lira, ameriška valuta je dolar, francoska valuta je frank, ruska valuta je rubelj; to ali pa sploh nič. Kaj se je dogajalo z njim? Kaj je videl? Kaj doživel? To je bilo nemara celo v njem samem že zgubljeno.

»Ja,« sem rekel čez čas in se odmaknil od njega, »tako je s tem. Imaš čisto prav.«

Na vsem lepem me je namreč obšla groza; nekako tako, kot da sem se nenadoma znašel nekje na samem z živim mrtvakom. Najgrozljivejše je bilo pri tem, da se mi je Lado smilil in da sem hotel biti z njim nežen, dobrotljiv . . . Nežen in dobrotljiv, medtem ko bi lahko on prav tako mahinalno, kot je zdrdral tistih nekaj besed, vstal s klopi, segel v drvarnico za svojim hrbtom in me s sekiro česnil po glavi.

Odslej sem se kar nehote izogibal sosednjega dvorišča. Spet sem se dneve in dneve oziral samo po Bezenškovi ulici proti Škobernetovim . . . Dobiti sem hotel spet Cirila. Zdaj še toliko bolj, ker se je medtem razvedelo, da je Škobernetov Ciril eden od voditeljev belo-

gardistične postojanke na Turjaku, največje belogardistične utrdbe na Dolenjskem. Kadar koli in od koder koli sem se vračal domov, sem vedno zavil po Bezenškovi navzdol in pred Škobernetovo hišo upočasnil korak, pogledal po oknih, prisluhnil . . . A kot zanalašč so bili zmerom vsi zdoma, tudi Lenka in oče, postrešček na železniški postaji, ki je ves suhljat in neznamen pridrobil v Zeleno jamo navadno šele z nočjo.

Neko popoldne pa sem le zagledal tudi Cirila: pripehljal se je z motorjem, oblečen v belogardistično uniformo, z baretko, ki mu jo je veter med vožnjo potisnil globoko nazaj na teme in mu izzivalno privzdignil tudi križec. Motocikel je pristavil k vrtnim vratom in se zgubil v hišo. Torej je bilo res, kar so govorili o njem.

Ukopal sem se na pločniku na drugi strani ceste in čakal. Nazadnje sem ga le pričakal. Imel sem celo srečo, da mu motocikel ni hotel kar takoj vžgati in da si je dal opraviti z zapackanimi svečkami ali nečim podobnim, tako da sem se mu lahko nevsiljivo približal. Ne da bi se zravnal, me je Ciril čez čas vprašal:

»Je tvoj oče še zmerom v internaciji?«

»Še,« sem rekel.

Tedaj me je kratko in preteče pogledal.

»Ti pa le glej,« je rekel. »Zdaj jih moraš imeti že trinajst ali celo štirinajst, če se ne motim?«

»Štirinajst jih bom.«

»Le glej!« je ponovil preteče. Nič drugega.

S tem je bila zanj zadeva z menoj opravljena, a jaz se nisem dal odgnati kar tako zlahka; na vsak način sem ga hotel zaplesti v pogovor, vzpostaviti med nama vsaj malo intimnejši stik.

»Ali boš v nedeljo igral?« sem ga vprašal.

»Kdo pa igra?«

»Saj veš kdo, Mladika in Mars. Drugih klubov tako ni več.«

»Jaz bom igral, dragec,« mi je odvrnil nekoliko zajedljivo, »ko bomo spet vsi skupaj. Jaz in moj brat, Mežnarjev Boris in Mežnarjev Samo, Teržanov Vinko, Bassinov Janez, Vižintinov Štefan . . .«

»Vsi vi, ki ste zdaj na Turjaku?«

»Vsi mi.«

»Kdo vam bo pa branil? Bo v голу spet Plečkov Milan?«

»Kdo?« je vpraša zariplo. »Plečkovega Milana ne boš nikdar več videl.«

Potem je sunkovito zagnal motor, ga zajahal in prhnil od mene: izpušni plin je butnil vame s tako močjo, da me je kar prestavil za korak ali dva. In to je bilo tudi vse; celo o Plečkovem Milanu nič določenega, tako da sem lahko samo ugibal, ali je morda že padel kot belogardist ali dezertiral in se Cirilu na smrt zameril . . . Nasploh je bil Ciril nataknen in odrezav, čeprav v njegovem zad-

njem stavku ni bilo čutiti grožnje, ampak samo suho ugotovitev. Skratka, na vsem lepem sem bil na pločniku spet sam, zmeden in nepotešen. Čutil sem, da sem spet prepuščen golemu naključju in potrpežljivemu čakanju, in se zaklinjal, da bom dobil Cirila ob drugi priliki — ne ob drugi priliki, ampak v drugačnem položaju, ko ne bo tako ravnodušen do mene, ko mu ne bo tako prekleto vseeno in se bo že moral zadržati ob meni.

Italijanska kapitulacija je prinesla Zeleni jami nekaj norih ur, ko so ljudje zaslutili konec vojne in zgubili pamet. Prvo, česar so se domislili, so bili bicikli, ki so dotlej sloneli po podstrešjih in kletih, in že se je vse živo vozilo in cingljalo; drugo je bil vojaški magazin na Kodeljevem, ki so ga izropali ob propadu Jugoslavije in ki jih je zamikal tudi zdaj . . . Zaplapolali sta celo dve, tri jugoslovanske zastave, ki naj bi to nebrzdano veselje in norost požegnale . . . Vendar je bilo že čez dva dni, ko se je čez Šentjakovski most in po Šmartinski cesti privlila prva večja kolona Nemcev, vse poparjeno in mirno. Zazdelo se je, kot da se je vojna šele zdaj prav začela, kot da se je dosedanja nedolžna šala sprevrgla v nekaj neusmiljeno zaresnega. Kolesa so bila na mah spet popravljena. Tistih nekaj internirancev iz bližnjih taborišč, iz Visca, Gonarsa in Palmanove, ki so se prebili do Ljubljane, so že naslednji dan spet zaprli v nekdanjo prisilno delavnico za Ljubljanico. One iz bolj oddaljenih

taborišč, iz Arezza in Regia di Calabria, mojega očeta in Prelčevega Borisa, na primer, so Nemci polovili že v Italiji in jih kar takoj odpeljali v Dachau, Matthausen . . . Vse, kar nas je bilo v Zeleni jami, starce, ženske in pubertetnike, so izbezali izza zapečka in pognali na delo: ženske in starce so oblekli v hlače iz posteljnih kocev, obuli v čevlje z lesenimi podplati in jih še pred zimo pognali na okoliška polja kopat zaščitne rove; starejši pubertetniki, moj brat, Jesenkov Voje, Debevčev Ludvik in Pečnikov Mato, so se morali nemudoma zglasiti v hotelu Miklič, kjer so jih oblekli v rjave uniforme Todta in odpeljali v Nemčijo, naravnost v Berlin. Objokanim materam so dejali samo to, da so ti fantje zlata rezerva in da so nanje lahko ponosne, saj ni nikjer rečeno, da ne bodo kaj kmalu dobili pušk in stopili v obrambo velikega rajha. Z Nemci skratka ni bilo špasa. Bili so veliko bolj trdi in neusmiljeni, pravi narodni sovražniki. In biti pajdaš Italijanov ali Nemcev — v tem je bila ogromna razlika, nad katero se je moral zamisliti tudi Škobernetov Ciril, moral, čeprav je bilo seveda mogoče, da se je v tem spremenjenem položaju samo še bolj zakrknil.

Žal sem v tistih dneh vse pogosteje videval samo Lenko, njega pa sploh nikoli.

Tisti, ki smo se zaradi mladosti ali zaradi starosti izmuznili Nemcem iz rok, smo ves čas prestali v vrstah za hrano pred trgovinami in mlekarnami, pa tudi pred

skladišči. Bolj kot lakota nas je pravzaprav pestilo to postavljanje, nenehna skrb, da ne bomo zamudili tistega, kar že delijo, da ne bomo iztrgali čisto vsega, kar nam pravzaprav pripada. In Lenka, ki je gospodinjala zase in za očeta, je bila tako večkrat med nami.

Stali smo — tega se še posebej spominjam—v vrsti pred mlekarno v Središki ulici in kot vsak dan čakali na mleko. Spredaj tisti z živilskimi kartami za dojenčke in predšolske otroke, nosečnice in starce, zadaj pa tisti, ki nismo imeli živilskih kart in smo dobili pollitrsko zaje-malko mleka samo v primeru, če ga je kaj ostalo. Stali smo in čakali, ko se je Škobernetovi Lenki nekje v vrsti pred mano kanglica nenadoma izmuznila iz rok in zacingljala po tleh, potem pa se je opotekla iz vrste še sama in se omotična zleknila na bok. Skočil sem za pokrovčkom kanglice, ki se je zakotalil v polkrogu in se kar ni hotel ustaviti. Ko sem ga končno zgrabil, so se ljudje že zgrnili okrog dekleta, tako da sploh nisem mogel zra-ven.

»Kaj se je zgodilo?« je zmila ena izmed žensk ob meni in zvezdavo pritaknila glavo k sosedi, ki ni bila videti tako presenečena.

»Ali ni dovolj značilno?« je ta odgovorila na vprašanje z vprašanjem. »Punca je v drugem stanju.«

»Dijte no mir,« je sklenila roke prve. »V tem času . . . ?!«

»Časa si res ni izbrala pravega,« je stvarno nadaljevala druga. »Nikjer ni sicer rečeno, da ne bo donosila, ampak otrok bo prav gotovo podhranjen. Povrh tega je še vprašanje, s kom je noseča. S komerkoli je že, malo verjetno je, da bo ostal živ.«

»Imate prav,« ji je pritrdila prva. »Tega si v tem času res ne bi smela privoščiti, saj moški so in niso.«

Vtem so najbližji Lenko že dvignili in jo z združenimi močmi posadili k zidu; ena izmed žensk jo je začela zagnano otirati po sencih in po vratu, dokler ni dekle spregledalo in se hvaležno oprijelo njene roke, v brezkrvne ustnice in obraz pa se ji je vrnilo nekaj zdrave rdečice. Mlekarnarica je medtem nalila njeno kanglico z mlekom in poiskala mene s pokrovčkom, da sva mleko varno pokrila, potem pa je kanglico z mlekom prepustila kar meni; nazadnje sem hočeš nočeš moral pristopiti k Lenki. Medtem sta jo dve ženski že postavili na noge, ji podstavili ramena, da se je z obema nadlaktnicama obesila nanju, in se napotili z njo proti domu; ni mi preostalo drugega, kot da jih s kanglico in mlekom pospremim. Zvonil sem torej za njimi kot peto kolo, s trapastim občutkom, da se vmešavam v čisto ženske zadeve, čeprav v vrsti pred mlekarno za ta opravke prav gotovo ni bilo primernejšega od mene; če bi se s kanglico v rokah le malo obiral — tega sem se dobro zavedal — bi me katera od ženska kaj hitro nahrulila, zakaj

prodajam zijala in ne opravi tega, kar je pravzaprav moja dolžnost. Šele tik pred Škobernetovo hišo me je vse bolj nerodnega položaja odrešila ena izmed obeh žensk, ki je segla po kanglici:

»Daj, da ne boš lazil z nama še gor.«

Prav tedaj je privihral v ulico Škobernetov Ciril. V naglici, s kakršno se je znašel s svojim motociklom za mojim hrbtom, nisem mogel ugotoviti, ali je zagledal našo procesijo, ko smo se še motovilili pred hišo, ali so se ženske že pred njegovim prihodom zgubile na dvorišču; vsekakor z mano ni zgubljal časa. Postavil je motocikel na nožice in kar tak, kakršen je pridirjal — prepihan, razmršen in zagnan — odvihral za njimi v hišo.

Bolj kot njegov nenadejani prihod me je presenetil njegov videz. Bil je čisto drugačen od zatelebanih dolenskih fantov, pravkar rekrutiranih domobrancev, ki so v popolnoma novih uniformah, zapeti vse do vratu, vsako dopoldne eksercirali na nogometnem igrišču za Kolinsko tovarno. Na sebi je imel razpeto usnjeno bluzo z visoko zavihanimi rokavi, jahalne hlače in škornje, medtem ko mu je na razgaljenih prsih opletala brzo-strelka. Z domobranci za Kolinsko tovarno je imel skupno samo kapo, pa še to je imel poveznjeno na glavo skrajno nemarno in nekoliko po svoje. Če so bili oni tam kasarniški zapečkarji, je bil on vojak. In če so bili oni tam vojaki, je bil Škobernetov Ciril bojevnik. Tega ni

razodevala samo njegova obleka, ki je bila prirejena za boj, ampak tudi njegovi odrezavi gibi, njegova sunkovita hoja, ki je spominjala na nemir nenehno dejavne živali. Zdaj je bil tukaj, v hiši, ker ga je pač zunaj čakal motocikel, ampak že naslednji trenutek — tudi to je bilo mogoče sklepati — bo nekje čisto drugje, tam, kjer bo najbolj vroče in kjer bo najbolj potreben. Skratka, to sploh ni bil več nekdanji Ciril.

Počakal sem ga. Lenkina slabost ga je očitno zadržala dlje, kot je predvideval, a kljub temu se je kar kmalu prikazal, zdaj ves divji in nasršen tudi v obraz.

»Vse kaže, da bom moral fentati tudi Teržanovega Vinka,« se je otresel svoje jeze pred mano. »Kaj pa se to pravi! Napraviti dekletu otroka in izginiti!«

»Zginiti?« sem ga zgrabil za besedo. »Ali Vinko ni več z vami na Turjaku?«

»Turjak ni za strahopetce, kakršen je ta usrane.«

»Ampak zaradi tega ga ne boš kar fental?!«

Pomilovalno me je pogledal in zmajal z glavo:

»Ej, moj pobič! Fental sem jih že nekaj za manjše svinjarije od njegove.«

Vzelo mi je besedo. Kljub dolgotrajnemu čakanju in pripravljanju na srečanje s Cirilom zdaj vseeno nisem bil pripravljen na razgovor z njim, vsaj na tak razgovor ne. Lenkine kanglice z mlekom sem se sicer znebil, a še vedno sem imel v rokah svojo, veliko in prazno, ki mi je

prav sramotno potrkavala ob kolenih: bil sem smrkavec, ki ga je mati poslala po mleko, smrkavec in čisto nič drugega. Bleknil sem, kar mi je prišlo na misel:

»Ali še hodiš k spovedi?«

»Vsak dan,« je rekel s posebnim poudarkom. »K spovedi in k obhajilu, saj imamo na postojanki svojega kurata. Samo da mi ne spoved ne obhajilo nič več ne pomagata.«

Proti mojemu pričakovanju je spustil motocikel z nožic, se oprijel krmila in se z motociklom ob sebi počasi sprehodil z mano. Pričakoval sem, da bo odvihral, kakor je bil privihral, zdaj pa je stopal ob meni očitno željan razgovora, tako da sem se nenadoma samo še bolj zmedel; niti toliko nisem bil zbran, da bi porazmislil o tem, kaj mi je pravzaprav hotel povedati s svojim nenavadnim odgovorom. Držal sem se njegovega koraka, ko sva koračila po pločniku proti križišču Bezenškove in Središke ulice in proti skoraj prazni Šlajmarjevi hiši, saj sta bila oba fanta, Vojko in Vili, v partizanih, in niti pri najboljši volji ne vem, kaj mi je bilo, kakšna skušnjava me je obsedla, da sem na vsem lepem vprašal:

»Kaj bi storil, če bi se zdajle na vogalu prikazala Vojko in Vili?«

»Ubil bi ju,« je rekel Ciril prepričano, samoumevno, kot da je pričakoval tako vprašanje. Šele potem me je pogledal: »Ne verjameš?«

»Ne.«

»Ej, moj pobič,« je spet pomilovalno zmajal z glavo. »Menda ne misliš, da bi prekrižal roke in počakal, da bi onadva ubila mene.«

Potem se je zakrknil, zapredel globoko vase, da mi je nekaj neprijetnega, zloslutnega zagomazelo po vsem telesu. Nekaj nevarnega je namreč že tako in tako viselo v zraku, nekaj izzivalnega, in to od trenutka, ko me je bila obsedla skušnjava, da sem se spozabil tako daleč in omenil Vojka in Vilija, samo da zdaj sploh nisem več razmišljal o tem; hotel sem vse odgnati od sebe, pozabiti . . . Žal je bilo že prepozno in zloslutni drget, ki mi je zagomazel po telesu, me ni varal. Kakor hitro sva prišla do Šlajmarjeve hiše, je Ciril postavil motocikel na nožice.

»Ali ni navsezadnje vseeno, zdaj ali pozneje . . .« je rekel bolj sebi kot meni. »Tega starca, ki je spravil na svet kar dve partizanski svinji, bom tako ali tako moral fentati.«

Počasi in odločno je zakoračil na Šlajmarjevo dvorišče, trdno zgrabil brzostrelko, ki mu je prej prosto opletala ob telesu, in jo pridržal na prsih.

Ne, sem hotel zakričati za njim, a mi je celo ta enozložna besedica od samega strahu zastala v grlu, obtičala v njem kot zadušljiv kamen, da sem še dolgo potem jecjal in prigovarjal le samemu sebi. Ne, Ciril, samo tega

nikar, lepo te prosim! Obenem pa mi je bilo prav ta trenutek jasneje kot kdajkoli prej, da se je Ciril zadržal in sprehodil v moji družbi samo zaradi tega, ker si je zaželel malo dušnega miru, tistega dušnega miru, ki ga ni več našel ne pri spovedi ne pri obhajilu in ki ga lahko povrne iztirjenemu odraslemu človeku samo otroška duša. In jasno mi je bilo tudi, da sem ga pravzaprav jaz pahnil od sebe, da sem ga jaz pognal na to morilsko pot in da gre na mojo dušo tudi vse, kar se bo zdaj zdaj zgodilo.

»Ne!« se mi je končno le izvilo iz grla. »Ciril, samo tega ne!«

Pognal sem se za njim na dvorišče, pognal z nepopisnim olajšanjem, ker sem končno le zakričal, a bilo je prepozno: istočasno je namreč v hiši že počilo, odsekano zaregljalo, komaj toliko, kot zareglja velikonočna raglja v utrujeni, povešeni roki, vendar me je prestrelilo od glave do nog.

Ciril je stopil na ploščad pred stanovanjskimi vrati in brzostrelka na prsih mu je opletala tako, kot mu je opletala prej; niti dotikal se je ni več. Spustil se je po dveh, treh stopnicah na dvorišče in se mimogrede obregnil vame:

»Zdaj pa stopi noter in poglej,« je rekel in odšel.

Na dvorišču sem kar naenkrat ostal sam, ne da bi se mogel zganiti, kaj šele pobegniti. Stal sem pač tam, kjer

sem stal že mnogokrat prej, kadar me je na Šlajmarjevo dvorišče prinesla radovednost ali igra; tam, kjer so nekoč objestni obrtniški mojstri zbijali šale na račun Rožičevega Edija in mu metali v zrak srebrne dinarske kovanice, ki jih je Edi hlastno pobiral s suhimi južinami in stranišnimi prašički v želodcu; pred ključavničarsko delavnico Šlajmarjevega Hanzija in prostrano pojato z gugalnico, obešeno na strešne tramove, na kateri sem se tolikokrat gugal; stal sem tam, buljil v Šlajmarjeva stanovanjska vrata in nejeverno čakal, čakal . . . Nekajkrat me je prijelo, da bi sedel na gugalnico pod pojato in se zagugal, prav noro me je zgrabilo, da bi povrh vsega naredil še kaj takega, nedolžnega, neprisiljenega, a mi noge kot zanalašč tega niso dovolile. Buljiti sem moral v vrata in nejeverno sem moral čakati še kar naprej, kot za kazen.

Končno so se vrata narahlo odškrnila in na ploščad pred njimi se je stisnila stara Šlajmarica, visoka, suha ženska v ruti, posejani z velikimi rdečimi pikami. Obstala je na ploščadi, si odsotno segla v lase in si mimogrede s palcem razvezala ruto pod vratom, ki jo je najbrž dušila, nakar ji je roka z ruto vred težko omahnila ob telesu. Za trenutek je potem obstala vzravnanina in z ruto v povešeni roki, natančno tako, kot dekleta pred telovadnim nastopom na evharističnem kongresu. Potem se je sesedla na kamnito stopnico in razkoračeno obsede-

la. Roke so ji nekaj časa mrtvo visele globoko dol med noge, skoraj do tal, potem pa je sklenila prste in jih krčvito stisnila.

»Oče naš, ki si v nebesih . . .« se ji je spreletelo čez ustnice.

Vendar ni molila, samo ponavljala je kar naprej, kot bi nekoga rotila: »Oče naš, ki si v nebesih . . .!«

Končno so se mi noge le odtajale. Prestopil sem se k pojati, sedel na gugalnico in se zagugal, odgnal visoko od tal, da sem se lahko potem oprijel vrvi in se čimbolj nemarno prepustil opojnemu nihanju sem in tja, dol in gor; tudi z nogami sem nekajkrat zazvonil, da bi bila videti moja brezskrbnost čimbolj prepričljiva.

Pozimi некоč sem moral h Krakarjevi Mileni za Bežigrad.

»Stopi k Mileni in jo poprosi, naj se kdaj oglasi pri meni,« mi je rekla mati. »Paketa ne mislim pošiljati očetu, dokler ne zvem, ali ga niso premestili iz Dachaua kam drugam in ali je sploh še živ. Preveč težko sem ga spravila skupaj . . .«

Najprej sem kar klecnil. Dneve in dneve sem se sicer zavedal, da bo moja sramotna pregreha prej ko slej prišla na dan in da zasluženi kazni nikakor ne bom ušel, a da se bo to zgodilo prav ta trenutek — ne, na to kljub vsemu nisem bil pripravljen. Paket za očeta je bil pripravljen že najmanj tri tedne in je ves ta čas stal na omari v sobi, tam, kjer so se v mirnih časih medila zimska jabolka, ker je mati z njim odlašala in čakala, čakala, da pride od očeta kakšno pismo, obvestilo, da je prejšnji paket najlepša hvala sprejel in da je še zmerom tam, v Dachauu. Toda pisma ali obvestila ni bilo od nikoder. Med tem pa je mene že zdavnaj premagala skušnjava, natančneje lakota, da sem v hrbtno stran paketa zvrtal luknjo in začel vlačiti iz njega košček za koščkom, najprej prepečenec, potem še karamele, kozarček medu . . . Paket je še zmerom stal na omari, navidez lepo zamotan in zapečaten, a skoraj prazen, tako da je bil pravi čudež, da se škatla že ni posedla. Praznina tam notri je bila moja trenutno največja krivda in

najhujša sramota, če ne celo ponižanje. Sramota in ponižanje, ki sta bila še toliko večji zato, ker sem bil kljub svoji požrešnosti še kar naprej lačen.

Krakarjeva Milena je bila za materine dvome in skrbi kar prava ženska, morda celo edina, ki bi ji utegnila v tem položaju pomagati — njej in meni. Tudi meni, ki sem bil pomoči in nasveta v tem trenutku morda še potrebnější od matere. Corrada Pacija je medtem že zdavnaj pozabila. Zdaj je prijateljevala z baletko Valerijo, s katero sta delali v španoviji in z združenimi močmi obdelovali višje nemške oficirje, ki so se večer za večerom zlecali po prvih sedežih v Operi, čim bližje baletnemu zboru in številnim ženskim nogam. Morda je bila res samo Valerijin privesek, a vsekakor v zaupnih zvezah s številnimi nemškimi oficirji, ki bi lahko poizvedeli, kako in kaj je pravzaprav z mojim očetom. In ne samo to: Milena bi mi lahko — dobrega srca, kakršna je bila izprosila odpuščanje pri materi, a tudi hrane in podobnega ji najbrž ni manjkalo; z Mileno bi lahko mimogrede spravila skupaj nov paket, morda celo večjega od prejšnjega.

Z veseljem sem se torej odpravil k njej, samo da sem bil spet zunaj, na cesti, čim dlje od matere . . . Zunaj sta pri priči odpadla od mene prav vsa tesnoba in strah, prav vse, razen občutka krivde do očeta, ki me je še vedno glodal in ki se ga — to sem vedel — vendarle nisem

mogel kar znebiti. Interniranca sem spodjedel, in to celo lastnega očeta. Nisem pa si mogel niti misliti, da bom iz tega greha padel v še hujši greh, iz te sramote v še večjo sramoto, in da si bom odpuščanje in dušni mir prislužil šele z najtršim delom: moj obisk pri Krakarjevi Mileni je bil namreč pravcata spolna orgija, moja dotlej naj zahtevnejša življenjska preizkušnja.

Že prej nekoč sem bil pri njej zaradi podobnih opravkov in že takrat sem komaj odnesel svojo nedolžnost. Pri Mileni je bila tudi Valerija, saj sta ženski tudi čez dan venomer tičali skupaj, skupaj pogrevali doživljaje prejšnjega večera in se skupaj veselili večera, ki je bil pred njima. Niti za trenutek se nista iztrgali iz omamljenosti telesnih užitkov in sta po mačje poplesavali po podstrešnem stanovanju, se presedali z ležišča na ležišče in se hihitali, menciali z nogami . . .

Takrat me je Milena takole predstavila Valeriji:

»Veš, da zna smrkavec stepati.«

Res sem znal nekaj plesnih korakov in poskokov Freda Astaira, ki sva jih s Šebenikovim Edijem, takoj ko sva si ogledala musical z Eleanoro Parkerjevo in Fredom, izpopolnila kar na betonskem pločniku pred kinom Moste. Nič posebnega, broadwayska popevka in takt, ki sva si ga dajala kar s ploskanjem, malo poskočnosti, in seveda, stepu primerna, podkovana obutev, da je bilo sploh kaj slišati.

Valči je navalila:

»Daj, pokaži!«

Otepal sem se obeh žensk, dokler se je pač dalo, saj me res ni mikalo poskakovati pred njima, potem pa sem privolil v kompromis:

»V predsobi, če že res hočeta. Saj ni treba, da me gledata. Slišali me bosta.«

Umaknil sem se v predsobo in tam na samem odplesal nekaj korakov, za nameček pa še zapel po angleško in izpeljal svoj ameriški plesni program skoraj do konca. Ženski v sobi sta se pritajili, prisluhnili, potem pa na vsem lepem eksplodirali v nebrzdano navdušenje, planili v predsobo in vame, da se ju skoraj nisem mogel obraniti.

»Ti smrkavec, ti!« sta me vseprek objemali, me stiskali, ščipali, poljubljali naravnost na usta in prižemali na prsi. »Ti sladki smrkavček, ti! Daj, ponovi, da vidiva!«

In zdaj — kot sem že omenil — sem se odpravil k Mileni za Bežigrad z olajšanjem, ne da bi spotoma sploh pomislil na tedanje nevšečnosti. Od tovarne kleja v Zelenu jami do Bežigrada je bilo še golo polje, čez katerega ni vodila niti stezica, ta dan povrh vsega še zasuto z visokim snegom, in ubral sem jo kar povprek čez polje, po celcu, v katerega sem se vgrezal skoraj do kolen. Gazil sem po njem prav z užitkom, kot da bi se hotel

tudi s temi nepotrebnimi napori odkupiti za vse svoje pregrehe.

Milena me je spustila v svoje toplo podstrešno stanovanje in kar zazijala od presenečenja:

»Kakšen pa si! Daj, odloži in sezuj se!« je rekla in mi pokazala k stenskem obešalniku v predsobi.

Izmotal sem se iz površnika in ga obesil na klin, strgal z nog še gojzerice in jih odložil na cunjo pod obešalnikom, potem pa stopil za Mileno v prostorno podstrešno sobo, ki je bila vse obenem, kuhinja, jedilnica in spalnica, in ki ji je prav ta raznolikost pohištva in uporabe dajala poseben čar in domačnost. Milena se je medtem že izmotala iz domače halje in je bila spet v postelji, v širokem ležišču pod poševnim stropom, v najtoplejšem in najprijetnejšem kotičku vsega stanovanja. In spet je razširila oči:

»Ja, poglej se no, saj imaš tudi nogavice in hlače vse mokre! Daj, sleci še te cunje in se spravi k meni pod odejo, da te malo pogrejem.«

Nisem si upal ugovarjati, že zaradi mokrote in nesnage, ki sem jo prinesel v njeno urejeno stanovanje. Slekem pa sem samo hlače in nogavico in se v jopici in spodnjih hlačah hitro prevalil preko nje za zid, kjer sem se ugnezdil na varno pod odejo. Tedaj pa sem že odskočil.

»Zakaj pa skačeš?« se je zavzela Milena. »V postelji sem zmerom naga.«

In res je bila čisto naga: kamorkoli sem segel z roko in kakorkoli sem premaknil eno ali drugo nogo, povsod in vselej sem naletel na njeno golo kožo. A to je bilo Mileni tako preprosto in samoumevno, da je bilo preprosto in samoumevno tudi to, da mi je že naslednji trenutek potegnila jopico čez glavo, mi razpela srajco in me osvobodila še rokavov, potem pa vse skupaj zalučala daleč od postelje. Nato sva plegla na vzglavnik in se pokrila do vratu, pripravljena na poležavanje.

»Veš,« je rekla, »jaz bi bila najzadovoljnejša, če bi lahko tudi sredi zime hodila naga, naga in v kožuhu. Mraz mi sploh ne pride do živega. Pa se moram nenehoma ozirati na druge ljudi.«

To je bil najbrž njen spomin na kasarniško dvorišče belgijske vojašnice, na njene razgaljene prsi pod zajčjim kožuhom, in tudi jaz sem se tega takoj spomnil, živo kot še nikoli poprej. Milena pa je tudi tokrat vzela mojo dlan in si jo položila na prsi, tokrat plosko, da sem prav sredi občutljive dlani začutil njeno vzkipelo bradavico.

»Po resnici mi povej,« je rekla in privzdignila glavo toliko, da me je videla v obraz, »ali si že počel kdaj kaj takega z žensko?«

»Še nikoli,« sem povedal po resnici.

»Jaz pa sem to počela že tudi s tvojim bratom.«

»Z Bertijem?«

»Z njim,« je živahno pokimala, kar naj bi bilo zame spodbudno, ne pa kaj drugega. »In še bi počenjala, če bi ne bil fant tako nesramen in me ne bi v zahvalo za veselje, ki sem mu ga pripravila, pokradel.«

»Pokradel da te je?«

»Prav vse mi je odnesel. Vso tisto robo, ki sem jo napetljala od svojih prijateljev za ozimnico in ki se pozimi v toplem stanovanju rada pokvari, jabolka, slanino, jajca, salamo, surovo maslo in nekaj steklenic konjaka. Zaprošila sem ga — zaupljiva in lahkoverna, kakršna sem — da naj mi vse to zanese v klet. Potem pa sem lepega dne stopila dol in videla, da je klet prazna.«

»Jaz ne kradem,« sem rekel, nekoliko v zadregi zaradi bratove barabije. »Vsaj do zdaj še nisem nikomur nič zmaknil.«

»Saj tudi njemu ne bi bilo treba. Sama bi mu dala, samo če bi mi rekel. In tudi tebi bom dala, če me boš prosil, saj vendar vem, da je takle mlad fant danes večkrat lačen kot sit.«

To je bil najbrž najprimernejši trenutek, da bi ji povedal vse tisto, zaradi česar sem pravzaprav prišel. Ampak bil sem preveč vznemirjen zaradi postelje, v kateri sem se tako nenadejano znašel, zaradi sramote, ki mi jo je tako nepričakovano zagodel Berti, pa tudi zaradi Milenine nagote in utripajoče bradavice pod dlanjo. Naslednji trenutek pa je bilo že prepozno: Mileni se je kar na-

enkrat zazdelo dovolj besedičenja in me je z obema rokama zgrabila za život, da me je kar preščipnila, potem pa se je prevalila z glavo navzdol k mojemu trebuhu, naravnost k tiču, ki je medtem že zdavnaj — ne da bi se jaz tega sploh zavedal — pokukal skozi baltaro gat in je zdaj nesramežljivo štrlel kvišku.

»Joj, kako luštkanega imaš,« je vzkliknila in kar mimogrede potegnila z mene še gate. »Glavno, da ti je že pogledal iz mošnje, za drugo se pa nič ne sekiraj. Zrasel ti bo že še.«

In s posebnim veseljem in hvaležnostjo ga je obliznila po glavici, zmočila še bolj, kot je bil moker doslej, tako da me je vanj kar zazeblo.

Vendar ta trenutek že nisem imel več nadzorstva nad tistim, kar se je dogajalo tam spodaj: ob tem ko se je Milena vrgla z glavo navzdol, ji je zadnjico kar samo od sebe spodneslo navzgor, zdaj se je samo še razkrečila in že je bilo tik pred mojimi očmi čisto posebne vrste gnezdo, iz katerega sta žehtela čisto posebne vrste toplota in vonj — vonj, ki ni bil ne prijeten ne zoprni, ampak čisto drugačen od vsega, kar me je kdajkoli doslej zaščegetalo v nosnicah. Dolgo dolgo sem prepadeno zija vanj, nenasično zbiral in urejal v sebi nevsakdanje vtise, preden sem spet začutil svoje okončine in občutek slasti, ki se je zbiral v glavici mojega tiča ob slehernem dotiku Mileninega upogljivega jezika.

»Pobrskej malo po mojem gozdičku,« je dahnila kar tam od spodaj. »Tudi jaz imam v njem čisto majhnega tička, veliko manjšega od tvojega, ki pa mu jezik prav tako dobro dene.«

Pobrskal sem po gozdičku pred svojim nosom in res odkril v njem čisto majhen rogljiček, pikapolonico, zgubljeno med listjem, ki je že ob prvem dotiku pordela še bolj, kot je bila rdeča doslej.

»Tako, tako!« je zavrisnila Milena. »Tako se zdaj igrajva. Igrajva brez konca in kraja.«

V tistem sem že vzdrgetal od slasti.

Milena je kar poskočila od razburjenja in se nagnila še globlje nadme, da je prestregla v občutljiva usta prav vsak, tudi najmanjši drhtljaj.

»O,« je zagostolela potem nekoliko prikrajšano, »fantiček še meglico šverca.«

»To pa že ne! Včasih mi že priteče nekaj kapljic, včasih pa tudi že kar špricne.«

»No, bova videla,« je rekla nepotešeno in spet polegla z glavo po mojem trebuhu.

Spet sva začela z igranjem. Bilo je enako prijetno kot prej, samo da se je vame že vtihotapila bojazen, da bi spričo Milenine nenasitnosti utegnilo to res trajati brez konca in kraja, do trde noči in morda še dlje.

Tedaj pa je kot zanalašč zazvonilo pri vratih.

Milena se je spustila z nogami na tla in me vroče, mokro poljubila na usta, potem pa za trenutek obsedela na robu postelje, niti malo razburjena ali prestrašena, ampak samo utrujena in odsotna.

»Valerija je,« je rekla. »Kar leži.«

Potem se je kar nekam podjetno ogrnila v domačo haljo in celo z nasmehom na ustih odšla odpirat. Dekleti sta se razveselili druga druge, potem sta se še malo zadržali v predsobi in se hihitaje zaupno pomenkovali, ker je očitno prav vse, kar si imajo ženske povedati med sabo, smešno in zaupno.

Prva se je prikazala Valerija. In že po njenih očeh, ki so me kar takoj našle v postelji in ki niso bile nad menoj niti malo presenečene, sem ugotovil, da ji je Milena že vse izklepetala in da se je zdaj hudomušno potajila neke v predsobi.

»Ti, ti,« mi je požugala Valerija že kar od vrat, »kaj pa počenjaš z mojo Milenco?!«

Posmejal sem se tudi jaz, vendar bolj v zadregi.

»Čakaj, čakaj,« mi je žugala Valerija še naprej, »zdaj se bom pa tudi jaz malo pogrela pri tebi.«

In res: naglo je pometala s sebe še tistih nekaj oblačil, ki jih ni odložila na obešalnik, bluzico, krilo, modrček, hlačke s pasom in nogavice, in že mi je — še preden sem jo utegnil premeriti tudi golo — zagrnila z bogastvom svojih las oči in obraz. Kdaj je odgrnila z mene odejo,

pod katero sem tičal skoraj do vratu, sploh nisem opazil — šele ko je sedla name okobal, sem se zavedel, da je ta neznansko lepa ženska mlajša in lepše izoblikovana od Milene, večjih in globljih oči, kot so Milenine, omamljivejših in bogatejših las od Mileninih, pa tudi sicer čisto drugačna od Milene, temna, divja, nerazsodna, pohotna . . . Zanja to ni bila nikakršna igra ali poigravanje. Kakor hitro je posedla name in me s svojimi dolgimi lasmi zapredla v svoje namene, me je že poiskala, otipala mojega zglajenega tiča in zdrknila nanj, zdrknila vse do moje sramne kosti, katero je objela z vso širino in močjo svojega mišičastega mednožja. Potem se je zravnala, pospravila svoje lase za hrbet, vrgla glavo nazaj, da so ji lasje zaplapolali od temena navzdol kot zastava, in se začela drgniti ob moje telo, da mi je kar pokljalo v kosteh. In če to, kar je sledilo, ni bilo ravno tisto prijetno igranje, h kateremu me je malo prej nagovarjala Milena, saj se z Valerijo, ki mi je sicer radodarno razkrila obraz, nisva niti enkrat samkrat ujela z očmi, je bilo prav gotovo tisto, kar je trajalo in trajalo.

»Joj, joj,« je vzklikala Valerija v spremenljivem ritmu, ki si ga je izbirala sama, in se stresala nad menoj.

Hlipala in vzdihovala je toliko časa, da je končno priklicala k postelji še Mileno, ki pa najbrž tudi pred tem ni zamudila niti enega najinega giba: pristopila nama je namreč že v odpeti halji in z roko med nogami, igraje se

tam zdaj s prsti zdaj s plosko dlanjo, kot se je najbrž igrala že v predsobi.

»Menda ne boš rekla,« se je oprijela Valerijine pordgetavajoče rame, »da si prišla na svoje?«

»Kako da ne!« je vzkliknila Valerija. »Saj temu otroku kar stoji in stoji.«

Na vsem lepem je radodarno, ustrezljivo odskočila, da se je moj lulek spet sprožil po svoje in zamahnil po zraku, se vsa dregetajoča oprijela Milene in me prepustila njej: posadila jo je name, naravnost na tiča, in je ni izpustila niti za hip, tako da je vsak njen drget izzvenel tudi v Mileninem telesu. Potem se je hitro oprijela njenih prsi, pravzaprav bradavičk, in se še hitreje s svojimi joški pritisnila ob njen hrbet, se prižela obnjo in samo še poželjivo čakala, kdaj bo vzvalovilo tudi v nasprotni smeri, zadrgetalo iz Mileninega v njeno telo. In res: tudi Milena se je končno orosila po vsem telesu, pordela, vzdrgetala najprej v hrbtenici in za kratek hip zgubila sapo, potem pa le ujela v pljuča dovolj zraka, da se je lahko sproščeno prepustila drobnemu, drobčenemu drgetanju v ledjih, v bokih, stegnih . . .

»Joj,« je prva hlipnila Valerija, prižeta na Milenin hrbet in ovita okrog njenih prsi kot opica.

»Joj,« je enkrat samkrat zastokala za njo še Milena. »Saj to ne more biti res! Temu otroku kar stoji in stoji. Še umrla bom.«

Šele zdaj sta se spomnili name in težki, zasopli in oznojeni poplegli ob meni, vsaka ob svojem boku; slepi kot kuri sta me začeli hvaležno otipavati, zdrsnili z rokama proti mojemu obrazu in me božali po licih in čelu.

»Ti smrkavec, ti, ti sladki, neuničljivi smrkavec!«

Šele zdaj sem prišel tudi jaz do besede:

»Kaj Italijanom in Nemcem ne stoji?« sem vprašal.

»Vojaki so vojaki,« je rekla Valerija in se potegnila višje k meni, da me je lahko nekajkrat mokro poljubila na čelo. »Strel in konec. Za tole pa že mora imeti človek še čisto, neobremenjeno dušo.«

»Meni stopi včasih že navsezgodaj,« sem rekel važno.

»Tako ko se zbudim ali pa že prej, in mi potem stoji vse do opoldne ali pa še dlje. Na tramvaj rajši sploh ne grem, zlasti kadar je gneča . . . Takrat se mi postavi pokonci in ga ne morem več spraviti dol do noči.«

Pri tem pa sem se vprašal, ali ni morda že napočil trenutek, najprimernejši trenutek, da načnem vprašanje o očetu in paketu, predvsem o paketu . . .

Začel sem počasi in previdno, a smo se kar hitro zmenili.

»Prepečenec!« se je zahihitala Valerija in sprožila svojo tenko roko dol do mojega trebuha, da se je mimogrede poigrala s tičem, ki mi je zaradi čisto posebnega razburjenja štrlel pokonci še bolj kot prej. »To je pa res

malenkost! Medve z Mileno bova spravili skupaj tak paket, da se boš še ti oblizoval.«

»Ne gre samo za paket. Treba je tudi zvedeti, kam naj ga pošljemo.«

Zadevo je končno prevzela v roke Milena, ki je potrebovala veliko več časa, da je prišla spet k sebi, a je bila tedaj takoj stvarna, metodična . . . Moral sem takoj domov in potegniti z omare paket, v katerem so ropotali samo še posamezni koščki prepečenca, ki bi me lahko vsak trenutek izdali, če bi mati paket samo prijela in potežkala, in ga še isti večer zanesti k Mileni za Bežigrad. Vse drugo sem potem prepustil Mileni, saj ni bilo niti najmanjšega vzroka, da bi ji ne zaupal: napravila je nov paket in ga prihodnji dan osebno odnesla na gestapo — ne v hotel Miklič, kamor sva hotela midva z materjo, ampak v dobro zastraženo vilo nasproti mestne policije na Bleiweisovi cesti, kamor se je gestapo medtem preselil.

Po teh razburljivih dogodkih mi je obležalo na duši nekaj trpkega, težkega, še najbolj podobnega zaskrbljenosti, če ne kar razočaranju. Vsaka čast Mileni in Valeriji, a vendar . . . Ali je to res vse, sem se spraševal nekako oropano. Ali je to po vseh šepetanjih in skrivnostnih namigovanjih, po vsem fantovskem prepevanju in hrepenečem pogledovanju v mansardna okna, za katerimi so tičala zelenojamska dekleta, po vseh pisemcih, ki

sta jih Kramarjeva Ivona in Kranjčeva Zora razgrinjali pred mojo materjo s tresočimi se prsti, po vsem mojem dolgotrajnem in sramežljivem pričakovanju čudeža — ali je to po vsem tem res vse, kar je skrivnostnega in lepega med moškim in žensko? Prav vsa ljubezen? Ta gola telesa, teh nekaj živalskih gest, to težko sopenje in ta kratki užitek, ki ti prestreli hrbtenico od zadnjice do temena? Ali se mi je res pri Mileni razodela še zadnja življenjska skrivnost? Ali se mi je res izpolnilo tam še zadnje pričakovanje, in to kot sladka žalost?

Moje zanimanje se je za nekaj časa kar samo od sebe obrnilo k Prekovemu Jožetu in Selanovi Mariji. Prekov Jože, tajni policijski agent ali kaj, je bil edini zelenojamski fant, ki je bil tačas še doma, ne pri partizanih ne v internaciji in ne v kateri izmed belogardističnih postojank na Dolenjskem, kjer sta bila njegova brata Lojze in Janez. Bil je torej že zato zanimiv, a zanimiv je bil tudi zaradi tega, ker sta bila tačas s Selanovo Marijo tudi edini zelenojamski ljubezenski par. Tako sta seveda kar bodla v oči; a ne samo zato, ker sta bila edina, ampak tudi zato, ker je bila njuna ljubezen v tem vojskinem času tudi sicer nekaj izjemnega. Vsaj meni se je zdelo tako, saj sta mi s svojim vedenjem nenehoma dokazovala, da ljubezen le mora biti skrivnost, če ne celo čudež, vsekakor pa nekaj še nedoživetega in neizpolnjenega. Kako sta se samo lepo oblačila drug za drugega, kako

skrbno pripravljala prav za vsako srečanje! Tremo sta imela, strah ju je bilo drugega pred drugim že od rane- ga jutra, tolikšno je bilo njuno medsebojno spoštovanje! Kako bela je bila vedno Jožetova srajca in kako omam- ljivo je Marija vedno dišala po toaletnem milu, da, prav vsako popoldne, ko sta se končno sestala na tem ali onem zelenojamskem vogalu, se poljubila in se z roko v roki sprehodila mimo zelenojamskih hiš v polje, do Taš- karjevega boršta in nazaj; prav vsakič srečna, da tudi ob njunem ponovnem srečanju ni bilo nič takega, kar bi ju razdvojilo. V strahu pred policijsko uro sta se vrnila s polja vedno prekmalu, prekmalu, da bi se razšla, in po- tem sta se z roko v roki sprehajala še po zelenojamskih ulicah, oba nekoliko v zadregi, ker sta najbrž slutila, da bodeta v oči, vendar kljub temu nikoli pripravljena na to, da bi se poslovila in razšla. Najprej je Jože pospremil Marijo do doma pri župnišču v Pokopališki ulici, potem je ona pospremila njega do pekarnе v Bezenškovi, in potem spet on njo . . . Tudi če sta kdaj legla v posteljo in se spozabila, spozabila tako, kot smo se spozabili Milena, Valerija in jaz, je moralo biti to vse nekaj druge- ga; tudi po tistem sta se namreč še vedno držala za roke, tudi po tistem sta si imela še veliko povedati in sta se iskala z očmi, se zasanjano potapljala drug v druge- ga . . .

Nekajkrat sem se jima obesil na pete, tako, sprenevedavo, kot da tudi mene vodi pot k Taškarjevemu borštu. Med potjo sem ju napeto opazoval, poskušal ujeti kako njuno besedo ali jo vsaj razbrati z njunih usten — ne samo besedo, ampak tudi pogled ali smehljaj, ki je bil med njima pomenljivejši in zgovornejši od besed. Moja radovednost je bila tolikšna, da ste me vodila za seboj kot slepca in da sta me nič kolikokrat pripeljala prav do Jožetovega doma, do Prekove pekarnice v Bezenškovi ulici, kjer sta se ustavila. Tu sem se potem zdrznil in se nekoliko osramočen obrnil od njiju.

Dvakrat ali trikrat sem naletel na Pavla, Jožetovega mlajšega brata, nekoliko samotarskega in čudaškega fanta, kakršni so pač radi najmlajši sinovi številnejših družin; bil je edini od mojih vrstnikov, ki je hodil v osnovno šolo na Ledino in edini, ki se ni ukvarjal z nogometom, ampak z atletiko.

Nekoč je stopil k meni in vprašal:

»Naj ti prinesem krajec kruha?«

Odkimal sem.

»Zakaj se braniš!« je rekel skoraj užaljeno. »Saj vem, da imaš očeta v internaciji, ampak mene to prav nič ne moti. Tudi veliko naših ljudi, ki so se zamerili Nemcem, je po logorjih. Ali morda nisi lačen?«

»Ne lačen nisem ne sit,« sem mu odvrnil.

V resnici je v meni kar krulilo od lakote; če ne prej, se mi je želodec oglasil prav ta trenutek, ko mi je Pavle omenil kruh, in kolikor bolj se je oglasil nenadoma, toliko bolj se je oglasil nasilno. Vendar za nič na svetu nisem hotel kar izskočiti iz svojega pravkaršnjega poduhovljenega, ljubezenskega sveta, ne hotel nisem ne mogel. Pa tudi tega rahločutnega, prijateljskega razmerja, ki se je navsezadnje utrnilo med nama s Pavlom, nisem hotel skaliti ali pokvariti s koristoljubljem ali čim podobnim. Kadar bom zares lačen, bom rajši še naprej — tako sem si mislil — fehtaril za kruh njegovega očeta, čeprav sem moral vsakič, preden sem stopil v pekarno, stežka požreti svoj preobčutljivi ponos.

»Kakor hočeš,« je skomignil z rameni Pavle, »a kruha nam pri nas res ne manjka.« Potem me je pogledal, počakal, da je povsem zanesljivo ugotovil, kam sem pravzaprav namenjen, in se mi nevsiljivo pridružil. »Selanova Marija je najlepša punca v Zeleni jami, kaj?«

»Najlepša,« sem prikimal. »Pa tudi vašemu Jožetu ni kaj očitati.«

»Tebe pa še nikoli nisem videl z nobeno,« je ugotovil Pavle. »Ali je še nimaš?«

»Nimam.«

»Jaz jo pa imam,« je dejal ponosno, a tudi zaljubljeno, kratka, kot otrok s prekipevajočimi čustvi, ki jih kratko malo mora deliti še s kom.

»Vem,« sem rekel.

Res jo je imel, Serajnikovo Jožico, ki je stanovala v upravnem poslopiju Kemične tovarne, hčer enega izmed tamkajšnjih uradnikov, eno izmed tistih deklet, ki so jim nekoč objestneži, kakršna sta bila moj brat in Jesenkov Voje, nesramno skakali v joške. In to, da se je punca nazadnje odločila za njega, fanta mojih let, je dajalo Pavlu pečat moškosti, ki sem mu jo na tihem kar zavidal.

»Nič lažjega,« je zdaj zamahnil nekoliko bahato. »Če nimaš nič proti, te povabim v kino. Jožica pa bo pripejlala še kakšno prijateljico. Vse njene sošolke se dolgočasi.«

»Nič nimam proti,« sem rekel. »V kino grem zmerom rad.«

Ustavila sva se na vogalu Bezenškove in Središke ulice pred trgovino, katere izložbena stekla so bila prelepjena z domobranskimi plakati.

»Partizani samo še koljejo,« je pripomnil Pavle.

»Koljejo najbrž eni in drugi.«

»Te slike poglej!« je vztrajal pri svojem Pavle. »Poklanih je kar sedeminšestdeset slovenskih fantov. Po vsem tem se že moraš vprašati, proti komu se pravzaprav borijo ti partizani.«

Hotel je še nadaljevati, a je sredi besede umolknil in s prstom na ustih opozoril še mene, naj bom previden in naj molčim. Od nekod se je namreč prikazal stari

Fras, oče kar dveh partizanov, Toneta in Ludvika, in že naslednji trenutek stopil tik mimo naju. Molčala sva torej, dokler se ni starec zgubil v trgovino, a Pavlova previdnost mi je bila več kot nenavadna: nehote sem se vprašal, kdo pravzaprav vlada v Zeleni jami in kdo se pravzaprav koga boji. Po njegovi pretirani previdnosti sodeč so partizani že zdaj — čeprav so bili še vedno v hosti — krojili človeške usode in prav vsakega izmed nas držali za vrat; samo tako je bilo mogoče razumeti Pavlovo ogroženost in zadržanost.

»Morda res koljejo eni in drugi,« je rekel čez čas, ko je presodil, da je ozračje spet čisto, »ampak to sploh ni važno . . . Važno je, kdo več škoduje okupatorju. In to so brez dvoma domobranci.«

Poslušal sem ga raztreseno, prizanesljivo, a Pavla to ni zadržalo; hotel je zablesteti pred mano tudi s poznavanjem visoke politike:

»Naša prva naloga je, da okupatorja izkoristimo in uničimo. In kdo ga izkorišča bolj kot domobranci? Tu je hrana za vojsko, tu je obleka in tu je ne nazadnje tudi orožje, in vse to zato, da mu bo ta ista vojska nazadnje, ko bo čas, skočila v hrbet in ga uničila. Ne da bi padel en sam Slovenec, ne da bi pogorela ena sama slovenska vas . . .«

To seveda sploh ni bil Pavle: iz njega sta govorila oba njegova starejša brata, Lojze in Janez, morda tudi Jože,

iz njega so govorili Kolenčev Stane, Selanov Marko in dom svetega Vincenca s kaplanom na čelu.

»Kaj pa sploh igra v kinu?« sem ga vprašal.

»Ešnapurski tiger.«

»Odlično!« sem vzkliknil. »Plesalka La Jana! Menaka balet! Tega pa res ne smemo zamuditi. To je namreč samo prvi del filma, za njim pride še drugi, Indijski nagrobni spomenik . . .«

Poskušal sem zablesteti še jaz s poznavanjem filma. V resnici je sicer La Janino spakovanje z indijskimi tigri vred obetalo sam ljubi dolgčas, a z nečim sem ga že moral premotiti in speljati drugam, k Jožici, k njemu samemu.

V kinu Sloga smo z vstopnicami, ki jih je nabavil Pavle, vsi trije posedli v tesno balkonsko ložo. Bili smo tako imenitni, da me je bilo — dokler so v dvorani še gorele luči — kar sram; potegnil sem se čimbolj v ozadje, da bi me kdo iz parterja, ki bi se slučajno ozrl navzgor, ne zagledal in prepoznal. Tudi sicer sem se počutil kot peto kolo, saj se je Jožica ves čas pogovarjala samo s Pavlom, vendarje bil to najbrž davek, ki sem ga moral plačati, če sem hotel vstopiti v skrivnostni svet ljubezni. Bolj kot na platno sem pogledoval po njima, ki sta si v temi kar takoj primaknila stola tesno drug k drugemu: Jožica se je celo naslonila na Pavlovo rame in položila roko na njegovo koleno, kjer je potem ležala ves čas filma, da jo je

Pavle lahko otipal, pobožal, stisnil . . . Nekajkrat sem kar nehote pomislil, da se s svojim otipavanjem prav načrtno izživljata nad mano. A nazadnje sem se le prepričal, da je Jožica res do ušes zaljubljena, in tedaj je Pavle v mojih očeh spet zrasel v možatega fanta, ki sem mu zlahka odpustil tudi njegovo zadrtnost, ljubezen pa je zadobila — sam ne vem zakaj — grenak, tragičen priokus.

Imel pa sem tudi druge težave, spričo katerih so vsi čari ljubezni — ne samo njune, ampak tudi Jožetove in Marijine — začeli počasi bledeti. Toliko hudega se je zgrnilo nadme, da me nenadoma še malo ni več mika-
lo hoditi v kino in se tam loviti za roke ali lizati po obrazu, kot sta počenjala Jožica in Pavle; celo skrivnostnost ljubezni mi ni bila več tako privlačno skrivnostna. Tu ni bila samo lakota, ki me je neusmiljeno pestila od jutra do večera, tu je bila še obleka, obutev in dolga vrsta drugih banalnih, ponižujočih reči. Kako so me peklili čevlji, zlasti še, odkar mi je mati vsako jutro vrgla k nogam kar ene od svojih neponošanih obuval, češ da nimajo tako visoke pete, kot je videti na prvi pogled, in da so tudi sicer zelo moške oblike. Vsako jutro, ko sem se prepričal, da je zunaj še zmerom sneg, sem ves pobit obšel na pručki in se spraševal, ali naj nataknem te babje škarpete na noge ali naj kar ves dan prečepim v kuhinji.

Pri tem pa se nisem jezil samo na revščino in na mater, ampak tudi nase; bilo je namreč kar smešno, kako sem postal nenadoma občutljiv za vse, kar sem nadel nase, in koliko sem imel opraviti pred ogledalom. Mojemu komaj prebujenemu fantovskemu ponosu ni bila prav nobena reč dovolj dobra. Še najbolj občutljiv pa sem bil na kratke hlače in dolge nogavice, ki sem jih moral še kar naprej zapenjati na elastiko in na nekakšen napol ženski modrc — kot kak smrkavec. Tega si kratko malo nisem več mogel privoščiti. Rajši sem si celo sredi najhujše zime zvijal nogavice v dokolenke in se pred vsemi postavljaj, kako me niti najmanj ne zebe, kako sem neobčutljiv na mraz, čeprav sem pri tem hodil naokrog z ozeblimi, rdečimi in zateklemi koleni. Dolge moške hlače in moški šolni — to je bilo tisto, kar mi je zdaj manjkalo in kar sem potreboval, kadar nisem bil preveč lačen. In kaj naj bi mi spričo tega pomenila ljubezen, kaj Pavlova in Jožičina naklonjenost, če sem se Jožičinih prijateljic, ki so se napovedovale, bolj bal kot veselil. Še najboljše sem zvozil, če sem vse te skrivnosti in ljubezenske čare z malomarno gesto zavrnil kot nekaj plehkega, nezanimivega.

Potreben mi je bil zaklad, zaklada pa seveda nikjer nobenega. Nekaj časa sem se držal Kolmana, konjskega mesarja v bregu nad Šempetrsko ulico, pravzaprav Kolmanice, vdove po konjskem mesarju in gostilničarju, ki

je med vojno obdržala samo še mesarijo: zdaj so se pri njej v bivših gostilniških prostorih vsak teden zbirali jehovci. Stari Kolmanici sem se prikupil s prizadevnim iskanjem in branjem citatov iz svetega pisma, in tako je vsakič po opravljenih molitvah stopila k materi in dejala, da naj le pridem po najnujnejše. Mati se je vsakič ponižno zahvalila za njeno dobrotljivost, vendar njene dobrotljivosti nikdar ni hotela izkoristiti. Odhajal sem tja kar na lastno pest. A tisto, kar me je pričakalo v debelem ovojnem papirju pod mesarskim pultom, kamor mi je Kolmarica namignila z očmi, je bilo poglavje zase: mešanica posušene zelenjave, krompirja in zelja, nemška pogruntavščina, ki jo je bilo treba pred kuho namakati kot star fižol, nekaj malega neugotovljivega zrnja, riža ali ješprenja, s katerimi so polnili konjske salame, včasih še kilogramski škrnicelj moke. Vse to sem takoj odnesel Bizjakovi Kristini ali kaki drugi zelenojamski gospodinji in v najboljšem primeru iztržil kos kruha in nekaj lir. Za moške hlače in za moške čevlje se tega nikdar ni nabralo dovolj, za svoj želodec pa sem lahko poskrbel enostavneje in povrh vsega še brez slabe vesti, saj se mati stari Kolmanici nikdar ni zahvalila za darove, tako da je bilo zaupanje, ki sem ga užival v mesariji, vsak teden manjše. Tu so bile kasarne — ne samo kasarne, ampak kar vsa šolska poslopja v Mostah, ki so jih zasedli nemški vojaki in kjer sem si zmerom lahko izprosil vsaj

košček kislega komisa in košček margarine. Zlasti še potem, ko se je vojna zaradi nezaslišane revščine nagnila k svojemu koncu: bolj ko je bilo čutiti njen bližajoči se konec, bolj so bili nemški vojaki darežljivi, pravzaprav manj naduti in bolj odprtega srca. Nazadnje si že lahko prišel na mostovž bivše meščanske šole, kot da se ti je stožilo po svojem nekdanjem šolskem razredu, in kar vpričo njih pobral z okna vse, kar so tam zračili ali hladili: štruco komisa, margarino, marmelado, salamo . . . Za nameček pa še kakšno baterijo ali kar je že koristnega ležalo v dosegu rok. Nemci so v notranjosti razreda sedeli na pogradih in se niso niti zganili.

Tako je bilo tudi s krompirjem v kleti te šole. Tudi s krompirjem, čeprav samo navidez in čeprav z njim nista bila več povezana samo pomanjkanje in lakota, ampak tudi smrt, svoboda in morda še kaj.

Že pozno pozimi, ko so ga pripeljali in ga razkladali s kamionov kot premog, metali kar z lopatami in zvrhanolnapolnili klet, tako da si se lahko potem kar s kletnega okna zadričal po krompirju v globoko dno vlažnega podzemlja, nam je bilo vsem jasno, da tega krompirja Nemci ne bodo več pojedli. Tako smo prežali nanj že od vsega začetka in čakali na ugoden trenutek . . . V začetku maja se je krompir že razcvetel in zadobil v spodnjih plasteh gniloben zadah, ki se je razširil na vse šolsko poslopje, kup pa še vedno ni bil skoraj nič manjši.

Tedaj smo se Staničeva Anica, Šeremetova Zinka, Bezjakov Bogo in jaz končno odločili . . . Napolnili smo vsak svojo vrečo kar s kletnega okna, skoraj s ceste, in jo odnesli vsak v svoj konec; jaz v Semetovo trgovino, kjer sva bila v Semečko že zmenjena za ceno. Naša korajža je seveda ojunačila še druge, prisklednike, ki jih nismo mogli odgnati, in tako se je naša skoraj nedolžna kraja sprevrgla v množično odnašanje vojaškega krompirja kar pred očmi nemškega stražarja na vogalu šolske stavbe, ki je kdaj pa kdaj snel puško z ramena in zavpil. Tedaj smo se seveda prestrašili in vsi do zadnjega zbežali v gramozno jamo ob železniški progi za šolo, v precej globoko in prostrano jamo, v kateri so Nemci parkirali svoje kamione, počakali tam v varnem zavetju kakih deset minut in se spet vrnili. Stražar se je delal najprej neumnega, ko pa smo postali preveč nasilni, je — že zaradi lastne varnosti spet snel puško z ramen in zakričal: Raus! Tako smo kradli skoraj ves popoldan. Proti večeru, ko smo spet enkrat bežali v gramozno jamo, pa je kot zanalašč prikolovratila po železniški progi za šolo nemška patrulja, trije osamljeni vojaki v čeladah: zaslišali so stražarjevo kričanje in zagledali nas, kako tečemo vsak s svojo vrečo na ramenih ali za sabo. Kot na ukaz so zgrabili za puške in začeli streljati. Jaz sem bil tedaj že v jami; med ropotom kamenja in zemlje, ki se je posipala za menoj, nisem slišal razločno nobenega

poka, a kakor hitro sem pristal na dnu jame in pogledal kvišku, sem zagledal razdejanje zgubljenih svinčenk, ki jih je patrulja razsula po bližnji strehi: nekaj strešnih opek se je razletelo in po koščkih zdrsnilo v strešni žleb.

Ko sem čez nekaj minut prilezel z drugimi vred iz jame, patrulje že zdavnaj ni bilo več nikjer, na pol poti med šolo in gramozno jamo, tam, kjer sta pač revici zaostali, pa sta ležali dekleti, Anica in Zinka. Prva vznak, druga na obrazu, vendar že na prvi pogled obe nasilno prevrnjeni, skoraj pribiti k tlom. Kakor hitro smo prišli malo bliže, smo že vedeli, da sta mrtvi. Staničeva Anica, ki je ležala vznak, je sicer še nekaj blodno mrmrala in poskušala seči z roko do čela, ki je bilo odprto tik pod lasiščem, medtem ko je Šeremetova Zinka povsem mirno ležala na obrazu, s temno rano na tilniku, ki je požrla svinčenko in pomodrela, ne da bi potekla iz nje vsaj kaplja krvi. Tokrat nisem nič čakal: ne na zelenojamske ljudi, ki so se prikazali iz najbližjih hiš, ne na nemške vojake, ki so se začeli zbirati za šolskimi okni, tudi sami prepadeni. Zbežal sem domov. Vrečo s krompirjem sem odvrigel že na dvorišču in se potajil najprej v drvarnico, potem pa v sobo. Toda bilo je kot zakleto. Nisem ubežal. Pravzaprav je bilo tako, kot da se mrtvih deklet nisem dovolj radovedno nagledal, kot da sem ju prekmalu zapustil, kot da se jima nisem oddolžil, kakor bi se jima bil moral. Vračali sta se mi pred oči in nisem se ju mogel

znebiti niti v postelji ne. Videl sem ju pred seboj, kakršni sem bil zapustil — Anico v lepi zeleni jopici, Zinko v poletni oblecki in v debelih volnenih nogavicah — vsako s svojo rano, zdaj kot dekleti z vsemi njunimi lastnostmi in vsemi našimi medsebojnimi odnosi, zdaj kot golo smrt. In prav vse je bilo enako grozljivo: grozljiva je bila podoba njune nenadne smrti, grozljivo je bilo tudi vse drugo. Saj si nisem mogel tajiti, da Staničeve Anice, jezikave in pobalinske, nikoli nisem imel preveč rad, in da je bilo zadnje, kar sem ji storil, to, da sem jo neusmiljeno obrcal, kar tako, brez pravega razloga, ker mi je bila pač zoprna. In da sem se znesel nad njo natančno tako, kot je bilo za dekletce njenih let najbolj žaljivo, z nogami. A zdaj je bilo vse zastonj, vse prepozno: svojega pobalinstva nisem mogel več z ničimer popraviti, surovosti z ničimer izbrisati, pa naj sem si to še tako srčno želel. A če mi je bilo hudo zaradi Anice, mi je bilo zaradi Šeremetove Zinke še stokrat huje, saj sem imel kar naprej pred očmi njeno poletno oblekico, v kateri je preživela vso zimo in v kateri je dočakala tudi svojo smrt. Zinka je bila barakarica, iz siromašne in neugledne družine, in tudi sama tako siromašna in neugledna, nenehoma smrkava, če ne celo ušiva, da ji nikdar nisem privoščil niti besede. Zame je že pred smrtjo sploh ni bilo. Še preden je nemška patrulja začela streljati nanjo, že zdavnaj prej sem jo sam ubil s svojo pre-

vzetnostjo. Ni pa me preganjal samo občutek krivde, ni me mučilo samo obžalovanje — tu je bila še smrt sama. Prvič sem jo doživel kot zaresni, nepreklicni konec življenja, in to doživetje se je zgrnilo nadme kot največje življenjsko presenečenje — presenečenje, ki je danes presenetilo onidve in ki bo morda že jutri presenetilo mene. Vse to se je izmenično zgrinjalo nadme, da nisem in nisem mogel zaspati. Zdaj sem prepadeno bolščal v strop, v nedoločljivo sivino beleža, v katerem sta se zgubili Zinka in Anica, zdaj sem se obračal na bok in se pokrival čez glavo, se zapredal vase, tam pa ste se razraščali krivda in obžalovanje. In pomirljiva je bila samo pomisel, da jutrišnjega večera tudi jaz ne bom več doživel.

Zaspal sem šele proti jutru, ko pa sem odprl oči, se je bleščal onstran okna nenavadno svetel dan, na cesti pred oknom pa je bilo nenavadno živahno: stara Maverica je kričala in mahala z rokami v krogu žensk, stari Rožič in Jesenko sta kričala in mahala v krogu moških. Partizani! Svoboda!

Pograbil sem obleko in zdirjal na ulico. A ljudje — kogar koli sem pocukal — so mi samo kimali:

»Ja, na Kolinski že visi jugoslovanska zastava z rdečo zvezdo!«

»In kako dolga! Imeti mora najmanj deset metrov.«
Torej je le bilo res!

Pritekel je Frasov Franci, najmlajši brat Toneta in Ludvika, in me potegnil za rokav:

»Pojdiva v mesto!«

Stekla sva proti mestu.

Pod železniškim nadvozom pri tovarni Zmaj sva naletela na Selanovega Marka, domobranskega zaupnika in pisuna, ki se je ves zadihan vračal iz mesta. Spustila sva ga mimo in se ustavila.

»Ali naj mu vržem kamen?« je vprašal Franci.

Vedel sem, da je Franci s kamnom pravi mojster, ki nikoli ne zgreši, in rekel:

»Vrzi mu ga, hudiču!«

In Franci mu ga je vrgel. Vendar tokrat kot zanalašč svoje žrtve ni zadel v glavo, ampak samo v hrbet: Selanov Marko je samo otresel svoj sivi trenčkot in še pospešil korak, ne da bi se ozrl.

Pohitela sva naprej proti mestu. Na železniški postaji, pred uvoznimi vrati na tovarno postajo, sva zagledala prvega partizana, mladega razkoračenega, z brzostrelko v eni in z ročno bombo v drugi roki. Približala sva se mu odprtih ust, partizan pa je zamahnil:

»Odbij!«

Nekoliko razočarana sva odstopila in se obrnila od njega.

»Kaj si pa mislil,« je rekel Franci čez čas. »To je vendar vojska!«

Pravo veselje je zajelo mesto šele opoldne, ko so se z dolenjske strani pripeljali po Florijanski ulici na Stari trg partizani na vozovih s konjsko vprego in na kolesih, prijezdili na konjih . . . Zares je bila svoboda. Konec vojne. Na vsem lepem in v najbolj pravem trenutku, tako rekoč zadnji čas, tik pred smrtjo.

Že naslednji dan so se začeli fantje, ki so bili razkropljeni po vsem svetu, vračati v Zeleno jamo. Prvi med njimi, partizani, res samo za trenutek, mimogrede, toliko, da so pozdravili svojce in se z olajšanjem odpravili naprej, za svojo divizijo, svojim bataljonom, vendar zdravi, živi . . . ! Med temi je bil Kogojev Rado, je bil Frasov Tone, ki se mu je Franci obesil za zapestje in ga sploh ni več izpustil, jaz pa sem nenasitno buljil v raztegnjena kolena njegovih jahalnih hlač, tudi tokrat umašana od zemlje in trave.

Mimogrede se je oglasil tudi Rožičev Edi, nekdanji zelenojamski tragikomik, ki je bil najdlje odsoten in za katerim smo najdlje žalovali, zdaj pa se je prikazal živ in zdrav, partizan, tankist, v pisani platneni uniformi puščavskih Rommlovih lisic. V dobri uri se je zbralo na sosednjem dvorišču pol Zelene jame, da bi ga takoj, ko se je spodaj v kleti objel s starima dvema in potrepljal še svojega onemelega brata, pozdravili, potipali, prisluhnili še njegovi zgodbi, ki je morala biti zanimivejša od vseh drugih. Vendar so bili vsi, ki so že vnaprej krivili usta in

pričakovali od njega tragikomedijo, nekoliko razočarani: njegova zgodba je bila zanimiva, a na smrt resna. Bil je v taborišču na Ustici, kjer so ga osvobodili Angleži in Amerikanci. Potem je bil nekaj časa v angleški vojski, v kateri si je z velikimi težavami — fucking Yugoslav — izprosil pravico, da se pridruži jugoslovanskim partizanom, pravzaprav jugoslovanski prekomorski brigadi v Bariju. Iz Barija se je potem kot partizan prepeljal v Split, kjer so ga dodelili četrti armadi jugoslovanske narodnoosvobodilne vojske, s katero je potem šel iz boja v boj, iz enega krvavega meteža v drugega, prek Knina, Reke, Trsta in Ilirske Bistrice do Ljubljane. In zdaj je bil — evo — tu. Vendar to še ni bil trenutek za prijateljske intimnosti; preveč ljudi hkrati je radovedno sililo vanj in ga otipavalo, pa tudi Edi sam je moral še naprej in se kar ni mogel prav zbrati. V mislih je bil še zmerom sredi pravkar minulih bojov, zlasti tistih najbolj krvavih okrog Trsta in Ilirske Bistrice . . . Vsakemu odgovoru na vprašanja o teh bojih, s katerimi so ga ljudje kar zasipali, je pristavil še anekdoto o tem ali onem Nemcu, ki je klečal pred njim na kolenih in moledoval za življenje.

»Jaz pa nič,« je rekel. »Nobenega usmiljenja! Pojdi v rit, komu sem se pa jaz smilil?! Šus v glavo in gremo naprej.«

Vsaka od teh anekdot je imela svojo posebnost, vsaka svojega Nemca, ki se je znašal pod Edijevim tankom

in ki ga je Edi dokaj plastično oživel pred našimi očmi. Starci in ženske in otroci, vse tesneje zgrnjeni okrog nje-ga, smo se muzali in kar nismo mogli razumeti čisto vsega, še najmanj tisto, kar je bilo surovega in grozljivega. Edi pa se je hahljal in s svojim nalezljivim hahljanjem spravljal v smeh še nas; pri tem se je spet otipaval po trebuhu, očitno ves nervozen in nekje v globini svoje duše pretresen, če ne celo zgrožen nad svojim početjem, ki nam ga je kratko malo moral zaupati, ga vsaj malo preložiti tudi na naša pleča. Potem, ko smo se zresnili in začeli resno gledati tudi nanj, se je poslovil in odšel.

Pravzaprav, hotel se je posloviti in oditi, a sem ga prestregel. Še pravi čas sem se namreč domislil, da se bo nazadnje le moral iztrgati ljudem, prenehati s svojim pripovedovanjem in oditi v vojašnico na Dunajski cesti, od koder je prišel, zato sem se že prej umaknil za vogal Poljedelske ulice. Ko se je končno prikazal pred menoj in si dajal opravka z neposlušnim vojaškim oblačilom, ki so mu ga ljudje razvlekli na vse strani, si nisem mogel kaj, da se ne bi zarežal na vsa usta; spominjalo je na dobro postavljeno zasedo.

»Pojdi, mali,« je rekel Edi in mi dobrodušno ponudil roko, prav tako kot nekoč.

Oprijel sem se njegove šapaste dlani, ki je bila tokrat nekoliko potna, in ubrala sva jo proti tramvajski postaji: jaz zadovoljen, da sva končno sama in da se najino nek-

danje prijateljstvo že obnavlja, on nekako namrščen, zamišljen.

»Kaj misliš,« me je vprašal čez čas, »da sem jim povedal kaj preveč?«

»Ne vem,« sem skomignil z rameni, že zato, da sem še bolj živo začutil svoje prste v njegovi potni dlani. Potem sem ga vprašal: »Pa je vse tisto, kar si pravil, tudi res?«

»Seveda je res,« je rekel. »Jezus Kristus, še vse kaj hujšega je res!«

»Če je res, potem se nič ne skrivaj. Vse bomo preboleli.«

Stopala sva vzdolž plotu ob tovarni kleja, tedaj pa je na vsem lepem poskočil in se mi iztrgal.

»Glej ga, hudiča, že cvili pri Svetem Križu!« je vzkliknil in se spustil v dir.

»Teci!« sem zavpil še jaz in stekel za njim, kolikor so mi dale noge. »Teci! Ujel ga boš!«

In res ga je ujel. Še preden so se na Savski zbasali na tramvaj vsi ljudje in je tramvajar spet zacingljal, je bil tudi Edi že na njem: videl sem ga, kako si pred sprevednikom popravlja platneno bluzo, ki se mu je med tekom spet izmuznila izza opasača. Pospremil sem tramvaj z očmi, dokler se mi ni pri Kolinski zgubil po klancu navzdol. Bil sem ves zadihan, vendar zadovoljen, če ne celo srečen. Edi se mi je res iztrgal, še preden sva se dodobra

zbližala, ampak že to, da je zaslišal tramvaj, ko je potegnil s postaje pri Svetem Križu in zacvilil v ovinek, je bilo dobro, razveseljivo znamenje. To je bil nedvoumen dokaz, da tudi dolgoletna odsotnost in vse krvave dogodivščine niso zamorile v njem tistega nagonskega odziva, ki je bil lasten samo nam, Zelenojamčanom, kadar smo se odpravljali v mesto; da je kljub vsemu ostal naš, domač, zelenojamski. In čeprav je zdaj odšel in nas zapustil, je bilo kot pribito, da se bo spet vrnil med nas, med svoje, s katerimi niti za trenutek ni prenehal živeti; kakor ga je tramvaj odpeljal, tako ga bo tudi pripeljal.

Kaj kmalu za njim se je vrnilo še nekaj zmedencev in zapeljancev. Predvsem vsi tisti, ki so jih Nemci odgnali na prisilno delo in ki so jim partizani velikodušno pogledali skozi prste: moj brat, Jesenkov Voje, Debevčev Ludvik in taki . . . Matere so nekega lepega dne dobile obvestilo, da naj pridejo iskat svoje fante v škofove zavode v Šentvidu. In res smo jih šli iskat, matere in jaz, pripeljali smo jih domov kar s tramvajem, našemljene, kot so bili lahko ob koncu vojne našemljeni samo taki neopredeljeni in neopredeljivi tiči: mojega brata v poletni nemški letalski bluzi, angleških vojaških hlačah in ameriških klobučevinastih škornjih, takega, kakršnega so pač zavezniki izročili jugoslovanskim oblastem, ko so ga pripeljali iz logorja nemških vojnih ujetnikov pri

Marseillu. Potem so se začeli vračati še interniranci, najprej tisti iz Mauthausna . . .

Zelena jama je oživila. Vse več ljudi se je spet zbiralo po ulicah in vogalih. Nismo bili še čisto vsi in vedeli smo, da se prav vsi nikdar več ne bomo zbrali ne na tem ne na onem vogalu — za Počrvinovega Vinka in Kamnikarjevega Vikija je bilo že znano, da sta padla — ampak bilo nas je spet veliko. Tako veliko, da nekaj tistih, ki so se izmuznili iz Zelene jame po končani vojni, Selanovega Marka, Kolenčevega Staneta in podobnih, mnogi sploh niso pogrešali. Pogrešal sem jih — tako se je zdelo — samo jaz, kakor sem tudi Vinkovo in Vikijevo smrt samo jaz že od vsega začetka jemal povsem resno in mi je ni mogel zamegliti prav nobeden od živih, ki se je vrnil. Te sem pozdravljal, medtem ko sem se moral od mrtvih posloviti. Spraševal sem se tudi, kje sta Škobernetov Ciril in Metod, kje oba Mežnarjeva fanta in kje so vsi Preki, kje Teržanov Vinko, Bassinov Janez in Vižintinov Štefan, res pa je, da si tega nisem več upal vprašati na glas. Navsezadnje smo se le spet zbirali v družino. In čeprav se ta družina ni več zbirala pod cestno svetilko na vogalu Bezenškove in Zvezne ulice, ampak kje druge, čeprav ni več prepevala kupletov, ampak se je izživljala v vročih debatah, je bila vseeno zelenojamska družina, povrh vsega še številnejša kot kdaj koli prej, saj smo se zdaj zbirali vsi, mladi in stari, moški in ženske

. . . Zasedli smo dom svetega Vincenca in župnišče čez cesto, vilo z vrtom, ki je bila prej župnikovo in kaplano domovanje, zdaj pa je postala naš drugi, skupni dom. Starejši so se naselili v zgornje, svetlejše in večje župnikove prostore, mladi smo zasedli spodnje, kaplano stanovanje, ampak vsa vrata so bila odprta na stežaj in najživahnejše je bilo na stopnišču, kjer se je vedno kar trlo ljudi. Morebiti je bilo v zgornjih prostorih malo več resnosti in miru, zato pa je bilo v spodnjih nekoliko več kravala in špasa; mladi nismo postali samo gospodarji kaplanovega stanovanja, ampak tudi njegovih najintimnejših skrivnosti, med katerimi so bila vsekakor najzabavnejša ljubezenska pisma, ki so jih kaplanu pisarile zelenojamske članice marijine kongregacije.

A meni kljub vsemu ni bilo do pretiranega navdušenja in špasa. Vsaj ne toliko kot Matulovemu Petru in Prebilovemu Marjanu, ki sta se jima očeta vrnila iz partizanov kot oficirja, pa sta se zato začela na njun račun kar naenkrat peteliniti kot najzaslužnejša mladince, čeprav vse do konca vojne nista vedela, ali sta se stara dva po italijanski kapitulaciji prebila iz logorja v partizane ali sta padla v roke Nemcem. Za nameček pa sta se, pritikava prevzetneža, našemila še v jahalne hlače in škornje; prav za svoji nebogljeni postavi sta si jih dala napraviti iz blaga in usnja, ki sta ga stara dva dobila iz posebnega oficirskega magazina.

Mojega očeta še ni bilo iz internacije in tudi glasu še nismo dobili od njega nobenega, tako da sem v domu svetega Vincenca veljal za občinskega reveža. Iz zasežene kaplanove lastnine so mi dodelili eno izmed kaplanovih oblek, ki so bile tako in tako vse enake, teman suknjič in temne hlače. To so bile moje prve dolge hlače, ki sem jih čakal leta in leta in ki sem jih končno le dočkal, tako da sem se jih seveda strašansko razveselil. Bile so mi sicer prevelike, preohlapne, a prav take so bile najbrž še najbolj možate, samo da jih nikakor nisem mogel nositi s pasom. Brž ko sem se preščipnil s pasom, so se mi okoli zadnjice napihnile v balon in so mahedrale okoli mene, kot bi ne bile moje: moral sem se sprijazniti s tem, da sem jih oblačil z naramnicami in da sem naramnice skrival pod suknjič. Skratka: vedno sem moral nositi celo obleko, v njej pa sem bil videti kot kaplan, drugačen od drugih, da ne rečem revnejši, celo smešen. Kljub vsemu sem bil ves čas nekako zadržan.

Za nič na svetu se nisem mogel z drugimi vred norčevati iz Selanove Marije.

Kadar koli se je punca hotela naužiti malo svežega zraka in se je naslonila na okno, ki ga je bilo videti tudi iz župniškega pritličja, že so bili vsi fantje pri njej:

»Žaluješ, kaj?«

Vsi do zadnjega so uživali v njeni nesreči, v njenem shujšanem obrazu.

Jaz je nisem mogel niti tikati, kaj šele kaj drugega. Spominjal sem se še Prekovega Jožeta in njune ljubezni, spominjal tudi tega, kako sem še pred kratkim ves očaran lazil za njima do Taškarjevega boršta in nazaj, zato se nisem mogel spozabiti tako daleč, da bi na vse to kar pljunil. Poleg tega sem čutil, da se fantje ne zanašajo nad Marijo samo zato, ker je ljubila domobranskega agenta, ki so mu nazadnje kar sredi ceste obrnili žepe in ga odgnali kot tatu, ampak tudi zaradi zlobe, zaradi zavisti, celo zaradi maščevalnosti, ker ni ljubila in ne ljubi koga od njih. Selanova Marija je bila navsezadnje še zmerom lepa, zelo lepa gospodična.

Tudi nisem pretrgal stikov s Prekovim Pavlom. Dobil sem se z njim še naprej, res pa, da ne čisto brez vsakega občutka krivde: po vsakem pomenku z njim sem kar takoj šel in kaj napisal ali narisal za zidni časopis; še zmerom sem moral ustreči prav vsem, če sem hotel biti tudi sam zadovoljen. Tako še dolgo po končani vojni nisem imel niti malo miru: moral sem zdaj sem, zdaj tja . . .

Nekega dne so me poklicali v pisarno krajevnega odbora v zgornjih prostorih župnišča.

»Veliko smo razmišljali o tem,« mi je dejal stari Verbič, mizarski mojster, ki je takoj po končani vojni sedel za pisalno mizo tu zgoraj in si nadel očala, tako da je deloval bolj uradno in strogo, »veliko smo razmišljali o

tem, kdo naj bi spregovoril na njegovem grobu, in nazadnje smo se odločili, da naj bi bil to eden izmed mladih.«

»Na čigavem grobu?«

»Na grobu Počrvinovega Vinka.« Pojasnil mi je, da je stara Počrvinka odkrila Vinkov grob in da je zdaj že vse pripravljeno za prekop njegovih ostankov na pokopališče k Svetemu Križu.

»In na grobu naj bi spregovoril jaz?«

»Tako je,« je prikimal Verbič. »Menimo, da bomo na ta način Vinka še najlepše počastili, saj je znano, kako radje imel prav vas, otroke. Obenem pa bo tudi najlepši dokaz, da njegova žrtev ni bila zaman, da njegov spomin in njegovo delo živita naprej v mladem rodu. Si pripravljen napisati?«

»Sem,« sem pokimal.

»Odlično,« je vzkliknil Verbič. »Tudi Počrvinka se strinja s tem, da naj bi to opravil eden izmed mladih. Prav navdušena je.«

Odhitel sem naravnost domov, počaščen, a tudi nekoliko turoben. Počrvinovemu Vinku sem bil pripravljen narediti vsakršno uslugo — o tem ni bilo nikakršnega dvoma, a nagrobni govor je bil vsekakor zadnje, kar bi me lahko zares veselilo. Zbrati sem se moral, se pripraviti, ne da bi mogel pregnati žalost iz svojega srca.

Ne spominjam se več natančno, kaj sem napisal. Vsekakor sem omenil tudi žogo, ki jo je nekoč kar s ceste zalučal v klet, naravnost v moje naročje: omenil sem jo kot eno prvih revolucionarnih dejanj, saj je bila prav ta žoga prva in dolgo tudi edina družbena lastnina v Zele-
ni jami. Omenil sem, kako smo ga otroci, ki smo bili nemalokrat v hudih stiskah in skušnjavah, ves vojskin čas pogrešali, ker bi nam samo Vinko lahko povedal, kaj je dobro in kaj zlo, in nas popeljal iz naših stisk. In kako ga pogrešamo tudi zdaj in kako ga bomo najbrž pogrešali tudi v prihodnje, ker bomo najbrž še vedno padali v podobne težave in ker nam bo vedno potreben tenkočuten, ljubezniv človek, natančno tak, kakršen je bil on, ki nam bo znal pojasniti, kaj je prav in kaj narobe.

Že zvečer sem bil spet v kancliji krajevnega odbora. Spis sem prebral pred Verbičem, Počrvinko in še nekaterimi drugimi zelenojamskimi aktivisti.

Možje so me najprej zbrano poslušali in so bili več kot očitno zadovoljni, nad mojimi zadnjimi stavki pa so se nekako namrhnili, zamislili in se začeli molče loviti z očmi.

»Ni kaj,« je končno zinil Verbič, »fant je zrel za svoja leta.«

»Po moje še kar preveč zrel za svoja leta,« je pripomnil nekdo drug.

V kancliji pa je še kar naprej visel nekakšen dvom, nekakšno slepomišenje, ki se je razpredalo med tovariši in ki ga nisem razumel.

Končno je odločila Počrvinka, stvarna, odločna ženska, ki je tudi priprave za prekop njenega sina niso iztirile.

»Glasneje! Samo glasneje!« je vzkliknila, ko si je otrla nekaj solz in odprla oči, pogledala po vseh prisotnih in tudi po meni. »Tam na grobu, pobič moj dragi, moraš biti veliko glasnejši, če hočeš, da te bodo vsi slišali. Kar pa se mene tiče, ti že zdaj povem, da se ti bom lepo zahvalila. Prav poimensko se bom zahvalila tudi tebi, v časopisu.«

»Tega pa res ni treba.«

»Česa ni treba?«

»Poimenske zahvale,« sem rekel, »in povrh vsega še v časopisu.«

»Zakaj pa ne?«

»Ne bi rad videl,« sem skomignil z rameni.

V kancliji je spet obvisel nekakšen dvom in začudenje, ki so si ga prisotni kar podajali med seboj. Položaj je bil še toliko neprijetnejši zaradi tega, ker je bila zdaj tudi Počrvinka videti iztirjena, če ne celo užaljena.

»No,« sem rekel, »saj se mi lahko zahvalite tudi v časopisu, a nujno res ni.« Žal nisem mogel reči, da sem pripravljen spregovoriti na Vinkovem grobu z največjim

veseljem in da mi za to ni potrebna nikakršna hvaležnost.

»V redu,« je končno spregovoril Verbič. »Vse v najlepšem redu.«

»Tudi jaz ne vidim, da bi bilo kaj narobe,« je pripomnil nekdo drug. »Saj menda še zmerom lahko rečemo, da je tudi skromnost lepa čednost.«

S tem je bila zadeva z nagrobnim govorom opravljena. Po pogrebu sem spet poiskal Prekovega Pavla.

Tam pri Prekovih je bilo zdaj žalostno, še bolj žalostno kot na pokopališču pri Svetem Križu. Pekarna, v kateri se je doslej vedno našel krajec kruha tudi zame, je bil zdaj zaprta in je čakala, da se vseli vanjo ženska krajevna organizacija: vrata v prodajalno so bila zagrnjena z rolojem vse do tal in zaklenjena, kar se ni zgodilo ves čas vojne, dvoriščna vrata, ki so vodila k peči, od katere je celo v najhujših časih žehlila prijetna domačnost, pa so bila zapečateni; tudi freska na pročelju dvoriščne zgradbe, velika freska Groharjevega Sejalca s slovenskimi ornamentalnimi nageljni, je zbledela. Za okni na dnu dvorišča z rdečimi platnjenimi kmečkimi zavesami, kjer je nekdaj živela najštevilnejša zelenojamska družina, sta zdaj živela samo stara dva Preka in Pavle: Lojzeta, Janeza, Jožeta in njihovih sestra, Olge in Marice in bilo več.

»Tega Angleži in Amerikanci ne bodo dopustili,« je rekel Pavle, »nikoli!«

»Saj že dopuščajo,« sem rekel. »Celo domobrance, ki so pobegnili k njim, pošiljajo nazaj čez mejo.«

»Le meni verjemi, da tega ne bodo dopustili, nikoli in nikdar,« je prepričljivo zatrdil Pavle. »Angleži in Amerikanci že ne. Samo počakaj, da se položaj malo razjasni.«

Ni me mogel prepričati, zato je bil kar malo žalosten, a me je prijateljsko prijel za roko:

»Hvaležen pa sem ti, da na vaših oknih ni nobene zastavice, nobene parole Smrt izdajalcem in podobnega . . .«

»Jaz nimam nič pri tem,« sem povedal po resnici. »Zahvali se moji materi in njenemu novemu bogu. Ona trdi, da je na svetu en sam kralj in eno samo kraljestvo, ki naj bi ga častili.«

In spet sem — kot že nekajkrat poprej — s strahom pogledal naokrog, če naju morda ne vidi kdo skupaj. Je bilo pač tako, da me je bilo strah njegove družčine, pravzaprav ljudi, in da tega ni imelo več smisla prikrivati. Navsezadnje naj bi se zdaj vrnil iz internacije tudi moj oče, ki je že sporočil, da je živ in zdrav, in tedaj bodo — to sem lahko pričakoval z vso gotovostjo — okrašena z zastavicami in parolami tudi naša okna.

Z marsičim se je bilo treba sprijazniti, tako meni kot Pavletu.

Navsezadnje je bilo pri Vižintinovih še veliko bolj žalostno, še posebej pa s starima dvema in njuno Tatja-

no, ki jima jo je bog podaril na stara leta, kot se dogaja samo v pobožnih družinah. Starca sta, potem ko o svojem preljubem Štefanu, mladem mojstru, ki je nekoč kar pred drvarnico v kleti scimpral iz nič prav vse, kar si lahko poželi otroško srce, sanke, teniški lopar, lok, zibelko, nista dobila nobenega glasu več, zaklenila vrtna in hišna vrata, pozaprla vsa okna . . . In od tedaj nikogar več od njih ni bilo na spregled, ne male Tatjane ne nji-ju, ki bi morala vsaj ob nedeljah k maši k Sveti družini. Ljudje so pogledovali po vrtu, po nekdam tako zgledno urejevanem vrtu, ki je zdaj podivjal, zmajevali z glavami in govorili, da stara dva najbrž tudi jesta nič več in da tudi znotraj po hiši ne brišeta več prahu . . . Ščasoma se je hiše oprijel nekakšen čuden duh, da ne rečem smrad, ki pa se k sreči ni širil naokrog. Toda ko je nekomu od krajevnih aktivistov prišlo na misel, da za Vižintinovinim Štefanom ni nikakršne sledi in da ni izključeno, da se skriva v hiši, je bilo ljudem tudi smradu kar naenkrat dovolj in so vdrli v hišo. Staro so dobili za mizo v kuhinji, z molitvenikom pred sabo in Tatjano v naročju, a se niso kaj dosti ozirali nanju, ker jih je gnalo naprej za smradom, dokler niso vdrli na podstrešje in obstali. Niso našli Štefana, ampak samo že razpadajoče truplo starega Vižintina, ki je viselo na vrvi.

Ljudje pa so se medtem še vedno vračali; vsak dan je Zeleno jamo razveselila novica o vrnitvi tega ali onega. Vrnil da se je tudi Prelčev Boris!

»Prelčev Boris?« sem planil. »Kdaj? Kam?«

Doma Prelčevega Borisa zanesljivo ni bilo. Svojega nekdanjega podstrešnega doma na vogalu Tovarniške in Pokopališke ulice sploh ni več imel; odkar so njegovega očeta pozimi štiriinštiridesetega stisnili vagoni na železniškem premikališču nad Zeleno jamo, so tam zgoraj živeli drugi, povsem neznani ljudje.

Vrnil se je tudi Prelčev Boris! Ne sicer v Zeleno jamo, ampak v ljubljansko bolnico. V taborišču v Buchenwaldu je namreč zbolel za tuberkulozo in tako so ga s transportnega vlaka, ki je pripeljal internirance v Ljubljano že pred tremi tedni, odpravili naravnost v bolnico, na pljučni oddelek, kjer se je zdaj zdravil.

Brž ko je bila ta novica potrjena, smo se vsi, ki smo bili tačas zbrani na sosednjem dvorišču, jaz, moj brat, Jesenkov Voje in Rožičev Edi, ki se je medtem že demobiliziral, odpravili k njemu na obisk. V steklenem paviljonu pljučnega oddelka pa nam je dežurna klofutarica povedala, da je Prelčev Boris, žal, že pred tednom dni umrl. Spogledali smo se in spričo vsakodnevnega ugotavljanja živih in mrtvih, od katerega smo že kar malo otopeli, nam je bilo kar prav; če je bilo namreč z Borisom res tako hudo, da je že moral umreti, potem je bilo

vsekakor boljše, da je bil že mrtev in pokopan, da sta bila žalovanje in pogrebna ceremonija že mimo, saj smrt tako in tako nikomur ni več segla kaj globlje do srca. Pozdravili smo se in se odpravili. Sredi bolniškega vrta pa je zadihana pritekla za nami klofutarica, ki nas je maloprej odpravila iz paviljona.

»Oprostite, gospodje,« se je ustavila, medtem ko so ji krajci pokrivala še kar plahutali, »ali je morebiti kdo med vami gospod Marjan Rožanc?«

Vsi smo obstali kot vkopani, že zaradi gospoda, s katerim nas je nagovorila, dokler me ni Rožičev Edi dregnil v hrbet. Tedaj sem se oglasil:

»Jaz sem.«

»Ali bi hoteli stopiti za trenutek z mano, gospod?«

Stopil sem.

»Za zapuščino gre,« mi je pojasnila spotoma. »Vse je zapustil vam.«

Nisem se še znašel in tudi ne razumel, za kaj pravzaprav gre, zato mi je sestra še kar naprej pojasnjevala:

»Saj bi vse s pokojnikom vred poslala v mrtvašnico, če ne bi pomislila, da gre pri njegovem volilu najbrž za sina enega izmed naših strežnikov na internem oddelku, sina Viktorja Rožanca. Ali ste njegov sin?«

»Sem.«

»No, vidite, kako prav sem ravnala. Tukaj naj stoji vse skupaj, sem rekla, in počaka, da se vrne iz internacije gospod Viktor.«

Popeljala me je v stranske prostore.

»Saj tega ni veliko,« je rekla. »A ker je pokojnik že rekel, da vse zapušča vam, sem povezala v culo še njegove osebne reči in vse, kar sem pobrala iz nočne omarice. Tule je ta cula!«

Na dolgi polici ob zidu pomožne kuhinje je res stala cula, povita iz pisanega vojaškega šotorskega krila, s kakršnimi so se vračali interniranci; na prvi pogled povsem mrtva reč, a kakor hitro sem pomislil, da so v njej predmeti, ki se jih je še pred kratkim dotikala Borisova roka, je kar zaživela. Bila je ostanek Borisovega življenja, nekaj svetega, k čemur si kar nisem upal pristopiti.

»Vse svoje zapuščam Marjanu Rožancu, je rekel pred smrtjo,« mi je pripovedovala sestra, »enemu izmed redkih ljudi, ki niso izneverili mojega zaupanja. In ker se je tudi na oddelku najrajši družil z otroki, sem si kar mislila, da morate biti še mlad, zelo mlad človek.«

»A kdo sem pravzaprav jaz, sestra?!« sem bleknil, skoraj zavpil.

In bilo je kar prav, da sem bleknil, saj je bila ta neumnost edini način, da sem se obranil solza, ki so mi že kremžile obraz; bleknil pa sem zaradi gospoda, zaradi zapuščine, zaradi enega izmed redkih ljudi, ki ni izneve-

ril Borisovega zaupanja — zaradi vseh teh pretresljivih stvari, ki so se zvalile nadme tako nenadejano in ki jih nisem mogel spraviti v red. In vendar ni bilo v tem pravzaprav nič nenavadnega: Borisa so prepeljali z železniške postaje v bolnico, na oddelek, na katerem je že nekoč ležal, in tu se je spomnil mojega očeta, spomnil mene z vozičkom . . .

»Vsekakor ste imeli z njim več sreče kot jaz,« je rekla sestra. »Ves čas me je prosil, nazadnje že kar nadlegoval, naj mu povem priimek in ime vsaj enega znamenitega človeka, ki je umrl za tuberkulozo. Jaz pa se ga nisem spomnila, čeprav sem slutila, da bi mu s tem olajšala trpljenje. Šele ob njegovih zadnjih zdihljajih sem se domislila, da se mu lahko tudi zlažem. Ludwig van Beethoven, sem skoraj zavpila vanj. Ludwig van Beethoven, je ponovil za mano, in zdi se mi, da je umrl kar srečen.«

»Umrli je, sestra,« sem ugotovil suho. »Ali je ob tem sploh mogoče govoriti o sreči?«

»Kakor kdaj,« mi je odvrnila sestra in sklenila svoje bele roke nad težkim molkom, ki ji je visel ob pasu. »Ne vedno, včasih pa tudi.«

»Najlepša hvala, sestra.«

Potegnil sem culo s police in se poslovil, prav gotovo preveč odrezavo in preveč na hitro, a samo na ta način sem lahko premagal vse zadržke, ki so se nakopičili v meni. Prešinilo pa me je tudi, da Jesenkov Voje, moj brat

in Rožičev Edi prav gotovo niso odšli kar brez mene in da me čakajo.

Res so me čakali na Zaloški cesti. Borisovo zapuščino v pisanem šotorskem krilu, ki mi je opletala okrog nog, so sprejeli z začudenjem, a je bila takoj naša skupna last.

Culo smo skupaj razvezali šele doma v naši kuhinji. V njej so bile na vrhu res Borisove osebne reči, ki si jih je najbrž nabral šele v bolnici, zobna ščetka, britev in dva aluminijasta toka, eden z brivnim in drugi s toaletnim milom, pod tem je ležala knjiga Slovenčeve knjižnice z Beranekovo naslovno stranjo: Jezdecí škrlatne kadulje. Še bolj spodaj so bili v posebni škatli nakopičeni ostanki Unrrinega ali ameriškega vojaškega paketa: deset zavojčkov cigaret Chesterfield in pet zavojčkov cigaret Camel, konserva s keksi in konserva kave; čisto na dnu pa je bila skrbno zvita bala pravcatega ameriškega ofirskega blaga, ki smo jo razmotavali in razmotavali, dokler je ni bila polna vsa kuhinja.

»Iz tega si lahko narediš fine jahalne hlače,« je rekel Jesenkov Voje.

»Zakaj pa jahalne hlače?«

»Zato, ker najbolj vžgejo,« mi je odvrnil Voje samoumevno in se čez čas počehljal po glavi z očitnim obžalovanjem: »Res pa je, da moraš imeti za jahalne hlače tudi škornje.«

»Iz tega si lahko vsi štirje naredimo fine nedeljske obleke,« sem rekel.

»Imaš prav,« mi je pritrdil Rožičev Edi. »Jaz poznam odličnega krojača. Saj se najbrž še spominjate tiste moje obleke, ki sem jo prvič oblekel na cvetno nedeljo enainštiridesetega leta.«

EPILOG

Mislilim na nezbledele obraze svojih padlih. Padel je Počrvinov Vinko, padli so Šlajmarjev Vojko, Perčev Miro, Balohov Pavle, Koroščeva Tina in še devetinsedemdeset drugih zelenojamskih fantov in deklet, katerih imena so vklesana v spomenik na vogalu Bezenškove in Središke ulice. Padel je tudi moj ljubi silak v pumparicah, Kamnikarjev Viki — pravzaprav ne padel, bil je zverinsko umorjen komaj teden dni pred koncem vojne v belogardistični postojanki na Turjaku skupaj s šestimi drugimi partizanskimi oficirji, zdajšnjimi narodnimi heroji. Fotografije njihovih iznakaženih trupel so dolgo visele v izložbah ljubljanskih trgovin in ljudje so se z grozo obračali od njih; preveč je bilo očitno, da so jim pred smrtjo izkopali oči in izpulili jezike.

Žalostno so končali ali se neznano kam izgubili, ne da bi kdo zvedel za njihov grob in ne da bi jih kdorkoli še kdaj srečal, tile zelenojamski fantje: Bassinov Janez, Vižintinov Štefan, oba Mežnarjeva fanta, Samo in Boris, Škobernetov Ciril in Škobernetov Metod. K temu je treba pripomniti, da je Škobernetova Lenka že konec maja petinštiridesetega leta rodila v ljubljanski porodnišnici dvojčka, ki ju je slab teden pozneje v cerkvi svete družine v Mostah krstila za Cirila in Metoda.

Mnogi so se izmuznili smrti. Med temi so vsi trije Prekovi fantje, Lojze, Janez in Jože, ki pa se nikdar več niso prikazali v Zeleno jamo in živijo vsak v svojem kraju nekje na Slovenskem. Smrti se je izmuznil tudi Teržanov Vinko, nezakoniti oče obeh Lenkinih otrok; dve leti pozneje se je oglasil iz Združenih držav Amerike kot poklicni igralec baseballa, na Lenkin naslov je poslal pismo in paket, v katerem sta bila dva kilograma bele moke in nič drugega. Izmuznila sta se tudi oba domobranska pisuna in hujskača, Selanov Marko in Kolenčev Stane. Zadnji je kratko malo ostal, kar je bil: grbavec brez zaposlitve, izvrsten telovadec na drogu in kavarniški filozof, ki v prostem času za drag denar poučuje po hišah zaostale otroke nemščino, matematiko in fiziko, pri čemer mu beseda teče enako gladko kot nekoč, Adamovo jabolko pa mu poskakuje še bolj veselo kot prej.

Med padle lahko prištejem tudi vse tiste, ki se niso vrnili iz internacije: vso Mestniškovo družino, Stojkovičevo Dito, Prelčevega Borisa . . . Pa tudi starega Šlajmarja, očeta dveh parizanov, ki ga je Škobernetov Ciril ubil kar v njegovem stanovanju sredi Zelene jame.

Mnogi so se vrnili, tako iz hoste kot iz internacije: Frasov Tone in Ludvik, Štrusov Janez, Markičev Zdravko, Bežanov Fric, Okretičeva Zorka, Rožičev Edi in tudi moj oče. Skoraj vsi so se zaposlili in ostali v Zeleni jami:

moj oče v splošni bolnici, Rožičev Edi v Saturnusu, Frasov Tone v milici, medtem ko je Štrusov Janez nadaljeval s študijem veterine. Rožičev Edi se je tudi oženil — s prvo žensko, ki jo je položil kot civilist na eni izmed številnih povojnih veselic in ki je takoj zanosila; njegovi ženi je ime Polona.

Rožičev Lado je približno leto dni po končani vojni na vsem lepem spet spregovoril — ne samo spregovoril, ampak tudi shodil, saj se je skoraj istočasno, ko se je spet oglasil, odtrgal tudi od štedilnika v sosednji kleti in od sosednjega dvoriča, ne da bi se še kdaj vrnil. To je namreč tisti neutrudljivi sprehajalec in govornik, ki ga še danes srečujete na vseh koncih Ljubljane in ki ga poznajo vsi Ljubljančani. Govori na vso moč glasno, skoraj vpije, in to pretežno parole, ki pa nimajo oprijemljive politične vsebine in niso niti malo provokativne, kakor tudi Lado sam kljub vsej glasnosti ni niti malo nevaren. Je pa revež — razumljivo — vse slabše oblečen in vse slabše obut.

Krakarjeva Milena se je kar kmalu po vojni srečno omožila z motociklističnim asom, ki je pobiral lovorike na dirkah z najtežjimi motorji. Na dirkališču v Spodnji Šiški mu sploh ni bilo enakega, dvakrat ali trikrat pa je potolkel tudi slovitega Babiča, in to — kot se temu pravi — na njegovem dvorišču, na dirkališču na Kajzerici v

Zagrebu. In Milena je bila od vsega začetka njune zvez sestavni del njegove slave in popularnosti.

Drugače Srakarjeva Francka. Ta je najbrž umrla naravne smrti, če je ni kateri od njenih vse bolj podivjanih klientov celo ubil. Že tik pred italijansko kapitulacijo je namreč ob neki priložnosti le za las ušla smrti: enemu izmed Italijanov je ustregla, kot je pač znala ustreči, potem pa je šla in mu med njegovim zasluženim počitkom odrezala pramen bujnih kodrov. Italijan se je zbudil in tako pobesnel, da je sesul iz pištole na Francko kar vseh šest strellov, od katerih ji je eden — ko je bila že med vrati — prestrelil meča.

Kaj naj še dodam k temu? Vse več se nas je spet zbiral po zelenojamskih ulicah. Nismo se sicer zbrali še čisto vsi, a počasi sem se že kar privadil na to, da se prav vsi najbrž nikdar več ne bomo zbrali. Kljub temu sem imel vedno veliko dela; še zmerom sem bil namreč tak, da sem moral ustreči prav vsem, če sem hotel biti tudi sam zadovoljen. Sicer pa smo z očetom in bratom živeli v naši kleti kar sami, ker nas je mati — pocestneže in aktiviste — nekega lepega dne zapustila in se na stara leta vrnila na svojo domačijo na Kozjanskem.

Dobro leto po končani vojni sta me oče in brat poslala k njej, da naj jo — jehovko zadrto — pregovorim, da bi se spet vrnila k nam gospodinjit. Z vlakom sem se od-

peljal do Celja, tam pa sem izstopil in se napotil na avtobusno postajo, da ujamem še avtobus za Kozje.

Medtem ko sem čakal, sem med množico ljudi pred celjsko železniško postajo na vsem lepem zagledal Prekovega Jožeta, uklenjenega med dva miličnika, ki sta ga očitno prignala v mesto po sodnijskih opravkih iz bližnjega taborišča na Teharju. Od presenečenja sem kar zini, trajalo pa je precej časa, preden sem ga spoznal. Tokrat seveda ni bil oblečen tako izbrano in skrbno kot svojčas, ko sta se še dobivala s Selanovo Marijo, narobe: očitno si je izprosil samo to ugodnost, da ga miličnika nista odvedla v mesto kar v taboriščnih cunjah in da je stopal med njima v svoji, sveži zlikani srajci; vendar obleka ni bila vzrok, da ga nisem kar takoj spoznal. Imel sem ga pač za mrtvega in sem ga tudi pozabil tako, kot se pozabljajo mrtveci, globoko globoko. Ujela sva se sicer z očmi, se spogledala, a skoraj tako, kot tujca, ki si nimata nič povedati; čez Jožetov obraz je zdrsnil bled nasmeh, za katerega niti pri najboljši volji ne vem, kakšen je bil in kaj je izražal: občutek sramu, nelagodnosti ali prezira? V odgovor sem se mu posmejal tudi jaz, vendar prav tako nedoločno, z nekaj malega zadrege in nekaj malega prezira, tako in toliko, kolikor je dopuščal položaj, se pravi docela ravnodušna množica okrog naju in zadržana miličnika ob njem. Ne morem sicer trditi, da se mi Jože ni smilil, da mi ni bilo hudo, ko

sta mi ga miličnika odgnala spred oči in sem pomisli, da ga prav gotovo nikdar več ne bom videl, a v resnici sem bil notranje že izoblikovan in trden, opredeljen, daleč od svojega nekdanjega čustvovanja. Skratka, konec je bilo moje otroške odprtosti in ljubezni, konec otroštva. Odrasel sem in postal mož.

Odkolovratil sem po prašni cesti vzdolž železniških tirov do Savinje, zavil ob reki navzgor po Nabrežju svobode, sedel na eno izmed klopi in se razjokal kot otrok.

www.omnibus.se/beseda

ISBN 91-7301-360-9